

Hungarológiai Értesítő
1994. XIII. évfolyam 3–4. szám

Hungarológiai Értesítő

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság folyóirata
1994. XIII. évfolyam 3–4. szám

Felelős szerkesztő: Jankovics József

Hungarológiai Értesítő
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság folyóirata
1994. XIII. évfolyam 3–4. szám

Szerkesztőbizottság
Ilia Mihály
Kósa László
Szépe György

Felelős szerkesztő: Jankovics József

A szerkesztésben részt vesznek:
Kozocsa Sándor, Nyerges Judit

Szerkesztőség:
Budapest, I., Országház u. 30. I/41. H-1014
Telefon/Fax: 155-9930, 175-9011/126-os mellék
Postacím: Budapest, Pf. 34. H-1250
e-mail: nmft@mail.c3.hu
<http://www.bibl.u-szeged.hu/filo>
vagy
<http://www.soros.hu>

Az ismertetésre szánt kiadványokat szerkesztőségünk címén
Jankovics József nevére kérjük megküldeni.

A megjelenést támogatta:
Illyés Közalapítvány,
Anyanyelvi Konferencia

TARTALOM

Könyvismertetések

Magyar irodalomtörténet	7
Magyar nyelvészet, 1989	137
Magyar néprajz, 1989	161

A hungarológia hírei

Nekrológ

George Frederick Cushing (1923–1996)	199
--	-----

Tudományos ülések, konferenciák

„Minek nevezzetek?” Az irodalmi onomasztika kérdései	202
Konrád György	204

Névmutató	207
-----------------	-----

Magyar irodalomtörténet, 1989

Ács Gedeon: Mihelyt gyertyámat eloltom...

Bostoni jegyzetek 1856–1863. Válogatta, az előszót írta és jegyzetekkel ellátta Bogáti Péter. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989. 426 l.

A hazai irodalomtörténészek nem szokták kellő figyelemben részesíteni a naplókat, memoárokat. Egy rossz népszínműnek nagyobb irodalma van, mint akárhány kitűnő emlékiratnak. Ács Gedeon nevét az akadémiai irodalomtörténet meg sem említi.

Ez a fiatal református lelkész a szabadságharc emigránsaként Kossuth kíséretében utazott Amerikába és ott is maradt: némi hányódások után Bostonban élt 1862-ig, hazatéréséig. Itt írta monumentális és sok helyt irodalmi értékű, részben naplószerű, részben emlékezés jellegű jegyzeteit (tizennégy kötetben). Kitűnő tolla eleven képekben örökítette meg a kiutahiai emigránstábornak, Kossuth ünnepélyes New York-i fogadtatásának, majd a megélhetés küzdelmeinek, a számára megszokhatatlan amerikai életnek a jeleneteit, beszámolt olvasmányairól, földézte – gyakran néprajzi alaposságú leírásokban – gyermekkora baranyai színterének szokásait. Följegyzéseinek a gyötrő honvágy ad lírai színezetet.

A bostoni kéziratból a mostani immár a harmadik és a legbővebb válogatás. (Ha ugyan az elsőt, Ács Tivadarét, számtalan értelemrontó szövegtorzítása miatt egyáltalán számításba vehetjük.) Bogáti Péter jól tájékozott bevezetőt írt a válogatáshoz. Szöveggondozása általában jó, de a latin szavakat nem mindig tudta helyesen kiolvasni. (117. lap: „Additronaliter” – additionaliter helyett; 382. lap: „carmaliter” – carnaliter helyett stb.) A magyarázó jegyzetek sok helyt hiányosak vagy tévesek. (50. lap: „...kevesebb tekintéllyel bír, mint a léckirály a békák nemzetében” – a jegyzet nem mondja meg, hogy a szerző egy ezópusi mesére utal, 64. lap: Jellasics egyik katonája „Pan-bognak könyörgött a szorulás végperceiben” – nem a görög mitológia Pán istenéről van szó, mint a jegyzet állítja, hanem az „Uramisten” szláv nyelvű megfelelőjéről.)

L. S.

Adj ideákat az időnek! Kerényi Károly és Gulyás Pál barátságának dokumentumai.
Közzéteszi, az előszót és a jegyzeteket írta Lisztóczy László. Kráter Kiadó, Budapest,
1989. 124 l.

Az örvedetesen szaporodó dokumentumgyűjtemények sorába illeszkedő karcsú kis kötet a két világháború közötti magyar művelődés két kiválóságának baráti és eszmétársi kapcsolatait tárja föl. Leveleiből képet kapunk a kor human értelmiségének útke-reséséről, felelősségéről. A kötethez készült előszó tömören, tárgyyszerűen méltatja Kerényi Károly Sziget-mozgalmát, a nemzetközi tudományos életben betöltött szerepét, szellemi törekvéseit, valamint Gulyás Pál rokon törekvéseit, műveinek közös vonásait a Kerényi-féle eszmeiséggel, s mindkettőjük emberi helyállását, kivételes jellemét is plasztikusan állítja az utókor elé. Az 1938 és 1944 között íródott levelekből egy nemes barátságról kapunk képet, és meggyőződhetünk arról, hogy a levelezés kitűnő lehetősé-ge volt a felelősen gondolkodó értelmiségiek számára gondolataik kiértékelésére, megvitatására. Önmagukról és egymásról adott jellemzéseik maradandó irodalomtörté-neti megállapítások, s felemelő az a szellemi mérce, amellyel ők mérték leveleikben a kortárs eseményeket, műveket, embereket. A levelekhez csatolt 162 jegyzet szűkszavú, de pontos ismereteket közöl a levelekben említett személyekről, tényekről, versekről és tanulmányokról.

R. T. O.

Albert Gábor: Szétszórás után.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 514 l.

Az író regényei, elbeszéléskötetei után ez a tizedik kötet tanulmányokat, esszéket, kritikákat, és egy tiszai csónaktúráról készült útinaplót tartalmaz. A hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején tapasztalt társadalmi közérzetet rögzítő, a jobbító szándékban hívő író a szellemi-erkölcsi válság ellen védekező, szót emelő írásokban ad számot olvasmányairól, élményeiről. Gondolatainak megosztásával a nemzeti, etnikai lét veszélyhelyzetének felismerését kívánja segíteni, és gondolkodó olvasóinak kínál programot. (*Hagyd a bűnbakkeresést – építkezz!*)

Magyar Bálint dokumentumszociográfiájáról (*Dunaapáti, 1944–1958*) kritikát kö-zöl, Erdélyről szóló könyvek kapcsán a nemzet önismeretéhez, önbecsüléséhez, identi-tástudatához tartozó kérdéseket vet fel. A kötet címadó írásában az 1947-ben a Felvi-dékről a lakosságcsere-egyezmény keretében Magyarországra települt százhuszezer ember sorsáról tudósítja azokat, akik a közelmúltnak erről a történéséről nem tudnak.

A határokon kívül élő magyar kisebbség létéről, jogairól, jogfosztásáról, a velük való kapcsolatról szóló gondolatok többsége 1981 óta, megfogalmazásuk óta sem veszítette el aktualitását.

Kalanga című olvasónaplójában magyar és külföldi szerzők művei kapcsán műelemzéseket, műhelygondokat, élménybeszámolókat, töprengéseket olvashatunk. Sartre-ról feljegyzi, hogy egy nyilatkozatában kijelentette: „Bartók nagy zenei szenvedélyeim egyike lett és az is maradt”.

Berzsenyi Dániel költészetéről szóló rövid írásán kívül közli fiatalkori Németh László-tanulmányait (a *Galilei* című drámáról és az *Égető Eszter* című regényről), s az író ezzel kapcsolatos, hozzá intézett levelét. A Németh László-művek befogadásának korjellemző dokumentumai ezek.

A kortárs prózából Mészöly Miklós *Film* című regénye, Illés Endre: *Mestereim, barátaim, szerelmeim* című kötete és Jékely Zoltán novellái ihlették kritikáira.

Több tanulmányának főszereplője Mednyánszky László festő, irodalomtörténeti érdekek Justh Zsigmondról, gróf Teleki Lászlóról szóló írásai. A Kossuth-emigráció története is foglalkoztatja, több gazdagon dokumentált tanulmányt szentel a kérdésnek. Felhívja a figyelmet Eötvös Károly kevésbé ismert életművére, Kecskeméthy Aurélnak, Széchenyi István „pölöskei inspektorának” arcképét rajzolja meg. Izgalmas életrajzi regénybe illő epizódokban, levéltári kutatás dokumentumai segítségével, ismeretlen levelek, életrajzi adatok, naplórészletek alapján idézi fel az 1848-as miniszter, Szemere Bertalan személyiségét, a magyar bor híressé tételéért folytatott küzdelmét, nemzetközi kapcsolatait, kudarcba fulladt, de a reformkori hazafiakhoz méltó életprogramját.

R. Takács Olga

Alföldy Jenő: Rend a homályban. Kalandozások a mai magyar lírában.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 358 l.

Két évtizede folytatott verskritikusi munkásságának előző két tanulmánykötetéből (*Élménybeszámoló*, 1983; *Visszhang*, 1986) kimaradt vagy azóta keletkezett tanulmányait, esszéit, hosszabb kritikáit gyűjti egybe a szerző. Kritikái megírásakor a vers iránti tisztelet és kíváncsiság vezette, vonzza a sokféleség, a jó minőség, izgatja a új formák teremtésének folyamata. Munkásságának kulcsszavai lehetnek a kedvcsinálás, ismeretátadás, élménymegosztás, értékmegőrzés, egyéni véleményalkotás.

Költészetünk és fogadtatása a hetvenes-nyolcvanas években című hosszabb írása az igen gazdag verstermésből az általa elismerésre, megőrzésre érdemes értékeket emeli ki. A legjobb teljesítmények mellett olykor a kritikusi szigor hiánya következtében kevésbé jelentős, ám valamilyen szempontból jellegzetes műveket is szívesen bemutat.

Választásait meggyőzően indokolja, de többször vitára is alkalmat nyújt. Az értékelés válságáról, értékválságról szóló, 1987-ben született írását érdemes szembesíteni más kritikusok véleményével, s hogy ez többször meg is történt, azt bizonyítja, hogy ekkoriban kritikánk a későbbi éveknél mozgalmasabb és sokszínűbb volt. A hosszabb, összegező írások után konkrét, alapos elemzések következnek Illyés Gyula, Vas István, Kálnoky László, Csorba Győző, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Rába György, Garai Gábor, Orbán Ottó egy-egy jelentős kötetéről. Egy figyelemkeltő cikluscím (Az iskola-mesternek semmi köze hozzá) alatt számos más, fiatalabb kortárs költő műveit mutatja be, portrévázlatot ír Oravecz Imréről, jellegzetességeket rögzít a 70-es, 80-as évek pályakezdőinek vagy többedik kötetes költőinek életéről, formai megoldásairól, olykor hibáiról is.

Elsősorban megértő gesztussal fordul valamennyi kötethez, értő befogadóként invitál a kortárs költészet megismerésére és megszeretésére.

R. Takács Olga

Alig derült fölöttem... Napló és versek Koczián Sándor hagyatékából.

Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1989. 165 l. (Pannónia Könyvek)

Havasi János rendezte sajtó alá és látta el utószóval a karcsú, igen szép külsővel megjelent kötetet, amely egy mindössze 20 évet élt (1850–1870) pécsi fiatalember irodalmi műveit és naplóját tartalmazza. „Pécs Petőfijeként” tartja számon az utókor, habár versein elsősorban Vajda János és Reviczky Gyula hatása érződik. Sivár és gondokkal teli életében, betegségében a versírás, olvasás és gondolatainak lejegyzése a legfontosabb számára. A mai olvasó szemében a fiatalember naplója érdekes kordokumentum, olyan olvasmány, amelyből hitelesen kikerekedik egy pécsi diák élete a múlt század derekán. A pécsi hagyományokat őrző írók, irodalmárok emléket állítottak neki.

R. T. O.

Alvinczi Péter: Magyarország panaszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből.

A válogatás, sajtó alá rendezés, fordítás, a jegyzetek összeállítás és az utószó Heltai János munkája. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 308 l.

A 17. század első felében a magyarországi szellemi életnek egyik kiemelkedő szereplője volt Alvinczi Péter, Kassa református prédikátora, Bocskai fejedelem udvari

papja, Bethlen Gábor bizalmas politikai tanácsadója. Életével, prédikátori és írói tevékenységével, politikai pályafutásával mégsem foglalkozott érdemben a modern kutatás. Imre Sándor múlt század végi monográfiája (1898) és Incze Gábor szövegválogatása (1935) mellett csak érintőlegesen esett szó róla, többnyire csupán kortársai (Bethlen Gábor, Pázmány Péter) kapcsán. A hiány egyre érezhetőbbé vált, ennek pótlására Heltai János most kiadott kötete vállalkozott.

A válogatás nem tartalmazza a legismertebb és többször megjelent Alvinczi-művet, a kétnyelvű *Querela Hungariae* (Kassa, 1619) című röpiratot, hanem az eddig szinte hozzáférhetetlen *Defensio querelarum Hungaricarum* (1620) című írást adja közre, amely magyarul most először lát napvilágot Heltai János fordításában. Benne a *Querela Hungariae* politikai érvrendszerét bővebben és szélesebb alapokon fejti ki a kassai prédikátor, így az 1620-ban kibontakozó Pázmány–Alvinczi-vita mozzanatait és érveit az eddigiéknél teljesebben láthatjuk együtt. Ezt elősegíti az is, hogy Heltai János jegyzetben utal azokra a Pázmány-helyekre, amelyeket vitapartnere emleget.

A kötet másik felét Alvinczi prédikációiból és leveleiből összeállított válogatás alkotja. Megtaláljuk itt a Károlyi Zsuzsanna és a Báthory Gábor temetésén elhangzott gyászbeszédet, valamint az 1633-ban megjelent postillák egy darabját, amely politikai tartalmával nyújt kiegészítést a szerző államelméleti nézeteinek értelmezéséhez. Ezeket 48 levél követi, túlnyomó többségük Bethlen Gábor és Alvinczi szoros kapcsolatának illusztrációja.

A kötetet szó- és névmagyarázatok, bőséges jegyzetek és Heltai János magvas tanulmánya egészíti ki, így válik a korszakot tanulmányozó történészek, irodalomtörténészek és teológusok hasznos forrásnyagává.

Bitskey István

Babić, Sava: Preveseji.

Institut za južnoslovenske jezika, Novi Sad, 1989. 140 l.

Az újvidéki tudományegyetem bölcsészettudományi karának Jugoszláviai Nyelvek Intézete vállalta, hogy Babić professzor fordítói „vallomásait” kiadja. A nálunk is jól ismert és becsült Sava Babić a magyar irodalom legjobb és legalaposabb tolmácsolói közé tartozik, aki – mint e kötetéből is kitetszik – egyébként otthon van a magyar bölcséleti esszében, abszurd prózában, groteszkben és a hagyományosabb epikában. Tájékozódási pontjait maga jelöli ki – a fordításelmélet búváraként és gyakorló kritikusként. Ez utóbbi két foglalatossága határozza meg fordítói karakterét: nem pusztán az ekvivalencia problémái izgatják, hanem a lefordítandó szerző „világá”-nak összetevői is, tehát az a filozófiai, esztétikai, írói ars poeticát illető háttér, amelyet szintén szeretne

szerbre átültetni. Érdeklődése két irányú: szeretné tudni, hogy például miképpen, milyen megfontolásból és ezért milyen nyelvi megoldásokra törekedve fordították le magyar költők a szerb népköltészetet, illetve Sánta Ferenc, Heller Ágnes, Eörsi István, Örkény István miképpen szólaltatható meg szerbül. Természetesen szavak, kifejezések megfeleléseivel is bibelődik, de fő célja az, hogy az adott műben megvalósuló irodalmi folyamat egy állomását láttassa, ezért nem elégszik meg pusztán a szépirodalom anyagával. S azon túl foglalkoztatja magyar írók morális elkötelezettsége, a történelemben vetett ember helytállása, lehetőségeinek felmutatása. Innen vonzódása olyan szerzőkhöz, mint Illyés, Déry, Eörsi, Örkény, Sánta. A jugoszláviai magyar szerzők mellett Babíc a fordítója Lukács Györgynek, Heller Ágnesnek is. Viszonylag teljes magyar panorámát igyekeznek felvázolni, ezt segítik elő a fordításokat magyarázó-értelmező, élvezetesen megírt esszék.

Fried István

Balassa Péter: A másik színház.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 310 l.

1980 és 1986 között keletkezett esszék, naplórészletek, tragédia- és komédia-kommentárok, színikritikák, nevezetes filmek értelmezései váltakoznak a gyűjteményben.

„A legfelkészültebb, talán legtöbb meglepetést tartogató esszéíróink” egyikeként számontartott szerző gondolatgazdag és gondolkodásra serkentő könyve az igazi és az elképzelt határán álló színházról fejt ki morálisan és filozófiailag elmélyített, elsősorban a szűk szakmának kihívást jelentő nézeteit.

A kortárs irodalomtörténészekből, kritikusokból a Nadas Péter színműveiről és színházi írásait egybefogó kötetéről szóló elemzések válthatják ki a legnagyobb kíváncsiságot, egyetértést avagy vitát. Itt fogalmazza meg a mai, a kultúra válságállapotában létező alkotó-néző-olvasó legtöbb kérdését. Nádasról azt állítja, hogy „a természetünket veszítő életstratégiák” diagnosztája, ez a megállapítás rá is vonatkoztatható.

Az ő kiindulópontjai, kulcsszavai, „fogalmi csomópontjai” is igen pontos, szigorú, sokoldalú diagnózist adják a nyolcvanas évek színházának, korszakos művészfilmjeinek.

A kötet utolsó, különösen hangsúlyosnak szánt tanulmánya Balassa Péter valamennyi esszéírói erényét egyesíti, egy izgalmas színházi előadás kapcsán végez kontextuselemzést *Drámai események: félelem és részvétel a nyolcvanas évek művészetében* címmel (az első rész Jeles András hasonló című, sokak által rendkívüli színházi és szellemi

eseménynek tartott produkcióját idézi). Gondolkodás- és közlésmódok kritikáját, lehetőségeit és értékeit tárja föl.

R. Takács Olga

Balázs Mihály: Forrásvidék. Írók, költők gyermek- és ifjúkora.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 528 l.

1970-ben és 1975-ben *Írók, képek* címmel jelent meg a szerzőtől egy-egy gyűjtemény, amely írók, költők gyermekkoráról érdekes, olvasmányos tanulmányokat gyűjtött össze, hogy az iskolai oktatást, a tanárok munkáját, a diákok érdeklődésének felkeltését segítse. Nem irodalomtörténet volt ez a két kötet, de számos adatával, bibliográfiai kiegészítéseivel sokat segített az irodalmat tanulóknak, s igen népszerűvé vált az olvasók körében. Öt kiadás után ez a kötet most bővítve, javítva került ismét a tanárok és diákok kezébe. A korábbi kiadásban nem szereplő alkotók: Balassi Bálint, Csoóri Sándor, Déry Tibor, Jékely Zoltán, Kányádi Sándor, Pilinszky János, Szilágyi Domokos, Vas István. Teljesen új portrék készültek Gárdonyi Gézáról, Kassák Lajosról, Krúdy Gyuláról, Petőfi Sándorról és Weöres Sándorról. A tanulmányok a későbbi nagy írók iskolai éveit, gyerekként, diákként átélt élményeit elevenítik fel, neves tanárok portréját villantják fel, egyben iskolatörténeti érdekességeket is közölnek, s mindezt azzal a szándékkal, hogy megkönnyítsék az alkotók műveinek megértését, kedvet ébresszenek a művek elolvasásához. A sok-sok idézettel, naplórészlettel, levéllel illusztrált szövegek az írók, költők szülőföldhöz, családjához, iskolájához való kötődéséről szólnak, a jól válogatott képanyag is illeszkedik az írások hangulatához. A szerző az itt közölt 28 író, költő portréja után további kötetet tervez. Jó lenne, ha a könyv a magyar irodalmat külföldön tanító tanárok kezébe is eljuthatna.

R. T. O.

Beke György: Régi erdélyi skólák.

Barangolások térben és időben. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 414 l.

Az íróként és publicistaként, irodalom- és művelődéstörténészként egyaránt jól ismert szerző e kötetében a több évszázados erdélyi magyar oktatás történetéből ad hiteles és gazdag keresztmetszetet, s különösen alaposan és meggyőzően örökíti meg az elmúlt évtizedekben végbement elsorvasztás, tönkretétel drámai történéseit. A tiz adatgazdag fejezetben sokféle műfaj elegyítésével állítja elénk az erdélyi iskolatörténet legkiemel-

kedőbb alakjait, legendás kollégiumait, híres diákjait, felbecsülhetetlen hagyományait, a magyar nyelv, az anyanyelv megtartásáért folytatott küzdelem felemelő példáit.

Apáczai Csere János, Kájoni János, Csendes Zoltán, Szabédi László, Gaál György alakjának felidézésén kívül a legnagyobb múltú iskolák történetét is bemutatja: a szászvárosi kollégiumot, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó kollégiumot, a nagyenyedi kollégiumot, a marosvásárhelyi volt református kollégiumot, a gyulafehérvári Majláth kollégiumot és más neves intézmények alapítását, diáklétszámának alakulását, kiemelkedő eredményeit, tanítási módszereit, kapcsolatrendszerét, az erdélyi művelődéstörténetben betöltött szerepét, tankönyveit, a fennmaradásért vívott harcokat.

A levéltári adatok beszédes szerepeltetésén kívül iskolatörténészekkel, professzorokkal, volt diákokkal készített interjúk, naplófeljegyzések és esszétöredékek váltogatják egymást a mindvégig lebilincselően érdekes kötetben. Az utóbbi évtizedekben végbement kétségbeejtő kiszorulás, felszámolás, nyelvi száműzetés fejezetei a még lehetséges segítségnyújtás módozatait is igénylik a nagymúltú erdélyi oktatás teljes elsorvasztása megállításában.

Beke György érdeme, hogy nemcsak a régmúlt anyagait kutatta fel, hanem az utolsó pillanatban rögzített olyan állapotrajzot az elmúlt évtizedek történetéről, amely nélkül esetleg teljesen feledésbe merült volna. A jövődó kutatók kiindulópontot és ösztönzést meríthetnek az ő fáradságtalan gyűjtőmunkával összeszedett dokumentumaiból. Kötetét kitűnő személy- és helynévmutató egészíti ki, becses, ritka képekből állította össze a szövegközi illusztrációkat.

R. Takács Olga

Beney Zsuzsa: József Attila-tanulmányok.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 328 l. (Zsebbe való kis könyvek)

A József Attila életművét elemző irodalom már a kötet megjelenése idején is könyvtárnyi volt, azóta is állandóan bővül, miközben folyamatosan teljessé válik műveinek kiadása is. A költő olvasói, kutatói, az életművét közvetítő pedagógusréteg, műveinek előadói és minden irodalomszerető ember, a vaskos monográfiák, tanulmánykötetek, emlékezések, elemzésgyűjtemények és a folyóiratok kiemelkedően magas színvonalú írásainak ismerői is nagy érdeklődéssel forgathatják ezt a szokatlan hangvételű gyűjteményt.

A kortárs magyar irodalom rangos alkotója, Beney Zsuzsa költő és műfordító 1973 és 1988 között írt, József Attila érett költészetét tárgyaló tanulmányai, elemzéseit még a teljes József Attila-irodalmat ismerőknek is tudnak újat, többet és meglepőt nyújtani. Huszonöt éven át csiszolta, írta újra és újra a nagy versek szépségét élményszerűen ki-

bontó írásait, amelyek nemcsak a zseniális költőelődről, hanem az őt megérteni kívánó költő-olvasóról is vallanak.

Az öt tanulmány József Attila költészetének minden lényeges kérdését érinti. Szól József Attila sajátos anya-képéről, kibontja az *Eszmélet* líráját, elmélyíti az *Óda* világképéről kialakított tudásunkat, elemzi a késői versek Isten-képét és a halál gondolatát megfogalmazó remekműveket. Beavat a létköltészet-fogalom tartalmának titkaiba, és átütő intenzitással, mélységgel és ráérzéssel közelíti meg a József Attila-i szenvedéstörténetet.

Az élmény, az ihlet működését belülről ismerő költőtárs állapítja meg, hogy „a költészet megértése csakis az életmű és a sors kontextusában kísérhető meg”, s ennek tudatában veszi sorra a nagy versek lírai, társadalmi és a kettő átéléséből adódó rétegeit, motívumait, ellentéteit, variánsait, logikáját, a versek rejtélyességében rejlő vonzerőt. „József Attila a nyelvi, a kimondás lángelméje volt” – ismétli a mára már szinte közhelyivé vált igazságot s példák során bizonyítja állítását.

A *József Attila halála* című megrendítő esszéje, a tudomány és a személyes vallomás érveit elegyítő írásra mind a benne foglaltak fontossága, mind megfogalmazása okán külön is fel kell hívni az olvasók figyelmét. A József Attila és a második világháború utáni költők szenvedéslírája, létérzékelése közti különbségekről csak ezzel a költői beleérzéssel, intenzív átéléssel, azonosulással lehetett újat, érvényeset mondani.

R. Takács Olga

Bjorn Andersen. Zsuzsanna: Stemmen udefra. En studie i Georg Brandes' reception i Ungern 1873–1927.

C. A. Reitzels Forlag, København, 1989. 248 l.

Az 1989 novemberében a lundi egyetemen megvédett, dán nyelvű doktori disszertáció a jelentős dán kritikus és irodalomtörténész, Brandes magyarországi kapcsolataival foglalkozik, ide értve levelezését, magyar látogatókat és barátokat, Brandes két magyarországi útját (1900 és 1907). Amint a szerző említi, egyik kollégája hívta fel a figyelmet arra, hogy a nagyméretű és gondos rendben őrzött Brandes-archívumban (a koppenhágai királyi könyvtár kéziratárában) számos magyar vonatkozású dokumentum található. Ezért látott a témához, amely a munka átolvasása után mindenképpen helyes döntés és eredményes vállalkozás volt.

A szerző képet ad Brandes egész életművéről és jól mutatja be a dokumentumokban szereplő magyarokat. Brandes legjelentősebb magyar „kontaktusának”, az ifjú Lukács Györgynek külön fejezetet szentel. A magyar eredetű, ám Dániában élő szerző hosszabb ideig kutatott magyarországi intézményekben, sok kolléga segítségével állította össze

művét. Minthogy Brandes a 19. századi irodalom fő áramlatairól kialakított nézetei, elkötelezetten modernista felfogása miatt számos európai országban igazán jelentős hatással volt, a monográfia kiegészíti a korábbi, hasonló dolgozatokat (pl. Brandes németországi vagy lengyelországi kapcsolatairól stb.). Egy kicsit hozzájárulhat egy, a dánok szemében is árnyaltabb Brandes-képhez, s arról is elgondolkoztat, mi tette lehetővé az akkori magyar fejlődést, amely Brandes gondolatainak ilyen élénk visszhangját váltotta ki nálunk.

A megbízható művet forrásjegyzék, jó angol kivonat és névmutató zárja. Egyetlen kifogásoló megjegyzést mégis le kell írunk. Nem ártott volna, ha a szerző utal arra, hogy hasonló recepció-vizsgálatokat mások is folytattak nálunk. N. Balogh Anikó dolgozata Ibsen magyarországi fogadtatásáról, többek tanulmányai Strindberg magyar kapcsolatairól, sőt még Hamsun és J. P. Jacobsen befogadásáról is írtak. Ezek például a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem *Skandinavisztikai Füzetek (Papers in Scandinavian Studies)* című kötetében megtalálhatók és idézhetők lettek volna legalább egy megjegyzés erejéig. Az viszont igaz, hogy még a legutóbbi magyar Brandes-vázlatok (mondjuk a Világirodalmi Lexikonban) sem érzékeltették azt, hogy nekünk csakugyan közünk is van a múlt század végének e szellemóriásához, az „északi áttörés” teoretikusához. Amikor évekkkel ezelőtt magam erről magától értetődő tényként írtam, nem gondoltam, hogy részletesebben kellett volna ezt értékelni, a tényt hangsúlyozni.

Voigt Vilmos

Bodor Pál (Diurnus): Hazába kiáltott szó.

Irodalmi és közirói tárcák. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 507 l.

Az Erdélyből áttelepült prózairó tárcagyűjteménye elég ritka műfaj az elmúlt évtizedek könyvkiadásában (a klasszikus szerzők életműkiadásának újságcikkeit összegyűjtő kötetek más kategóriába tartoznak).

Bodor Pál 1951–1982 között előbb romániai magyar lapokban, 1983-tól elsősorban a budapesti Magyar Nemzetben közölte érzékeny, gondolatgazdag írásait, amelyek műfajáról kitűnő jellemzést ad: „Az irodalmi és közirói tárca... száz eszközt vegyít, aknáz ki, játszát össze, hogy megrendítsen és nevetessen, rácsodálkoztasson és közöljön.” Belefér „az aforisztikus értekezéstől a hangulatképig, a tényekből építkező eszme-futtatástól a versszerkezetű röplapig, szeszélyes naplóig, patetikus kiáltványig minden műforma”.

Az igen kritikusan, erősen megválogatott anyag kordokumentumként is olvasható: az ezekben az évtizedekben Bukarestben vagy Budapesten esett társadalmi változások is kinyomozhatók belőle. A kisebbség nyelvhasználatától, sajtótörténeti adalékoktól az

emberek közérzeti rezdüléseiig, magyarságtudattól erkölcsi kérdésekig változatos tematika tárul elének a többszáz frappáns, nyelviileg is igényes írásból. Ezen kívül az író arcképének árnyaltabb megrajzolásához jutunk közelebb.

R. Takács Olga

Bohuniczky Szeffi: Otthonok és vendégek.

Összeállította, a szöveget gondozta, az előszót írta: Petrányi Ilona. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1989. 613 l.

Bohuniczky Szeffi életében megjelent, hetedik és egyben utolsó kötete, a *Lázás évek* 1947-ben látott napvilágot. Ezt követően a megváltozott, számára idegen körülmények között szépprózát már nem írt, visszahúzódó, befelé forduló életet élt. De egy élénk szellemű, gyermekkorától író, verselő, határozott ítéletű, önállóan gondolkodó embert nem lehet tétlenségre kárhóztatni, vélhetően ezért is határozta el az ötvenes években, hogy megírja emlékezéseit, amelynek részletei 1956 és 1963 között különböző irodalmi folyóiratokban is megjelentek. Nem sokkal halála előtt ezeket a többnyire heterogén részleteket dolgozta eggyé, illetve egészítette ki egy nagy könyvkiadónk biztatására. Sajnos a kötet, Petrányi Ilona gondozásában, csak halála után húsz évvel jelent meg. Az emlékirat első részében gyermek- és ifjúkora, valamint fiatalasszony-évei színtereit, eseményeit idézi fel a múlt század utolsó évtizedétől 1919-ig. Ebben a fejezetben saját személyiségfejlődését mutatja be, közben megismerttet birtokos nemesi családból származó, liberális szellemű édesapjával, a hagyományokhoz, „szabályokhoz” igencsak kötődő édesanyjával, testvéreivel, a gyermekkorát meséikkel átlényegítő szolgálókkal, rokonokkal.

Habár a második részben magánéletről, főleg házasságának nehéz korszakairól, sőt válságáról – s ennek kiváltójáról, Czákó Ambróról – is sokat megtudunk, ennek a fejezetnek mégis inkább a kortársairól rajzolt remek portréi, a művész- és íróárságok bemutatása adja meg jelentőségét. „A portrék... készítésének közös módszere: leírja külső megjelenésüket, gesztusaikat, szokásaikat, lelki reakcióikat, munkamódszereiket, ismerteti érdeklődésüket, izlésüket, kedvenc ételeiket... Az ilyen apró részleteket is megőrző emlékezés mindig életszerű láttató erejű, ehhez a látványhoz fűzi felismeréseit és reflexióit, és ebből vonja le az olvasó előtt, mintegy azzal együtt, következtetéseit.” Bohuniczky Szeffi 1919 tavaszán hallgatta Babits Mihály egyetemi előadásait, kéziratait többször Osvát Ernőnek adta át, Móricz Zsigmond olyan nagy hatással volt rá, hogy kis híján epigonjává vált. Szabó Dezsőről írott remek történeteiben úgy adózik tisztelettel az író szellemének, hogy közben szeretetteljesen megcsipkedti, rámutat gyöngéire, esendőségeire.

Már távolságtartóbban láttatja Németh Lászlót, aki első novelláinak kritikusa is volt, sőt *Ember és szerep* című művében bemutatja az írónt és a már-már életforma-

ként funkcionáló baráti összejöveteleit. Fejezetnyi terjedelmet szentel Pap Károlynak, kinek barátságát éppen Németh Lászlóéknak köszönheti.

Kisebb epizódokban megjelenik Apponyi Albert, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Király György, Fenyő Miksa, Rippl-Rónai József, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Nagy Endre, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Áron, Illés Endre, Erdélyi József is.

Petrányi Ilona kötetbevezető terjedelmes tanulmányában alaposan ismerteti és elemzi az emlékirat kapcsán Bochuniczky Szeffi életét, korábban írt novelláit és regényeit, valamint egykorú fogadtatásukat, kijelölve ezáltal a Baumgarten-díjas író helyét a huszadik századi magyar irodalomban.

Varga Katalin

Bori Imre: A modern magyar irodalom forrásainál. A magyar irodalom modern irányai. II. Naturalizmus.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989. 253. 1.

Bori Imre egy korábbi vallomásában elmondta: az irodalmi értékeket számontartó figyelmének a títka, hogy megtanulta visszafelé olvasni az irodalomtörténetet, Juhász Ferenc, Nagy László és Weöres Sándor modern költői kísérletei felől közeledett József Attila és Radnóti Miklós, majd Kassák Lajos és Füst Milán életművéhez, hogy rejtett szépségeik felfedezése révén még messzebbre, a századforduló világába – vagy azon is túlra – jusson el, Vörösmarty Mihály, Arany János és Jókai Mór kései korszakában lelve meg a modern magyar irodalom tiszta forrásait. S ha erősen vitatható is megállapítása, miszerint a századelő magyar avantgárdjában az izmusok egymást követő hullámmája a magyar irodalom természetéből ered, kialakulásuk olyannyira öntörvényű, hogy abban az idegen irodalmak hatásai úgyszólván csak az irányadó szerepét játszották, az mindenképpen bizonyos, hogy a XIX. század második felében jelentkező, s a modernizálódó társadalmi élet mindennapi gyakorlatából eredő új életérzés – amelyhez újszerű világlátás is párosult – új színeket, új hangulatokat, új látásmódot hozott a magyar irodalomba. S talán az sem véletlen, hogy éppen annak az Arany Jánosnak az öregkori költészetében tapasztalható az új életérzésről hírt hozó hang – az 1860-as évek elején született, s a nagyvárosi tapasztalatokat megszólaltató verseiben –, aki korábban is talán a legmélyebben élte meg a magyar valóságot. Bori Imre *A magyar irodalom modern irányai* című művének első kötetében az Európa felé nyitott, megújulni kész magyar irodalom korszerű igényeit vette számba, második kötetében viszont már eljutott a magyar naturalizmus kérdéséhez.

Az 1880-as években a naturalizmus központi kérdésévé vált a magyar irodalomnak. „Nem mindent elsöprő viharoként tört a szellemi életre – írja az irodalomtörténész –, hanem jótékony záporként permetezte az elméket, s befolyásolta az ízlést, hatott világ-

szemléletre és erkölcsi felfogásra egyaránt.” Felszabadító erejünek ítéli a francia naturalizmus hatását, lévén hogy a nálunk is népszerű Zola-életműben – nem utolsósorban a Dreyfuss-ügynek köszönhetően – az új szellemiség erkölcsi kérdéssé mélyült. Az új, modern életérzés mélyén – melynek lényege az iparosodás révén hirtelen kitárulkozó világgal szembeni kiszolgáltatottság kétségbeesése – már a szorongás hatalma munkál; láthatóan soha sem volt parányibb az ember, mint amikor a történelme során először világpolgárrá nőtt. Bori Imre – gyakran tekintve ki az akkor vezető szerepet játszó francia irodalomra – Bródy Sándor, Petelei István, Gozdu Elek, Tömörkény István, Justh Zsigmond, Thury Zoltán és Kóbor Tamás műveiben, és visszatérő rokonszenvenvel Jókai Mór kései regényeiben keresi a modern magyar irodalom – és gondolkodás – titkait és szépségeit. A magyar irodalom naturalista korszakának elemzésekor maga is vállalja Eötvös Károly hitét és szándékát: „Földérinteni az igazságot, ez az egyik. Elismerésre is juttatni, ez a másik. Elismerés nélkül nincs hatása az igazságnak. Csak kiáltó szó a pusztában.” Ez ad egyben társadalmi súlyt is a magyar naturalizmus kérdésének. Az irodalomtörténetész könyvéhez fűzött rövid jegyzetében jelzi, következő kötetében a „szecessziós-szimbolisztikus irodalom kérdései után” fog nyomozni, feltárva egy roppant gazdag és színes korszak szellemi titkait.

Mák Ferenc

Cavaglià, Gianpiero: Fuori dal ghetto. Questione ebraica e letteratura nell'Ungheria della svolta del secolo.

Carucci Editore, Roma, 1989. 222 l. („Gaia” Collana di studi di letteratura comparata)

A könyv bevezetőjében, mely Az elveszített haza címet viseli, Cavaglià azt fejtegeti, hogyan függ össze egymással a nemzeti és a zsidó kérdés, nacionalizmus és antiszemitizmus, hogyan erősödik az antiszemitizmus, amikor a nemzet önnön létét érzi fenyegetve Trianon után. A Monarchia széteséséig a zsidó polgárság az asszimilációra törekedett (a magyar zsidóságra a cionizmus gyakorlatilag nem volt hatással), s ennek az asszimilációnak a problematikussága, az ebből adódó identitásválság, az elveszített haza élménye főleg a húszas évektől kezdődően mutatkozott meg.

Mintegy korábbi, *Gli eroi dei miraggi* című könyvének ellenpárjaként – mely arról szól, hogyan hunynak ki az immár elavult nacionalista eszmék a magyar irodalomban, illetve hogy egyre kevésbé képesek értékeket teremteni – ebben a tanulmányban Cavaglià azt hangsúlyozza, hogy a nemzeti tradíciók által meg nem béklyózott, a megújulás iránt fogékony zsidó származású értelmiségiek képviselték a magyar kultúrában a modern, nyugat-európai eszméket, gyakran elutasításra találva. (Cavaglià szerint nem lehet modern az olyan irodalom, amely érdeklődésének középpontjába a nemzeti kérdést helyezi.) Az első fejezet az asszimiláció problémamentesnek mutakozó

kezdeti korszakát írja le. Azt a korszakot, melyben a zsidó polgárság (a szerző általában azonosítja a magyarországi polgársággal) a konzervatív, feudális magyar társadalmi közegben megvetette a magyar polgári társadalom alapjait, s melyben a zsidó értelmiség (a szerző azonosítja a magyarországi progresszív értelmiséggel általában) az addigi népnemzeti ideológia által meghatározott, konzervatív magyar kultúrába modern eszméket hozott. A zsidó asszimiláció kérdése a magyar társadalom és kultúra modernizációjának a kérdésével azonosul Cavaglià felfogásában: a magyar kultúra annak köszönheti tragikus elmaradottságát, hogy a megújulást képviselő zsidók nem tudtak harmonikusan asszimilálódni.

Kiss József életének és munkásságának ismertetésével kezdi Cavaglià a zsidó írók bemutatását. Kiss – a Magyarországon hazára talált zsidó – jellegzetes figurája az asszimiláció kezdeti, reményteljes korszakának. Verses elbeszéléseivel és balladáival a népnemzeti irodalmi hagyományhoz kapcsolódik. Témáit azonban a falusi zsidóság, majd később a városi zsidó kispolgárság életéből meríti. A Hét szerkesztésével – ugyan mérsékelt, de – újító szerepet tölt be a magyar irodalom modernizálásának folyamatában.

A századforduló idején az asszimiláció problémáinak különböző típusait Cavaglià öt író műveiben vizsgálja.

Csiky Gergely *Atlász család* című regénye a polgári és a nemesi életfelfogás ütközését, a zsidó–magyar együttélés megvalósíthatatlanságát példázza.

Bródy Sándornak egész pályáját elemzi Cavaglià, kiemelve, hogy ő az első olyan nagy író, akinek életműve a népnemzeti irányon kívül helyezkedik el, Dosztojevszkijjel és a naturalistákkal tartván rokonságot. Először ábrázolja a magyar irodalomban a nagyváros témáit és figuráit, a polgárság erkölcsi züllesztését. Bródy élete az asszimilálódott zsidó értelmiségi példája, főleg ilyen értelemben foglalkozik vele Cavaglià. Hiszen Bródy egyetlen művet sem szentelt a „zsidó kérdés”-nek, ez a téma csak mellékesen és csak élete második felében merült fel írásaiban, párhuzamosan az antiszemitizmus erősödésével és Bródy elszigetelődésével, majd emigrációjával.

Herczeg Ferenc azon kevés nem zsidó írók egyike, aki a zsidó kérdést választotta egyik könyve központi témájául. Az *Andor és András* története, mely a dzsentri és a hozzá hasonluni, magát elfogadtatni törekvő zsidó sztereotíp figuráit eleveníti meg ironikus távolságtartással, a zsidó főhős kudarcával, identitása elvesztésével társul.

Molnár Ferenc a Bródy által megkezdett úton halad tovább, a főváros hétköznapi életének figuráit jeleníti meg (ha nem is a Bródy által képviselt színvonalon és elkötelezett társadalomkritikával). Cavaglià Molnár negatív zsidó hőseiről szól részletesen: Orsovai Pálról, a „magyar Julien Sorel”-ről, *Az éhes város* főszereplőjéről; Aradi Andorról, a „magyar Oblomov”-ről, valamint az *Andor* című, a szórakoztató irodalom kategóriájába tartozó írás főszereplőjéről. *Az éhes város* az asszimilált zsidó polgárság sznobizmusát és korrupsztát ábrázolja szatirikusan.

Kóbor Tamás két regénye, a *Ki a ghettoából* és a *Hamupipőke önagysága* a budapesti zsidó kispolgárság életét ábrázolja. Mint e sajátos réteg írója kerül tárgyalásra Cavaglià könyvében.

Igen részletesen ismerteti Cavaglià Jászi Oszkár és köre, pártja politikai és szociológiai nézeteit, s a Vasárnapi Kör zsidó értelmiségi figuráit. Hosszasan elemzi a Huszadik Század 1917-ben kiadott kérdőívére – „Létezik zsidó kérdés Magyarországon?” – adott válaszokat (Jászi Oszkár, Hatvany Lajos, Lesznai Anna, Ritoók Emma, Szabó Lőrinc, Ignotus, Beregi Ármin stb.), s Ady Endre akkor nem publikált reagálását is, valamint Lukács György és Balázs Béla állásfoglalását.

A könyv utolsó fejezete az első világháború utáni időszak három regényén keresztül mutatja be a zsidó kérdéssel kapcsolatos különböző nézeteket.

Szabó Dezső *Az elsodort faluját* Cavaglià mint a korszak kultúráját meghatározó, zsidó- és modernellenes eposzt jellemzi. Mind Babits *Halálfiái* című regénye, mind pedig Hatvany Lajos *Urak és emberek* című munkája a számvetés igényével készült a dualizmus koráról, ezért tárgyalja Cavaglià e két regényt tanulmánya lezárásaként.

A dunántúli katolikus-liberális kinemes családból származó Babits a *Magyar irodalom* című könyvében a késő-dualizmus korának tipikus termékét alkotta meg: szintézisre törekedett a modernség és a konzervativizmus között, a nyugatosság és a magyar hagyományok őrzéséhez való ragaszkodás között. A *Halálfiáiban* a nemzeti identitás kérdését konzervatívabb szellemben ábrázolja. Könyve, melyben magyar kisenesség és a zsidók elkülönülő csoportként szerepelnek, tanúsítja, valójában a zsidó asszimiláció nem ment végbe Magyarországon. A regény szereplői úgy tekintenek a zsidókra, mint a jövő embereire, mindazonáltal Babits végső soron a liberális katolikus úriembert állítja élénk ideálként. Távoiságtartással mutatja be a század első évtizedének szellemi pezsgését, a zsidó asszimiláció legfényesebb korszakát, s Cavaglià hiányolja, hogy nem tudatosul benne, e folyamat megszakadása milyen tragikus konzekvenciákkal jár a magyar kultúrára nézve.

Cavaglià teljes pályaképet rajzol Hatvany Lajosról, az újonnan nemességet szerzett, gazdag zsidó nagypolgár család sarjáról, aki saját családjának a történetét kívánta megírni az *Urak és emberek* című, befejezetlenül maradt trilógiában. Hatvany regénye, mely alapos elemzést nyújt a polgárság megszületéséről, s ezzel együtt az elmúlt korszak újító szellemi törekvéseiről, szinte semmi visszhangra nem talált. Nem véletlenül. A csonka Magyarország közvéleménye, mely a nemzeti karakter kultuszába zárkózott, nem mutatkozott többé késznek idegenek asszimilációjára, s azok a demokratikus és haladó eszmék, melyeket oly sok zsidó értelmiségi képviselt mint modern és nemzetellenes gondolatok, visszautasításra találtak.

A második világháború után cenzúra borított fátylat a zsidó értelmiségiek liberális és demokratikus törekvéseire, s ez a cenzúra a zsidó kérdést még abban a mértékben sem engedte felszínre kerülni, amennyire az irodalmi alkotások révén bekerülhetett a nemzeti tudatba. Csak ma van meg rá a lehetőség – írja Cavaglià –, hogy a magyar

közvélemény felismerje, a zsidó kérdés története Magyarországon szorosan összefügg a nemzeti identitás demokratikus modellje kialakításának a történetével.

Cavaglià, egy nyugat-európai értelmiségi szemével nézve, a tőle megszokott nagy anyagismerettel ismét olyan munkát tett közzé, mely komoly vitára érdemes.

Kovács Zsuzsa

Un chant épique de la prairie.

Autobiographie versifiée de János Szatmári, poète populaire hongrois-canadien. (Texte et études.) A. D. E. F. O.–Akadémiai Kiadó, Paris–Budapest, 1989. 280 l. (Bibliothèque finno-ougrienne 6.)

A kanadai Békevár (Kipling, Saskatchewan) községbe került magyar kivándorló 2892 soros verses önéletrajzát közli e kötet, magyarul és francia fordításban. (Mint hogy az eredeti kéziratból lapok veszték el, sem az eredeti, sem a fordítás nem teljes.) A bevezetőt, és egyben a kérdéskör bemutatását a Párizsban élő magyar etnomuzikológus, Gergely János professzor írta, aki a szöveg nyelvi, stilisztikai, helyesírási jegyzeteit is készítette. Az ő érdeme, hogy a párizsi Association pour le Développement des Études Finno-ougriennes (ez a címlapon rövidítéssel jelzett A. D. E. F. O.) révén a francia tudományos támogatás költségén e kiadványt össze lehetett állítani, és Roger Richard elkészíthette a vers francia fordítását. A helyszínt annak legjobb ismerője, Kovács L. Márton professzor (Regina egyeteme, Saskatchewan) mutatja be. Kis fejezetet is közöl a békevári spiritizmusról.

A gondos munkával készített kötet sok szempontból igazán újdonság: ilyen műfajt ilyen gondossággal eddig nálunk nem tettek közzé. A jegyzetek ellenére is önálló tanulmányban lenne célszerű tárgyalni életrajzi, szociológiai, pszichológiai értékeit.

Sajnos, az eredeti kézirat első 20 lapja, valamint a vége elveszett, közben is vagy hat helyszínről hiányzik pár lap. Ezek tartalmát a változatos életrajz ismeretében is csak legfeljebb sejtethetjük.

Nem poén, ám igaz, hogy a Budapesten szedett és fűzött kiadványból lapok tucatjai potyognak ki. A használók kétszeres óvatossággal forgassák tehát a kötetet.

Voigt Vilmos

Czimer József: Többes szám első személy.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 281 l.

Az ismert dramaturg és színházi szakember ezúttal műhelytanulmányait kötötte csokorba, mintegy körbejárva a színházi munkafolyamat minden állomását. Ennek a

kötetnek azt a címet is adhatta volna, hogy „Mivel foglalkozik egy dramaturg?” írja a kötet bevezetőjében. A dráma és írói című fejezetben, többek közt, érdekes visszaemlékezést közöl Illyés Gyula utolsó drámájának születési körülményeiről; a drámafördítésről szóló fejezetben dramaturgiai műhelybeszámolót Schiller *Fiesco* című drámájának variánsairól.

A színház és művészei című rész írásában a művek színrevitelének nehézségei, buktatói vagy sikeres pillanatai kerülnek előtérbe. Többnyire személyes hangú, élményszerű visszaemlékezések Czimer József írásai – a legtöbb azonban színháztörténeti érdekű és jelentőségű. Kiemelendő a számos, fontos adalékot tartalmazó írás közül a Várkonyi Zoltán-portré, melyben a szerző pontos képet ad a sokoldalú rendező és színész munkásságáról, s személyes emlékek segítségével rajzolja meg „igazi arcát”.

A kötet írásából, legyen az nagylegzetű tanulmány vagy rövid interjú, Czimer József portréja is kibontakozik: olyan, a színház iránt elkötelezett emberé, akinek munkássága lelkes alázattal és nagy hozzáértéssel szolgálja a művet, az alkotót és az előadást, mely az ő közreműködése nélkül nehezebben születne meg és bizonyára csonkább lenne.

Erdődy Edit

Csáth Géza: Napló. 1912–1913.

Utószó: Töttös Gábor. Babits Kiadó, Szekszárd, 1989. 150 l.

Töttös Gábor utószavával először jelent meg a nyilvánosság számára is elérhetően a legendákból, tudományos dolgozatok utalásaiból, emlékezésekből már sejtett, de igazán jól senki által nem ismert, valóban nem a nagyközönség számára szánt napló, amely az orvos Csáth Géza orvosi tényleírása és az író bravúros fogalmazáskészsége ötvözeteképp megdöbbentő dokumentum. Egy narkomániás orvos hétköznapijai tárulnak elénk részletesen, kendőzetlen őszinteséggel, önmarcangolóan és a feltáruló mélységektől az olvasót is megborzongató aprólékossággal. Az utószó ismerteti Csáth Géza rövid életrajzát, orvosi körképét, majd a gyilkos féltékenység körképét is, amely odáig súlyosbodott, hogy az író 1919 júliusában három pisztolylövéssel megölte feleségét, Olgát, aki már ennek a naplónak is központi alakja.

Csáth Géza maga is azzal a szándékkal kezdte meg e napló írását, hogy morfinizmus hiteles történetét rögzítse, írói és orvosi érdeklődése egyaránt szerepet játszott a naplóírásban. Fürdőorvosként tevékenykedett a naplóírás évében, és e foglalkozásából következően igen könnyen sikerült a számára vonzó nőket elcsábítania. Tíz nő meghódításának részleteit ismerhetjük meg ritka alapossággal, s az eseményekkel kapcsolatos önelemzést kísérhetjük figyelemmel. A semmihez nem hasonlítható olvasmány valójában pszichológusoknak, elmegyógyászoknak és alkotáspszichológiával is foglalko-

zóknak, és Csáth írásművészetének kutatói számára nélkülözhetetlen (József Attila *Szabad ötletek jegyzéke* című írásával kell összevetnünk a kutatásban betöltött szerepét).

A szokatlan műfajú és tartalmú munkát igen szép kiadásban tette közzé a szekszárdi Babits Kiadó.

R. T. O.

Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzései. 1945–1963.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1989. 317 l.

A neves könyvkiadó előző, hasonló című kötetének folytatásában az 1945 utáni napok elevenednek meg. A Szabadság című napilap kiadásáról, a Magyar–Francia Társaságról, a tankönyvkiadásról írt fejezeteken kívül fontos dokumentumok az 1945 utáni igazolóbizottsági elnökségi munkát felidéző részek (különösen a Püski Sándorra vonatkozó lapok); a könyvnapok és könyvnap kiadványok létrehozásában dokumentumokkal, levelekkel, korabeli cikkekkel, jegyzőkönyvekkel alátámasztott fontos szerep, sokrétű munka bemutatása; az államosítás folyamatának, az 1948-as könyvnap eseményeinek leírása. A következő, Barátaim – Portrék című egység közismert történelmi személyiségek, írók, költők és Cserépfalvi Imre személyes kapcsolatát, közös munkáikat tárja fel; eddig ismeretlen levelek, nehezen megszerezhető kritikák újraközlésével növeli a személyes hangvételő beszámolók kordokumentum-értékét. A mozgalmas munka felidézésén kívül fontos könyvekre hívja fel a figyelmet, szerencsétlen sorsú munkatársainak állít emléket, hálával emlékezik vissza a könyvkiadásban segítő Bóka Lászlóra, Faludy Györgyre, Gara Lászlóra és másokra. Külön fejezetet szentel a Corvina Kiadó történetének, alapításától a hatvanas évek elejéig.

A könyvtörténeti, politikatörténeti szempontból igen sok hasznos információt tartalmazó kötethez két gondosan készített bibliográfia csatlakozik: az egyik az 1931 és 1950 közötti Cserépfalvi-kiadványok teljes körét írja le, a másik a kiadványok fogadtatásának bibliográfiája (Tokaji Nagy Erzsébet munkái). Lengyel Beatrix érdekes képválogatása és névmutató egészíti ki a kiadványt.

R. T. O.

Csűrös Miklós: Emlékeimből jövőt emelek.

Tanulmányok Fodor Andrásról. Somogy megyei Könyvtár, Kaposvár, 1989. 80 l.

Az 1929-ben született költő 60. születésnapjára jelent meg ez a kis kötet, amely áttekinti munkásságának főbb területeit: a pályakezdestől a műfordítói munkáig, az általa

kedvelt verstípusok, versformák, egyes verskötetek elemzésétől a könyvessék tartalmi-műfaji jellemzéséig. 1980 és 1989 között írt tanulmányokat sorakoztat egymás mellé Fodor András értő monográfiája, a műveit kitüntető figyelemmel kíséző irodalomtörténész, Csűrös Miklós. A cimdás jellegzetességeinek, a zene és költészet összefonódásának, az életösszegező, számadó versek szerepének bemutatása után a *Tánc* című verset elemzi tüzetesen, majd elismerően ír Auden, Dylan Thomas, Paszternak és mások műveinek tolmácsolójáról, a műfordító Fodor Andrásról.

A költőt a köztudat filozfként is számon tartja, a *Szó, zene, kép* című esszékötetének szaktudásról, széles körű érdeklődésről tanúskodó írásait ismertető tanulmány meggyőzően bizonyítja ezt a vélekedést. Fodor András Fülep Lajos alakját megörökítő monumentális naplójához fűzött „széljegyzeteiben” Csűrös Miklós műfaji kérdésektől irodalomtörténeti események kommentálásán át a „teremtő indiszkréció” fogalmának értelmezésével egy jelentős értelmiségi szerepkör dokumentumának befogadását könnyíti meg az olvasóknak. Felhívja a figyelmet a legemlékezetesebb részekre, filozófusi mélységeire, a személyes adalékok hitelességére, az egyes részek színvonalának eltéréseire. A dokumentumértéken túl a szépirodalmi, epikai értékeket is kiemelkedőnek tartja.

A tíz írást tartalmazó kis kötetet egy kaposmérői (a költő szülőfalujabeli) ünnepség leírásával, egy szerzői esthez készült bevezetéssel és egy születésnapi köszöntővel zárja.

R. T. O.

Dávidházi Péter: „Isten másodszületője.” A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989. 377 l.

Tudományos művek ritka érdeme, ha nem csupán a tények feltárásával, összefüggések bemutatásával, a tárgyról készült addigi tudományos munkák megismertetésével kelti fel az érdeklődést, hanem a feldolgozás módjával is sikerül lebilincselnie olvasóit. Dávidházi Péternek egy teljesen új tudományos kutatási területet kellett felfedeznie, magyar nyelven meghonosítania, amikor a világ egyik legnagyobb lángelméjével kapcsolatos kultusz történetét óriási ismeretanyagra alapozva közreadta. A legszűkebb szakma kutatóitól a legszélesebb olvasóközönségig mindenki számára izgalmas szellemi élményt, kutatási anyagának bőségével, újszerűségével, meggyőző erejével és nyelvi megformálásával egyaránt kiemelkedő szellemi teljesítményt nyújt.

A kultusztörténeti kutatást hazánkban elsőként meghonosító szerző könyve bevezetőjében valamennyi módszertani alapelvét bemutatja és indokolja, majd ezek ismeretében vezet be előbb az angliai Shakespeare-kultusz szertartásrendjének genezisébe, s a magyar Shakespeare-kultusz fejlődéstörténetét írja meg beszédes című fejezetekben: Első stádium: a beavatás kora (kb. 1776–1840), 2. Második stádium: a mitizálódás kora (1840–1864), 3. Harmadik stádium: az intézményesülés kora (kb. 1860–kb.1923), 4.

Negyedik stádium: a bálványrombolás kora (kb. 1860–kb. 1960), 5. Ötödik stádium: a szekularizálódás kora (kb. 1948-tól napjainkig). A témával összefüggő teljes szakirodalom és tényanyag ismeretének birtokában nemcsak Shakespeare magyarországi fogadtatásának történetéről, hanem egyben a magyar irodalomtörténet-írásról, színház-történetről, műfordítás-történetről is beszédes keresztmetszetet kapunk. Klasszikus szerzőink (köztük kiemelkedő jelentőséggel Arany János) és a világirodalom hasonlíthatatlan zsenije közötti viszony is feltárul az olvasók előtt, hiszen nélkülük nem így alakult volna a kultusz.

Az évekig tartó kutatómunka eredményeként összegyűjtött anyag nagy filológiai apparátussal történő feldolgozása után két elméleti fejezet zárja a kötetet. Az egyikben a szerző a magyar Shakespeare-kultusz tipológiai helyét és sajátosságait vizsgálja, a másikban megvonja egy irodalmi kultusz mérlegét. A történeti anyag tanulságai birtokában állapítja meg értékteremtő történelmi szerepét: „...a kultusz összehasonlíthatatlanul több kulturális értéket segített napvilágra, mint amennyinek létrejöttét megnehezítette, vagy ideig-óráig meggátolta.”

A tudományos igényű, példaértékű feldolgozást 796 jegyzet és 27 oldalt kitevő bibliográfia zárja (az itt szereplő első szerző művéből származik a címadó idézet).

R. Takács Olga

Demény Pál: Rabságaim. I–II.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 477, 397 l. (Tények és tanúk)

87 éves szerző műve ez a munkásmozgalomban töltött évtizedeket felidéző önéletrajzi visszaemlékezés. A szocializmusba, a kommunizmus eszméibe vetett hitét a legnagyobb megpróbáltatások, üldöztetések, börtönbüntetések ellenére is megőrző Demény Pál felidézi ifjúságát, az első világháború ellen cselekedni kívánó pártmunkás emlékeit, jeles kortársaival való találkozásait.

Egész életében tevékenyen küzdött a marxizmus eszményeinek terjesztéséért, a legkülönbözőbb szervezetekben vállalt oktató-, szervezőmunkát, majd a harmincas évektől kezdve röpiratokban, cikkekben, könyvekben fordult a munkásokhoz, parasztokhoz, szakszervezetekhez, egyesületekhez felvilágosító, mozgósító propagandát folytatva. A magyar antifasiszta ellenállás egyik vezetőjévé vált, a háború után azonban újra letartóztaták koholt vádak alapján.

Hat és fél évet Horthy, tizenegy évet és nyolc hónapot Rákosi Mátyás börtöneiben töltött (ebből nyolc évet magánzárkában). Munkásságát hosszú évtizedekig nem értékelte kellőképpen a történetírás, rehabilitációja csak a nyolcvanas években történt meg.

Megrendítő visszaemlékezései elsősorban történészek, sajtótörténészek számára nyújtanak gazdag dokumentumanyagot: levelek, cikkek, röplapok, nyomozati jegyzőkönyvek, beszélgetések idézeteinek segítségével. Különös, szokatlan nézőpontból láttatja az elmúlt évtizedeket, társadalomkutatók, irodalomtörténészek számára egyaránt fontos háttérinformációkkal árnyalja azt a közeget, amelyben a tudományos és szépirodalmi művek születtek és hatottak.

R. Takács Olga

Dér Zoltán: Perben a pusztulással.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989. 183 l.

A klasszikus értékek eltékozlásával szemben emeli fel szavát a szabadkai irodalomtörténész, Dér Zoltán *Perben a pusztulással* című tanulmánykötetében. A modern irodalomértelmezési kísérletek korában a műközpontú szemlélet és a recepció-esztétika már-már kizárólagosságot követelő pillanataiban a szerző a klasszikus irodalomtörténet-írás szellemtörténeti forrásaihoz tér vissza.

Dér Zoltán mélységesen hisz az élet szellemi tartalmai és a mű közötti szigorú megfelelésekben, hisz abban, hogy az életrajz megfejthető titkai közvetlenül alakítják magukat a műveket. „...a vers, ha jelentős, a világkép egészét tükrözi” – szögezi le Dér Zoltán, s ebből számára az is kiderül, a világban őrzött emberkép – mint morális üzenet – lesz az a szellemi tartalom, amely esztétikai minőséget öltve, műalkotássá kerekedhet, megfejthető titokként őrizve alkotója szellemi világát. Ehhez azonban feltétlenül az életrajz régi jogaiba való visszahelyezésére van szükség. „Tudatában vagyunk azoknak a poétikai igazságoknak – írja a szerző –, amelyek ma már meggyökeresedtek a szakma tudatában: annak, hogy a mű nem egy-egy élményt tükröz, hanem az élmény által mozgósított tapasztalatok összességét, hogy a műben szereplő hős – a versben is – megformált, átformált történelmi és nembéli élmény képviselője, tehát nem azonos a szerző magánemberi énjének egyik vagy másik élményével. Azt is tudjuk azonban, hogy a mű forrásai között a szerző magánemberi élete legalább olyan fontos, mint történelmi tapasztalata.”

Ady ügyében hirdetett perújrafelvételében, majd Babits Mihály beszélgetőfüzeteit, Kosztolányi Dezső levelezését, Szabó Lőrinc naplóit és feljegyzéseit, Németh László életrajzi vallomásait, Vas István visszaemlékezéseit olvasva a művekhez keresi az utat, kutatja annak a világképnek a részleteit, amely a műalkotásban nyeri el a maga igazi hitelét és teljességét.

Dér Zoltán a klasszikus tanítás alapján meggyőződéssel vallja: az életrajzi tények a mű- és a világértés csodáival ajándékozzák meg az olvasót.

A kötet néhány tanulmánya Szabadka múltbeli irodalmi életéről ad számot. Kosztolányi Dezső családi levelezése mellett Csáth Géza novelláiról, Lányi Sarolta ifjúkori szengéiről és naplójáról, valamint Somlyó Zoltán szabadkai éveiről szólva a város száздеleji szellemiségét – s egyben sajátos szellemtelenségét is – felidézi. S ha a korabeli szerzők joggal érezhették, sok esetben mostohán bánt velük a vidék és a város, ma – visszatekintve a távoli múltba – mégis úgy tűnik, érdemes hűséggel szolgálni hagyományainkat, hiszen a régi üzenetekben jelentős megtartó erő működik.

Ady fájdalma és Babits bölcsessége mellett Kosztolányi gyermekkori szorongásai és Csáth Géza tragikus félelmei, feloldhatatlan kínjai mai gondjaink alapjait jelentik, s ez utóbbiak története minden tekintetben Szabadkához kötődik. Azzal, hogy az irodalomtörténész Dér Zoltán öröklött értékeink rendjét keletkezésük folyamataiban láttatja, a klasszikus igényességre figyelmeztet, egyszersmind az élet, az alkotás és a mű elválaszthatatlan összetartozására is felhívja a figyelmet.

Mák Ferenc

Déry Tibor: Börtönapok hordaléka.

Önéletrajzi jegyzetek. 1958. Szerkesztette: Kelevéz Ágnes, előszó és jegyzet Botka Ferenc. Műzsák Kiadó, Budapest, 1989. 185 l. (Irodalmi Múzeum)

A Petőfi Irodalmi Múzeum fontos kezdeményezése volt a nyolcvanas években az intézmény táraiban őrzött dokumentumanyag széles közönséget érdeklő részeinek jegyzetekkel, apparátussal, magyarázó előszóval ellátott szakszerű közzététele. Ennek a vállalkozásnak a keretében jelent meg Déry kéziratoss emlékeztörödéke. A kötetnek a sajtó alá rendező és a szerkesztő által adott címe az írás születésének körülményeire utal. Mint az Előszó is részletesen tájékoztat, az író 1956-os tevékenységéért letartóztatták és bíróság elé állították. Már tizenegy hónapot töltött a börtön falai között, amikor 1958 júniusában elhatározta, hogy lejegyzi emlékeit. A befejezetlen (vagy talán helyénvalóbb így fogalmazni: az épp csak elkezdett) emlékidézés a kötetben az *Önéletrajzi jegyzetek 1958* korrekt címet viseli.

A kötet cím: *Börtönapok hordaléka* ellenben némileg félrevezető. Utal Dérynek néhány évvel halála előtt kezdett jegyzetsorozatára, amelynek a szerző a *Napok hordaléka* címet adta, ezzel utalva arra, hogy nem vállalkozik többre, mint hogy az élet végén valamely előre kitűzött alkotói szándék nélkül megfogalmazza tünődéseit. Ezzel szemben a börtönben írott önéletrajzi jegyzeteket a szerző egy később megalkotandó számvetés nyersanyagának, anyaggyűjtésének szánta. A börtönélet okozta tagadhatatlan letargia tünetei ugyan egyaránt kiütököznek az írás tartalmán és formáján, de ez nem változtat azon a tényen, hogy az itt megismert életanyag igen nagyszámú elemével a hatvanas

években készült nagy számvetésben, az *Itélet nincs* című műben újra találkozunk. Nem annyira hordafékok talán ezek a jegyzetek, a megfogalmazásbeli igényesség időnkénti gyengülése és a szerkesztés hiánya ellenére sem, hanem a rendkívül lehangoló körülmények között (9 év börtön kilátásaival) is működő alkotói ösztön megnyilvánulásai. A börtönélet magánya és nyomorúságai ellen az írás régóta hatékony ellenszernek bizonyult, s Dérynek nem is egy műve, köztük egyik jelentős regénye, a *G. A. úr X-ben* is az alatt a három év alatt íródott, amelyet 1960-as, amnesztiával történt szabadulásáig börtönben töltött.

A szövegben a börtönre vajmi kevés és nagyon közvetett utalást találhatunk csupán. Az első feljegyzésekben szüleit, elődeit mutatja be, azt gyűjti össze, amit emlékezete önnön származásáról megőrzött. Emlékezete ezután hosszan időz a gyermekkor felidézhető eseménytöredékeinél, számításba veszi mindazt, ami családi körben és a rokonság szélesebb mezőnyében élete első éveiben, évtizedeiben történt. Az első irodalmi emlékek csak a töredék egyharmada táján kezdenek feltűnedezni, a történelmi eseményekkel, a világháborúval, majd az azt követő forradalmakkal kapcsolatban itt – noha a Tanácsköztársaság szellemi életében már aktívan részt vett – vajmi kevés szó esik.

A kötet tehát nemcsak jellegében (apparátus – főszöveg), hanem hangnemében is élesen kettéválik. Az Előszó és a Függelék az örvenes évek közepének az ötvenhatos tragédiába torkolló drámai eseményeit és a bennük aktívan, harcosan részt vevő, majd a megtorlásnak áldozatul esett Déryt mutatják be. A főszöveg maga, ezzel ellentétben, mélyen lehangolt, de azért a boldog gyermekkor iránti nosztalgiától sem mentes visszatekintés a századelő évtizedeire, középpontjában a magánemberi vonatkozásokkal.

A két elkülönülő tartomány egyetlen szilárd ponton érinti egymást: az író dezillúziós önarcképében. A lesújtóan negatív mérleget rögtön az első feljegyzés megvonja: „életem legvégén az ellen vétettem, amiért egész életemben küzdöttem, s most börtönben ülök. Hatvannégy éves vagyok. Kétséges, hogy e hatvannégy év alatt volt-e annyi érdemem a szocializmusért végzett munkámban, mint amennyi kárt tettem néhány hónap alatt. Mit érnek a könyveim?... Nem tudom”. Akad talán olyan olvasó, aki meghökken ezeken az önkritikus szavakon, amelyekkel az író elítélte ötvenhatos tevékenységét. A börtönlakó óreinek való kiszolgáltatottságával és óvatos önvédelmi reflexével próbálja megmagyarázni az elhatárolódást attól a magatartástól, amelyet ma bátornak, igazságszeretőnek ítélünk. Ne feledjük azonban, hogy minden nagy közösségi ügy, amely akár a tülerővel folytatott igazságos harcban, de elbukott, megtermi a benne résztvevők lelkében az önvizsgálatot, az önvádat, a kudarc okainak keresését. A hiába-való áldozat súlya nyomaszja a lelkiismeretet.

Bármint legyen is, ez a töményen negatív mérleg az, amely meghatározta a börtönben múltjára visszagondoló író nézőpontját. Életét olyan útnak látta, amely idős korára a börtönbe vezette őt, talán ama nagy vállalkozás árulójának is hitte olykor magát, amelyre életét föltette: a szocializmusért. Mielőtt múltja részleteinek feltárásába bele-

kezdett volna, önéletrajzát eleve annak példázataként fogta föl, „hogy egy emberszerető, ártalmatlan s jóindulatú ember élete milyen fölösleges, haszontalan, sőt kártékony tud lenni”. A közelmúltban végrehajtott tetteiről aztán nem szólt, az első feljegyzésben megfogalmazott képlethez azonban mindvégig tartotta magát. Lett légyen szó édesapjához való viszonyáról vagy szerelmi tapasztalatlanságáról, a kártyaszendélyről, első írói teljesítményeiről, önnön haszontalanságának, kártékonyagra való hajlamának önvádja mindvégig ott komorlik az emlékek fölött.

Hogy itt az alkalmi politikai megrendülésen túl tágabb körű és mélyebb kiábrándultság is munkál, s hogy vázlatai mögött egy olyan pesszimista filozófia rejlik, amely az önvádloán, önostorozóan vallomások emlékirás sok más klasszikus példájával tart rokonságot (Augustinustól Rousseau-ig), azt mi sem mutatja jobban, mint hogy az említett *Ítélet* nincsből a múltjához való viszonya nem változott lényegesen, noha a hatvanas évek itthon és külföldön aratott sikerei álltak már ekkor mögötte.

Ez a rezignáció, kiábrándultság, önértékelési elbizonytalanodás sajátos módon felel a Bevezetés eseménykrónikájával, s a Függelékkel, amely válogatást közöl *Déry Tibor beszédeiből, írásaiból 1954–1956*. Az a határozottság, amellyel az író szembefordul az akkori irodalompolitika három vezetőjével, az a tisztánlátás, amellyel a szektás ideológiának a kulturális életben végzett pusztítását elemzi, amellyel a nagy nemzetközi megbecsülésnek örvendő Solohov állásfoglalását visszautasítja, egy egészen más Déry portréját vázolja fel: a *Niki* és a *Szerelem* szerzőjét. Anélkül, hogy választanunk kellene közöttük, kétségtelen, hogy az emlékezőstörédék szerzője az önostorozás minden esetleges affektáltsága ellenére is emberibb, a létezés olyan dimenzióival néz szembe, amelyekre a legrokonszenvesebb politikai álláspont képviselője sem vállalkozik, emberképe ábrándmentesebb, töprengőbb, nincs mindenre biztos, kész válasza. Kétségtelen, hogy ezekben a feljegyzésekben jut először felszínre a kései Déry, *A kiközösítő* írójának ironikus, önironikus emberlátása.

Ezt az új dimenziót talán valóban a börtönlét tárja föl előtte. Az ügy, amely melletti kiállása börtönbe juttatta őt, reménytelenül elbukott, s ezzel párhuzamosan hitelét is veszítette, mert megkérdőjeleződött folytonossága a szocialista munkásmozgalommal, s az annak támogatását magára vállaló értelmiségi magatartással. Az ötvenhatos tevékenységével szembeni önkritika nyilvánvalóan nem juttatta vissza az író korábbi, a szocializmus utópiájába vetett felhőtlen hitének boldog állapotába. A közösségi üdvösségkeresés minden (legalábbis minden direkt) formájától egyszer s mindenkorra eltávolodott. Indulata nem ez ellen fordult elsősorban, hanem önmaga ellen. Az önismeret tövises útjára lépett. Szocializációjának folyamatát – minden töredékesség dacára – úgy rajzolja meg, hogy feltárja: hogyan ébred rá a kisgyermek az őt körülvevő világ esendőségeire, gyöngeségeire, s hogyan alkalmazkodik hozzá ő maga is.

Kínosan igyekszik leltározni, hogyan törnek föl őbenne is azok az alkalmi gyengeségek, jellemhibák, amelyek felnőtt életét behálózzák. Az írói hivatástudat kegyelmi

állapotát, ami végső hivatkozása lehetne, többszörösen és következetesen elhárítja. A talán spontánul, akaratlanul választott fonál, amelyre emlékeit felfűzi, az első élmények, az őselmények keresése: az első erotikus élménye, az első káromkodás, amit hallott, az első meztelen női test, amelyet látott, az első ember, akinek a szegény mivolta feltűnt neki, az első bőrnadrág, az első magömlés, az első pofon, amit kapott stb., stb. Természetesen mindezt, ha teheti, önmaga ellen fordítja, önkicsinyítésre használja föl. Még rossz emlékezőtehetségéből is (amelyet Freud, önmagáról szólva az ő nagy szerencséjének tart), önvádat kovácsol, tudniillik a hozzá közel álló emberek iránti hálátlan-ság jeleként értelmezi.

Bárhogy is ítéljük meg mindezt, látnunk kell, hogy Déry ezekben a feljegyzésekben kései emberképét és világképét formázza, egy olyan iránymódosítást hajt végre bennük, amely nélkül a hatvanas évek jelentős regényeit meg sem írhatta volna. A változás első eredménye a nem sokkal később, a börtönben írott *G. A. úr X-ben* című regény, amely címadó főhősének monogramja: G. A., az emlékező feljegyzésekben felidézett ifjúkori barát, Gross Andor nevének kezdőbetűivel esik egybe. A kis kötet tehát Déry pályájának megértése és mélyebb megismerése szempontjából kulcsfontosságú nyersanyagot bocsájt a szakemberek és az író iránt intenzívebben érdeklődő (napjainkban talán túlságosan is megfogyatkozott számú) olvasók rendelkezésére.

Tverdota György

Dobóné Berencsi Margit: Nagy László tizenkét versének elemzése.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 228 l.

A kis példányszámban megjelenő, irodalomtanárok, szakkörvezetők, érdeklődő diákok számára készült segédkönyv magas színvonalon közvetíti azokat az ismereteket, amelyek a kiemelkedő kortárs költő művészetének befogadását megkönnyíthetik.

A kiválasztott tizenkét vers jól reprezentálja az egész Nagy László-i életművet (köztük vannak a *Csodafü-szarvas*, *Havon delelő szivárvány*, *Tűz*, *Ki viszi át a Szerelmet*, *József Attila*, *Versben bujdosó* címűek). A szerző a teljes szakirodalom ismeretében, a gyakorló pedagógus szempontjait is érvényesítve, változatos módszerekkel, közérthető nyelven, minden fontos szempontot érvényre juttatva bontja ki a versek értékeit. Meghatározza helyüket nemcsak a költő életművében, hanem az egész kortársi magyar lírában bizonyítani tudja kiemelkedő rangjukat is.

Tartalmi, gondolati elemzés és a ritmika, versforma, nyelv együttes vizsgálata enged betekintést az egyes versek bonyolult világába, a szövegek összetettségébe, a hagyományt és a csak Nagy Lászlóra jellemző új poétikai eszközöket ötvöző alkotásokba. Jelzi a versekből sugárzó becsülendő emberi magatartás, erkölcsi példa értékeit is. A

tanulmányi versenyeken induló középiskolások közül sokan választják Nagy László verseinek elemzését, számukra is nélkülözhetetlen a versek megközelítésének lehetőségeit bemutató kötet. Példamutató tömörséggel tér ki az életrajzi adatokra, a néprajzi és nyelvi sajátosságokra, jól értékesíti a kutatók eredményeit, azokat nem mechanikusan alkalmazza, hanem saját ízlésével és módszereivel gazdagítva kalauzol Nagy László különleges hangulatú, erőteljes, korszakjelző értékű költészetében.

Az elemzéseket jól válogatott bibliográfia zárja.

R. Takács Olga

Dukkon Ágnes–D. Zöldhelyi Zsuzsa–Fenyvesi István: Orosz írók magyar szemmel.

Az orosz irodalom magyar fogadtatásának dokumentumai 1920-tól 1944-ig. Szöveggyűjtemény. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 680 l.

Az egyetemi segédkönyvnek készült kötetek magyar írók írásait tartalmazzák évenkénti bontásban. A cikkeket, tanulmányokat 35 kiadványból válogatták a szerkesztők, a kötet végén valamennyiről tömör ismertetést közölnek a Budapesti Szemléből a Gondolaton, Korunkon, Napkeleten, Szép Szón keresztül a Világ című lapig. A 147 írást 88 író és publicista munkáiból úgy állították egymás mellé, hogy valamennyi jelentős orosz századvégi kortárs alkotóról olvasható legyen legalább egy, de például Dosztojevszkijről, Csehovról, Gogolról, Tolsztojról, Gorkijról, Bugyinról több ismertetés, elemzés, méltatás.

Az orosz irodalom fordítóiról is találunk itt megemlékezést (Gyergyai Albertről, Pais Dezsőről). Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Sinkó Ervin, József Attila, Illyés Gyula, Babits Mihály, Németh László, Szerb Antal, Hamvas Béla és mások pedig a legnagyobb elismerés hangján, a remekműveknek járó figyelemmel és megbecsüléssel szólnak az azóta klasszikussá vált híres regényekről, színművekről és elbeszélésekről.

Az irodalom szakos egyetemi hallgatók orientálásán, figyelmük felkeltésén túl is fontos ez a gyűjtemény, mert a sokszor már nehezen hozzáférhető folyóiratokból kiválogatott anyag egyben a magyar irodalomtörténetről is sokoldalú, színes képet ad.

A Függelékben közölt levélválogatás betekintést nyújt a fordítás, kiadás, népszerűsítés 1920–1945 közötti hazai módszereibe, gondjaiba is.

R. T. O.

Ez volt március 15-e. Kortársak írásai a forradalomról.

Közéleti Lukácsy Sándor. Minerva Kiadó, Budapest, 1989. 303 l.

A nevezetes napról, március tizenötödikéről számos visszaemlékezés, emlékirat, dokumentumkötet, album jelent meg, legutóbb Rózsa György összeállítása *Negyvenyolc a kortársak szemével* 1973-ban (ez képek, nyomtatványok és iratok kitűnő gyűjteménye), majd 1984-ben Spira György kicsi, de informatív kötete, a *Petőfi napja*.

Az újabb, Lukácsy Sándor által összeállított kötet két fő részre oszlik. Az elsőben egykorú beszámolók, majd később leírt emlékezések alapján idézi fel a nagy nap pillanatait. A korábbi kiadványok eseménytörténetre koncentráló szerkesztésével szemben itt a szerző az egykorú szemlélő, a kortárs benyomásainak közvetítésére törekszik. Petőfi naplója s a Pesti Hírlap tudósításai után Jókai, Vahot Imre, Egressy Gábor beszámolóit közli, melyek akkor a Pesti Divatlap vagy az Életképek hasábjain jelentek meg. Érdemes lett volna melléjük tenni a kissé konzervatív fiúmei kormányzóé, Csapó Ida naplójában lejegyzett sorokat és esetleg néhány egykorú magánlevelet is. A sajtóban megjelent híradások, illetve beszámolók mellé kerültek az egykorú röpiratok beszámolói: Kléh István, Zerffi Gusztáv, Birányi Ákos és Nyári Albert tollából. Ezeket a friss beszámolókat egészítik ki a későbbi visszaemlékezők műveiből válogatott szemelvények. Fontos nevek, hiteles emlékezések ezek, Vajda János, Korányi Frigyes, Hatala Péter, Székely József, Táncsics Mihály és Degré Alajos írásai. (Szívesen vettük volna Hamary Dániel visszaemlékezéseit is.)

Érdekesebb és valódi újdonság a kötet második része. Ugyanis a pesti eseményeket évente egyszer legalább március tizenötödikén felidézzük, de ki tudja, mi történhetett az ország többi városában, Pozsonyban, Győrött, Pápán, Székesfehérvárt, Egerben, Zilahon vagy éppen Kunszentmiklóson. A kötet második részében a pesti lapok vidéki tudósításait olvashatjuk, ez érdekes körkép, megbízható indikátor, mely a politikai változás hatásának mélységét, terjedésének ütemét mutatja.

A kötet végén egy kultusz-történeti érdekesség is található. Lukácsy Sándor ismerteti azt a kassai Képes Újság 1848. április 22-i számában közölt Marco Casagrande-szobortervet (ez látható a kötet hátlapján), melynek alapján akartak emléket állítani Pesten a márciusi forradalomnak. A szobor természetesen azóta sem készült el, de fontos adalék arra vonatkozóan, hogy saját történelmét mennyire tudatosan élte akkor a nemzet.

Sz. G. Z.

Fábián Dániel: József Attiláról.

Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: B. Bernáth István. Múzsák Kiadó, Budapest, 1989. 179 l.

A szerző először 1974-ben, saját kiadásában jelentette meg írását, amelyet műfaji szempontból leginkább az emlékezések közé sorolhatunk. A kiadó és B. Bernáth István, aki válogatta, szerkesztette az anyagot és előszót írt hozzá, alighanem azért döntöttek a másfél évtizeddel későbbi újraközlés mellett, mert a rendszerváltozás időpontjában kedvezőbbnek találták a szellemi légkört a Bartha Miklós Társaság egykori ügyvezető elnöke által József Attila népies időszakáról írottak nyitottabb fogadtatásához, mint a hetvenes évek első felében. Fábián 1980-ban elhunyt, így az újrakiadás szakmai felelősége teljes egészében a szerkesztő vállaira nehezedett.

B. Bernáth Istvánnak munkája során nem állt módjában információkért a szerzőhöz fordulni, ellenben szabad kezet kapott az eredeti szöveg átszerkesztésére, rövidítésére, illetve a hagyatékban található kéziratból újabb passzusok beemelésére, stiláris javítások végrehajtására. Ami az utóbbit illeti, az írásra bőven ráért az utólagos gondozás, mert Fábián nem mondható éppen stilusművésznek.

Az alapos, szakszerű, bár a szerző politikai-közéleti pályája iránt helyenként érzékelhetően előzékeny Előszó, amely ismerteti Fábián életútját és munkásságát, tájékoztat arról, hogy a könyv kéziratának alapszövege 1954–1955-ben keletkezett. Kétségteljesen ez a körülmény magyarázza, hogy az író nem elégszik meg a költőről megőrzött emlékeinek felidézésével, hanem annak gyermekkoráról, a nőkhöz való viszonyáról, betegségéről stb. alkotott képét is szükségesnek tartja ismertetni.

Hogy a költőről való mai tudásunk fényében ezek a fejezetek és részletek egészében véve viszonylag csekély információértékkel bírnak, olykor pedig nem állják meg a helyüket, azt a szaktudományos háttérnek a megírás idején tapasztalható hiányai is magyarázzák, ámbar azért az túlzás, hogy 1955-ben „a József Attila-kutatás még gyermekcipőben járt” volna. A költő életművére irányuló, szorosabb értelemben vett történeti-filológiai vizsgálódások első jelentős eredményei 1947–1948 táján már ismertek voltak.

A szöveg ama részeinek újraolvasása, amelyek túllépnek a korai népies körökben együtt töltött időszakra történő szorosabban vett visszaemlékezésem, azonban kellemes meglepetésekkel is jár – persze, nem annyira az érdeklődő olvasó, mint inkább a József Attila-filológiát művelő vagy a benne alaposabban járatos szakember számára. Még a József Attila költői rangját taglaló fejezetben is vannak figyelmet érdemlő megállapítások, noha az esztétikai ítélkezés, a poétikai elemzés igazán nem erőssége Fábiánnak.

Közérdeklődésre természetesen azok a lapok tartanak számot, amelyeken Fábián Dániel József Attila népies korszakáról szól megismerkedésüktől (az emlékező szerint 1928 elején, valószínűbb azonban, hogy legkorábban 1928 második felében) a Bartha

Miklós Társaságból történő együttes kilépésükig (1930 októberében), illetve a költő mozgalmi időszakára emlékezik, kapcsolatuknak a harmincas évek derekán történő megszakadásáig.

Az emlékezés jeles értéke a József Attilára vonatkozó emlékirat-irodalomnak, hiszen Fábíán Dániel koronatanúnak számít, ha a költő népi körökben folytatott tevékenységéről van szó, pozíciójánál fogva (a Bartha Miklós Társaság ügyvezető elnökeként a fiatalok e társaságának működéséről teljes panoráma tárult ki előtte), de abból eredően is, hogy évekig folyamatosan munkakapcsolatban álltak egymással. Ebben a vonatkozásban sem Lakatos Péter Pál, sem Kodolányi, sem Féja Géza, sem Illyés emlékezései nem értek föl azokkal az információkkal, amelyeket ez a kötet nyújt.

Rövid felidézésekre itt annál kevésbé van szükség, mert a József Attila-szakirodalom már többszörösen és alaposan, kritikailag feldolgozta őket. Ami bennük helytállóan bizonyult, belekerült a költőről való tudásunk állományába. Legföljebb az a globális méltató megállapítás kívánczik ide, hogy a szerző – egyáltalán nem kizárólagos igénnyel – József Attila életművének népies oldalára irányítja a figyelmet: „József Attila legnépiesebb költőink egyike” – írja, s ezt a tételt számos adalékkal támasztja alá. Ma már talán úgy tűnhet, hogy Fábíán nyitott kapukat dönget ezzel a tézissel, de aki kicsit is ismeri az életmű kritikai fogadtatásának történetét, az tudhatja, hogy a népi mozgalom hívei és kutatói inkább a népi költészet keretein kívülre rekesztették líráját, mintsem annak részeként igyekeztek volna őt tárgyalni. Politikai, ideológiai „és természetesen esztétikai” okokból azoknak a kritikuskoknak a hangja volt erősebb és hitelesebb, akik proletárköltő mivoltát emelték ki, vagy akik az urbánus oldalt hangsúlyozták szellemi beállítottságában. A költői hangvétel és a mondanivaló teljességének megértéséhez azonban kétségkívül a parasztság sorsa iránti aggodás és a népi kultúrától, a folklórtól történt ihletettség számbavétele is szükséges.

Az a pont, amelyen Fábíán Dániel és József Attila neve egymáshoz a legszorosabb közelségbe került, a *Ki a faluba*, című 1930 júniusában napvilágot látott füzet aláírása. Ez az a munka, amelyet a két fiatal értelmiségi együtt szignált, amelynek bizonyos értelemben társszerzői. Az emlékezés mértani középpontjába is ez az írás, illetve az ennek születéséről beszámoló fejezetek kerültek. Társszerzősége jelen esetben azt kell értenünk, hogy a Fábíán Dániel által készített fogalmazványt József Attila rövid idő alatt alaposan átírta, úgy, hogy szellemisége lényegében azonos maradt, (amit az is tanúsít, hogy Fábíán vállalta az átalakított szöveget), de stílusát, retorikai csiszoltságát tekintve jelentősen módosult.

B. Bernáth István nagyon helyesen elhagyta a Törekvés nyomda által publikált vég-ső szöveget, amely az 1974-es kiadásban még szerepelt, s csak a Fábíán Dániel által írott fogalmazványt tette közzé. A fogalmazványnak azóta előkerült egy gépiratos eredeti töredéke, amely a Fábíán-féle változat két hosszú részletét tartalmazza. A két változat összevetése arról tanúskodik, hogy Fábíán az eredeti gépirat szövegén számos ki-

sebb-nagyobb javítást tett. Nagyjában-egészében a közölt változat hiteles, a részletekben való, és nemcsak stíláriis, hanem tartalmi eltérések folytán azonban hamis kép alakult ki a költő számára rendelkezésre álló nyersanyag megfogalmazásának színvonaláról, és így az általa végrehajtott átalakítások tényleges mibenlétéről is. Ezt a hiányt igyekeznek pótolni József Attila prózai műveinek a közeljövőben megjelenő kritikai kiadása.

A szerkesztő munkája egészében véve színvonalas és igényes, amit a szöveghez csatolt pontos és alapos, biztonsággal eligazító, helyenként forrásértékű információkat tartalmazó 173 jegyzet önmagában véve is bizonyít. A Bartha Miklós Társaság (és általában a népi mozgalom előzményei) történetében otthonosan mozgó történész szakember munkája.

Tverdota György

Fábry Zoltán összegyűjtött írásai (1956–1958).

8. kötet. Újságcikkek, tanulmányok. Alabán Ferenc utószavával és Reguli Ernő bibliográfiájával. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1989. 424 l.

Fábry Zoltán életműsorozata e kötetének írásai két nagy témakör köré csoportosíthatók: az egyik az antifaszizmus állandóan visszatérő kérdése, a másik a csehszlovákiai magyar irodalmi fejlődés iránti felelősségérzet. A háborús események összegezése és elemzése e néhány évnyi publicisztikai és tanulmányírói termésben is jelentős, a béke fontosságát szuggeráló, a békéért küzdő író számára állandó erkölcsi parancsot jelentett a vox humana hirdetése, az antifaszista harc folyamatosságának fenntartása, a gondolat-erkölcs-béke összefüggéseit bizonyító üzenetek közvetítése. E témáknak több kötetnyi írást szentelt, a háború és a pusztítás ellen minden lehetséges fórumon, minden alkalommal felemelte a szavát.

A kibontakozó csehszlovákiai magyar irodalom érdekében írott cikkei, tanulmányai, kritikái közül az *Ideje már bizony* című az Irodalmi Szemle havi folyóirat megindulását köszönti. Hosszú tanulmányt szentel Győry Dezső és Forbáth Imre munkásságának. Huszadik századi világirodalmi nagyságokat ünnepel a különböző évfordulók alkalmából.

Valamennyi e kötetben közreadott írásához Alabán Ferenc hasznos utószava ad kulcsot, ő egészítette a gyűjteményt igen pontos filológiai adatokkal, névmutatókkal. Az író e korszakának gazdag publicisztikai terméséről Reguli Ernő készített megbízható bibliográfiát.

R. T. O.

Fekete Gyula: Gondolkozzunk, magyarok!
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 572 l.

A nyolcvanas évek elejétől 1987-ig írott esszék, jegyzetek, emlékezések, interjúk sorjáznak a „művészi szépnek és társadalmi igaznak, az érzelmeknek és az értelemnek, a magánéletnek és a közéletnek, az egyénnek és a közösségnek, a nemzetnek és az emberiségnek, a jelennek és a jövőnek egyaránt” elkötelezett író kötetében, amely hét nagyobb fejezetre tagolódik. A fejezetcím jól tükrözi a kisebb-nagyobb terjedelmű írások tematikáját: a Műhely tarthat leginkább számot az irodalmárok érdeklődésére, a szerző ebben írókról, művekről, közízlésről, az irodalom és a kritika közötti viszonyról, az értékek válságáról tündöklik, sok klasszikus és kortárs mű felvillantásával. Az Anyatej című rész a magyar irodalom tanításáról, olvasatásáról, olvasótáborokról szól; a Koszori című fejezetben a Márciusi Frontról, Reviczky Imréről, Gáll Istvánról, Szabó Pálról, Erdei Sándorról, Fábian Zoltánról, Kardos Lászlóról, Illyés Gyuláról olvashatunk. A negyedik, a Terhes örökség című közéleti gondokat, társadalmi problémákat világít meg az író átélt élményeinek segítségével, s itt kapnak helyet a Tokaji Író Tábor keltette gondolatok is. Az 5. és 6. rész a távolabbi jövőképet közelíti meg Lesz-e gyümölcs a fán? és A jövő forrásvidéke címmel. Fekete Gyula aggodalmainak hangot adva egyik írásának is azt a címet választotta: „Kongatom a vészharangot...”. A befejező ciklus az íróval készített interjúkat adja közre. Ezek között a legtöbb önéletrajzi és irodalomszociológiai információval a „A közéletiség – alkati kérdés” című, a Napjainkban megjelent beszélgetés szolgál.

A könyv a nyolcvanas évek társadalmi jelenségeit figyelő jellegzetes írói magatartás dokumentuma.

R. Takács Olga

Fekete Gyula: Süket a meztelen király.
Közgondok, vitairatok. Püski Kiadó, Budapest, 1989. 196 l.

Fekete Gyula közéleti íróként változatlanul folytatja a társadalmi problémák leírását, leleplezését, megoldási javaslatok keresését. E könyvében is ilyen jellegű huszonegy írását gyűjtötte egybe.

Négy fejezetcíme pontosan jelzi az érintett problémákat: A megrabolt jövő; Történelmi leckéink; Megrabolt jelen; Merre tovább?

A legfontosabbnak az alacsony születésszám okainak és következményeinek feltárását tartja, érveivel, szociológiai felmérések alapján készített elemzéseivel. A könyv a „létező szocializmus” szétesésének utolsó pillanatairól készít lenyomatot, közérzet-meghatározó problémákat elemez.

Az orvos halála című regénye kapcsán született Tűnődés az emberi minőségről című írása Bibó Istvánra emlékezve a szellem és a hatalom kapcsolatát boncolja.

R. T. O.

Fekete Sándor: Petőfi evangéliuma. A költő és a francia forradalmak.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989. 429 l.

A cím Petőfi 1848. március 15-i naplójegyzetének kitételére utal, melyben a francia forradalmak története mint „a világnak ez új evangélioma”, az „emberiség második megváltója” van említve. E naplójegyzetre hivatkozva határozta meg Fekete Sándor könyvének tárgyát: mi az, amit Petőfi Sándor bizonyíthatóan ismert a francia forradalmak történetéből, „helyesen jellemezte-e saját eszmei fejlődését a költő, amikor a francia forradalmaknak tulajdonított központi jelentőséget világnézete alakulásában?” Végül azt kívánta Fekete Sándor meghatározni, hogy a XIX. század elejének forradalmi irányzatai közül melyikhez állt legközelebb Petőfi forradalmisága.

A szerző munkája első részében Petőfi forradalmi kronológiájának és életrajzainak forrását igyekezett feltárni. Módszere a tudományos szakirodalomban meglehetősen szokatlan, ugyanis láthatóan nem az volt elsődleges célja, hogy a bevezetőben megjelölt tárgyról a korábbi szakirodalmat kiegészítve, korrigálva az újabb kutatások eredményeit kifejtse, noha erre is sort kerített alkalmanként, hanem az, hogy Lukácsy Sándor (és más filológusok) megjelent vagy meg nem jelent, tehát hozzáférhetetlen dolgozatait – sokszor a pamflet szintjére süllyedve – cáfolja. Éppen ezért nehéz olvasmány, hiszen arra kényszeríti az olvasót, hogy ne magára a tárgyra, tehát Petőfi forradalmiságának forrására, mértékére, tartalmára figyeljen, hanem arra, hogy az ide-oda csapongó cáfolatok, gyalázkodások között az argumentáció pontosságára, tisztaságára ügyeljen, arra, hogy hol van csusztatás, s mennyire megalapozottak az ellenérvék.

A szerző a továbbiakban a Petőfi szobájának falán elhelyett képekkel foglalkozik, melyek a francia forradalom személyiségeit ábrázolták, majd Petőfi könyvtárával, fontos adatokat tisztázva, végül azt vizsgálta, hogy a forradalomtörténeti utalások milyen mértékben és ütemben mutathatók ki a költő munkáiban. Foglalkozik Petőfi eszmei fejlődésének jellegével, s a marxista elemzés szép példája a költő szabadságvállásáról szóló gondolatmenete.

Fekete Sándor könyve elsősorban vélt ellenfelének, egy vele nem teljesen azonos eredményekre jutott kutatónak teljes tudományos és erkölcsi megsemmisítésére törekszik. Ez a kötet legfőbb célja, s ez néhány oldal elolvasása után is észlelhető. Eközben (alapos szakirodalmi dokumentáció alapján) nagyon sok értékes adatot találhatunk Petőfi forradalmiságáról, a kommunisztikus eszmék forrásairól és terjedéséről Európában

és Magyarországon, de a szerző következtetései, eszmefuttatásai (a gyalázkodó kitételek ellenére) részben megegyeznek Lukácsy nézeteivel, eltérések gyakran részletkérdésekre vonatkoznak, részben nem sokkal meggyőzőbbek, mint vitapartneréi.

Sz. G. Z.

Fél évszázad múltán a Márciusi Frontról.

A kötet az 50. évforduló emléküléseinek és tudományos ülészakának előadását (sic!) tartalmazza. Szerkesztette és az előszót írta Pintér István. Reform Lap- és Könyvkiadó Részvénytársaság, Budapest, 1989.

A Hazafias Népfreont nevű, ma már nem létező társadalmi mozgalom, intézmény előfutárának, ősenek tekintette az 1937-ben létrejött Márciusi Front elnevezésű történelmi kezdeményezést. Ezért rendezett a megalakulás 50. évfordulóján, 1987-ben számos emlékülést, tudományos előadást, jelentetett meg kiadványokat a jeles mozgalom emlékének felidezésére, történelmi szerepének meghatározására, máig érvényes gondolatainak megőrzésére.

A jelen kiadvány három kérdés köré csoportosítja az elhangzott számos előadást: Kik voltak a Márciusi Front főszereplői: a kommunista írók, ideológusok vagy a népi írók; Mi volt a népi írók politikai, ideológiai felfogása, mit jelent a „harmadik út” kifejezés; Milyen tisztázatlan problémák várnak még a történészek kutatómunkájára?

A szerzők között található Kállai Gyula, Pintér István, Czine Mihály, Pollner György, Újhelyi Szilárd, Huszár István és még sokan mások. Írásaik személyes emlékeket, benyomásokat közölnek, lehetséges megközelítéseket vázolnak fel.

Két tanulmányra azonban külön is érdemes felhívni a figyelmet, mindkét szerző az itt összefoglalt, alapos történelmi kutatásokon alapuló, gazdagon dokumentált gondolato-
kat a későbbiekben könyv alakban részletesebben kifejtette. Az egyik Némedi Dénes: *A népi szociográfiák és a társadalmi reform kérdései* című úttörő jelentőségű írása, a másik Salamon Konrád: *A népi írók és a Márciusi Front* című elemzése. Mindkét tanulmány tisztázó, hiteles történelmi munka, egy jelentős történelmi hagyományt mér fel maradandó érvénnyel.

R. T. O.

Fodor Sándor: Ki ez a...?

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1989. 118 l.

A vékonyka füzet nemcsak Fodor Sándor életének néhány meghatározó eseményét, fontos találkozását, családi hátterét, munkahelyeinek hangulatát örökíti meg, hanem a

kortárs erdélyi írókról is figyelemre méltó, kedves, emlékező hangú portrékat tartalmaz. Az erdélyi magyar társadalomtörténet néhány évtizedének hiteles megrajzolásához igen pontos adalékokkal szolgál, az irodalmi megformáltság és a szociológiai hitelesség egyaránt erőssége valamennyi írásának. Az iskoláskorról és az egyetemi évekről szóló anekdoták után remek pillanatképekben villantja fel a szerkesztőségi munka mindennapjait: Bajor Andor, Székely János, Szabó Gyula, Méliusz József és mások kapnak kisportrékat. Mindenkiről van eddig nem hallott, nem olvasott megfigyelése.

A nehéz évtizedek légkörét úgy sikerült felidéznie, hogy a kívülállók is megérthetik: miért tudott magas értékeket teremteni és megőrizni a legnehezebb körülmények között is az erdélyi magyar irodalom alkotóinak közössége.

R. T. O.

Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca Seminarii Cleri Hungariae Centralis.

Recensuit L. Mezey. Cum sociis in opere A. Fodor, E. Madas, G. Sarbak, T. Wehli, I. Lauf-Nobilis, C. Fülep, L. Veszprémy, Z. Falvay, W. Pass, P. Erdő, C. Boross. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 252 l., 47 tábla. (Coeditio cum Otto Harrassowitz, Wiesbaden.) (Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae I/2.)

A régi könyvek kötéstábláin található középkori kódextörödékek tudományos feltárását Mezey László (1918–1984) kezdeményezte, és kiadásukat a budapesti Egyetemi Könyvtár 300 fragmentumának tudományos leírásával ő indította meg (Bp., 1983). A második, nagyrészt általa szerkesztett kötetet a közreműködő kollégák és munkatársak reá való emlékezése vezeti be. A feldolgozott 246 töredék az 1786-ban Pestre, a feloszlatott pálosok kolostorába telepített központi papnevelő intézet 1806-ban alapított könyvtárának köteteiből való. Ezt a csoportot az első kötethez kapcsolja az a körülmény, hogy e két régi pesti könyvtár a II. József által feloszlatott szerzetesi könyvtárakból jött létre; az összefüggéseket a leírt töredékek is igazolják. A fragmentumok a második kötetben (miként az elsőben) négy csoportban a teológiai, az iskolai, a kottás és a szöveges liturgikus emlékek szerint osztályozva találhatóak. A részletes leírásokat tíz mutató összegezi. A fragmentumok ilyen részletes feltárása és bemutatása elsősorban az elpusztult magyarországi középkori könyvállományra vonatkozó gyér ismeretek pótlását célozza. A hazai eredetű töredékek száma e kötetben is viszonylag csekély: tizenhat kódexből származó huszonöt töredékről állítható, hogy magyar scriptoriumban, hazai használatra készült; további huszonkét töredékről csak feltételezhető több-kevesebb bizonyossággal a hazai proveniencia. A külföldi provenienciájú töredékekből is csak negyvenegyről mondható, hogy már a középkorban Magyarországon használt kódexekből származnak. Az adatok így is fontosak. Példaként a hazai minősített darabok közül megemlíthetjük Gregorius Magnus (*Moralia in Iob*, s. 14/m.), Thomas de Aquis-

no (Catena aurea in Matthaeum, s. 14/1.) egy-egy művéből, vagy az Antiphonale Agriense (s. 14/15.) egy példányából származó töredéket.

Holl Béla

Fried István: Utak és tévutak Kelet-Közép-Európa irodalmaiban.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 397 l.

Az utóbbi évtizedekben megindult és egyre jobban fellendült a kelet-közép-európai irodalmak összehasonlító kutatása. Ebben a munkában az egyik legtevékenyebb, a legelmélyültebb és igen sok irányban tájékozódó kutató Fried István, aki jelen kötetében másfél évtizedes kutatási eredményeit teszi közzé. Hatalmas ismeretanyagra támaszkodva összegezi az összehasonlító irodalomkutatás eddigi legfontosabb szempontjait és értékeit.

Elméleti alapfogalmak tisztázásával, korszakolási problémák megoldásával foglalkoznak az első fejezet tanulmányai, majd egyes magyar költők vonzásával és választásaival ismertet meg rendkívül gondos filológiai apparátussal és kitűnően választott idézetekkel gazdagított írásaiban. Joggal jelenti ki, hogy irodalomtudományunknak még számos adóssága van a magyar irodalom és a szomszéd népek irodalmi érintkezési típusainak vizsgálatában. Dolgozatai ebből az adósságból rónak le valamennyit, így például az *Ady Endre és a szomszéd népek irodalma* vagy a *Babits Mihály és az orosz irodalom* címűek, de valamennyi hasonló munkája fontos eredményekről, vizsgálati irányokról, további feltáratlan témák kijelöléséről tanuskodik. Úttörő jelentőségű Decsy Sámuel lapszerkesztőről írott dolgozata, kiemelkedő szlovén és szerb alkotók jelentőségéről meggyőző írásai mellett Miroslav Krleža műveit komparatiztikai szemszögből elemző elmélkedésére hívjuk fel külön is a kutatók figyelmét.

A Feladatok áttekintése, összefoglalások címmel közölt tanulmányok körképet adnak a különböző nemzeti irodalmakban fellelhető párhuzamokról, és az azok kutatásában rejlő további lehetőségekről, kontaktológiai és tematikai egybevetéseket végeznek el imponáló nyelvtudás és hatalmas olvasmányanyag alapján, valóban hézagpótló és intézmények tevékenységét helyettesítő módon.

A kötet ismeretanyagával, gazdag kutatási szempontrendszerével, feladatkijelölésével bizonyára növelni fogja a komparatiztika hívei és a szomszédos népek irodalma iránt érdeklődő olvasók taborát.

R. Takács Olga

Füzi László: Szerepek és lehetőségek.

Irodalmi tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 194 l. (JAK-Füzetek)

A rendkívül változatos tematikájú sorozat e kötete egy fiatal irodalomtörténész tanulmányaiból, fontos kötetek kapcsán kifejtett kritikusi terméséből ad válogatást. Az írások többsége Németh László pályájával, alakjával, a kultúráról szóló felfogásával, műveltségismérvével, kortársai közül Veres Péterhez fűződő kapcsolatával, a hozzá írt és még eddig nem elemzett levelekkel foglalkozik, valamint a Németh Lászlóról szóló szakirodalom néhány jelentős eredményét (Grezsa Ferenc és Sándor Iván könyvét) értékeli. A Németh László-i életmű még korántsem lezárt befogadástörténetéhez gazdag tárgyismerettel, a vitás kérdések újabb szempontokat is érvényesítő taglalásával járul hozzá. Többéves munka eredményeit összegezi, s a meglévő jelentős monográfiák anyagát is árnyalni tudja, a Tanú-korszak előzményeiről sok új ismeretet nyújt.

A többi írás Féja Géza *Magyar Haláltánc* című könyvét, Gombár Csaba *Egy állampolgár gondolatai* című munkáját és a *Helyünk Európában* című, Berend T. Iván szerkesztette tanulmánykötetet ajánlja olvasásra, hogy az e művekből sugárzó fontos nézetekkel a magyarság és Európa gondolkörét ki-ki újragondolhassa, elmélyíthesse.

R. T. O.

Gálfalvi György: Találkozásaink.

Irodalmi publicisztika. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1989. 142 l.

Az erdélyi irodalmi-kulturális élet hetvenes-nyolcvanas évekbeli helyzetét idéző riportok változatos tematikájú, színes írások. Nemcsak a szerző saját diákkorát, tanárait, társait eleveníti meg élményszerűen, hanem tanárként majd később újságíróként, szerkesztőként tapasztalt esetekről közöl néhány megörökítésre méltó jellemző epizódot. Meghatározó olvasmányélményeiről, nevezetes folyóiratszámokról úgy ír, hogy olvasóival is megismertesse a neves alkotásokat, az évfordulók, kiemelkedő események kapcsán született fontos gyűjteményeket.

Bemutat egy-egy küldetéses embert, a nem könnyű nemzetiségi sorsban is példamutatóan helytálló portréit sorakoztatja egymás mellé: mérnök, színész, tanár, orvos, kutató és író egyaránt szerepel az arcképcsarnokban.

Kitűnő interjút készített Harag György színházi rendezővel, Király László íróról és költőről három írása is szerepel a kötetben. Az írók közül Majtényi Ervin, Páll Lajos, Ferencs István és Papp Ferenc munkásságáról, személyiségéről tudunk meg többet személyes hangú beszélgetéseiből, műelemzéseiből.

R. T. O.

Ghezzo, Márta Á.: Epic Songs of Sixteenth-Century Hungary. History and Style.
Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 232 l.

Sok izben kísérelték már meg, hogy a magyar zenetörténetnek ne csupán forráskiadványai, hanem monográfia-sorozata is legyen. Ezek közül a legújabb a Falvy Zoltán szerkesztette *Studies in Central and Eastern European Music* könyvsorozat, amely intencióit tekintve nem izoláltan, hanem európai távlatba illesztve igyekszik foglalkozni a mi zenetörténetünk fontos témáival.

A szerző legfőbb témaköre a VI. fejezetben közölt 52 dal bemutatása és átírása. Ezek gyakorlatilag 16. (és 17.) századi forrásokban akkori kottákkal közölt első strófák, amelyeknek mai olvasatát, kottaképét adja, egyszersmind jellemzi az egész ének tartalmát, utal lelőhelyükre. Ennek az anyagnak az alapján von le az első (!) fejezetekben a dallamra és a szövegekre vonatkozó megjegyzéseket. Még ez előtt a magyar történelem és zenetörténet általános vázát adja, külön kitérve a könyv- és kottanyomtatás, énekeskönyvek elterjedésére. Igen gazdag a zenei és képanyag e kötetben (olykor amatőr túlzásokkal).

Csak aki ismeri a régi magyar zene forrás- és interpretálásbeli problémáit, gondolhatja, hogy a szerző javasolta megoldások mind a sajátja, eredetiek, vagy mind elfogadhatók lennének. Az angol nyelvű olvasó azonban képet kap a témáról, és a sokszor illusztrált további szakirodalom is eligazít.

Egyszóval a maga nemében úttörő munka méltán sorakozik az angol nyelvű magyar ballada-antológiákhoz, régi költőink műveinek antológia-fordításaihoz. Nem az utolsó szó a témát illetően, ám jól jelzi, milyen gazdag és fontos anyaga mindez a magyar kultúra történetének.

Voigt Vilmos

Goda Gábor: Szülőföldem, Budapest.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 189 l. (Tények és tanúk)

Goda Gábor terjedelmes írói életművének teljes feldolgozása még várat magára. E könyvből nem is a prózairó munkamódszereiről, élete és a művek összefonódásáról, ihletforrásairól, témáiról, elődeihez és kortársaihoz való viszonyáról olvashatunk, mint a sok életrajzi önvallomást közzétévő sorozat néhány darabjában. Természetesen az itt leírt életszakasz eseményei, a tapasztalt emberi magatartások, a hullámzó atmoszféra gazdag anyagként, szervesen épült be Goda Gábor regényeibe is.

E könyvében Budapest kultúrpolitikai tevékenységének 1945-től 1950-ig tartó szakaszát eleveníti meg főként szépirodalmi eszközökkel. Ebben az időben az író ugyanis

tevékeny részese volt mindannak, amivel a fővárosi közigazgatás Budapestet ismét az ország kulturális centrumává kívánta tenni, s a romokból újjáépített fővárosban újra megindulhatott a könyvkiadás, a színházi élet, az iskolán kívüli népművelés.

Goda Gábor 1945-ben a főváros kulturális munkaterületének egybentartására, megszervezésére, fejlesztésére kapott megbízást az akkori polgármestertől, Vas Zoltántól. Hatalmas energiával, kedvvel és a főváros lakosságának hosszú ideig segítő támogatását élvezve végezte ezt a rendkívül változatos munkát, mígnem úgy érezte, a történelmi helyzet 1950-re akkorát változott, hogy ebben az új helyzetben nem kíván szerepet vállalni, ezért visszatért az irodalomhoz, s attól kezdve független íróként dolgozott.

Fontos ez a kortörténeti dokumentum, ez a senki által így még nem ismertett tevékenység, amelyben a gyógyfürdők, cirkuszok, utcaelnevezések, szoborállítások, írók segélyezése, színházi programok jóváhagyása ügyétől még elmondhatatlanul sok teendővel kellett foglalkoznia, s számtalan emberrel kapcsolatot tartania. A máig ható jó eredmények és a kor átmenetiségéből adódó tragikus események felelevenítése egy írástudó, öntudatos ember szemüvegén keresztül az ismeretközlésen, elfeledett dolgok tudatosításán kívül sok kérdés újragondoltatására is alkalmas.

A hangvételből és olykor provokatív fogalmazásból adódó kritikánál sokkal erősebb a könyvnek az a hatása, amelyet Goda Gábor szavai így fejeznek ki: „...nem elégszem meg azzal, ha bennem csak az író tisztelet, szeretném azt is, hogy a második világháború utáni Budapest egyik városépítőjét becsüljék bennem...”. Az újabb generációk, amelyek nem éltek át személyesen ezt a mozgalmas időszakot, valóban történelmi lecke-ként olvashatják a visszaemlékezést.

R. Takács Olga

Gyulai Pál válogatott művei.

A válogatás és a szöveggondozás Kovács Kálmán, a jegyzetek íj. Kovács Kálmán munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 1249 l. (Magyar Remekírók)

Régen jelent meg olyan gazdag tartalmú és terjedelmes Gyulai-kötet, mint ez, természetesen így is távol áll a teljességtől, sőt igen lényeges hiányok is föltűnnek benne. A magyarázat bizonyára a kiváló Gyulai-szakértő, a nemzedékeket fölnevelő szerkesztő, szakíró és pedagógus Kovács Kálmán korai halála. Hagyatékának gondozója jó szándékkal, olykor hasznos névmagyarázatokkal, szómagyarázatokkal, életrajzi adatokkal teszi közzé a szövegeket, de ami hiányzik közülük, azt nem pótolja. A Széppróza című fejezet csak a bárhol elérhető kötelező olvasmányt, az *Egy régi udvarház utolsó gazdája* címűt tartalmazza, viszont nem szerepel a kötetben a *Nők a tükör előtt* s a még fontosabb *Glück, szerencse úr*. A *Bírálatok* című fejezet a Kemény-, Jókai-, Mikszáth-,

Herczeg- és Ambrus-kritikák íróját emeli ki. A következő cikluscímek: Dramaturgiai dolgozatok, Tanulmányok (köztük a *Petőfi Sándor és lírai költészetünk* című nagy jelentőségű esszé és pamflet), Monográfiák (Katonáról és Vörösmartyról). A Jegyzetek és az életrajzi adatok több mint száz oldalt tesznek ki. Nem találkozunk a kötet lapjain a lírikus Gyulaival, sem a levelezővel; az *Arany életrajza* és az *Arany-émlékeszéd* (s e műfaj néhány más remeke) olvasásához ugyancsak régebbi kiadásokhoz kell fordulnunk. Bővebb, két kötetes kiadás bizonyára gyökeresebben és hosszabb időre oldotta volna meg a Gyulai-kiadás problémáját, mint az így is hiányt pótló mostani.

Csűrös Miklós

Hamvas Béla–Kemény Katalin: Forradalom a művészetben. Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon.

2., jav. kiad. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1989. 130 l. (Pannónia könyvek)

A kötet először 1947-ben jelent meg, s baloldali kritikus körök valóságos politikai hadjáratot indítottak ellene. (A legindulatmentesebb megjegyzés Lukácstól: a szerzők „beleabsztrahálják magukat a Semmibe”). Hamvas Bélát kitétték könyvtárosi állásából, az Egyetemi Nyomdában szerkesztett sorozatát megszüntették, publikálási lehetőségei bezárultak. Mi válthatta ki a támadásokat? „Az ateizmus nemcsak naiv és ostoba, hanem tudománytalan tévedés és gondolkodásbeli és magatartásbeli nonszensz” – olvashatjuk a Fülep Lajosnak ajánlott könyv első oldalain a szerzők alapállását. A tételen bár lehetne vitatkozni, a negyvenes évek vége nem az ilyen alapkérdések megvitatásáról ismeretes.

A mű egy egészen más megítélését olvashattuk a *Kultúra és Közösség* 1990. 4. számában, amely részleteket közölt Bosnyák Sándor kéziratot interjúkötetéből (*Hamvas Béla nyomában*. 1984). A képzőművészek visszaemlékezései közül Kürthy Sándor festőét idézem: „A Forradalom a művészetben... a mai napig is egyedülálló a magyar művészeti irodalomban. Senki rajtuk kívül ilyen mélységekig menően, ilyen alapvetően nem tudta megfogalmazni a képzőművészet szerepét, feladatát, jelentőségét.”

A kötet a festészetet mint a 40-es évek tudatát leginkább tükröző művészeti ágat tárgyalja, s az absztrakt és szürrealista irányzatot imaginatív, lényeglátó jellege miatt az archaikus művészettel rokonítja. A kortárs képzőművészek közül kiemelkedik a Vajda Lajosról szóló fejezet.

A könyvet Kemény Katalin 1988-ban íródott utószava zárja: a mű megírásának körülményeiről, a támadások háttéréről szól, s kiemeli a tanulmány máig érvényesnek tartott szemléletét, látásmódját.

D. K.

Harminchat év. Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944).

Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és jegyzeteket írta Kabdebó Lóránt. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 706 l.

A huszadik századi magyar költészet kiemelkedő alakjának monográfiusa, Kabdebó Lóránt *Harminchat év* címmel gyűjtötte össze a költő és felesége, Mikes Klára levelezését. Ennek első kötete az 1944-ig írt leveleket, naplójegyzeteket, naplókat teszi közzé. Szabó Lőrinc magánéletének ilyen aprólékos feltárása, a házastársak közötti napi érzelmi hullámzások, szerelmi évődések és keserves civakodások, kölcsönös szemrehányások és nagy békekötések nyomán követése az irodalomtörténészek számára is sok tanulsággal szolgálhat – közelebb hozza és megeleveníti a társadalmi környezetet, életformát, baráti kört, szerkesztőségi munkát, a versek születésével kapcsolatos műhelygondokat, olvasmányélményeket, a mindennapi élet versre ihlető pillanatait, az utazásokkor szerzett tapasztalatokat. A gyerekek kimeríthetetlen fantáziára valló játékaikat levélben rögzítő apa és a gyerekek ihlette kitűnő versek összefüggései, vagy a különféle meggyőződéseit prózában is közlő költő gondolatai mind érdekesek. A levelekből kibontakozó nagy szerelmi regény a kapcsolat sokoldalúságáról, árnyaltságáról, mozgalmasságáról tanúskodik. Ezek a levelek nem a nyilvánosságának készültek, túlságosan intímek, személyhez kötöttek, időnként úgy érzik az olvasó, hogy nem tartozik rá ez a sokszor viviszekcióra emlékeztető, gyötrelmes önkítárulkozás, önvád. Amikor azonban a kortárs írók, költők, művészek befogadásáról, jelentős eseményekről, a korabeli sajtóról, koncertekről számol be feleségének, vagy saját műveit, azok visszhangját kommentálja, nagy érdeklődéssel és haszonnal olvashatja minden versszerető laikus és hivatásos kritikus, esszéista, társadalomkutató egyaránt.

A pszichológusok, művészekkel foglalkozó pszichiáterek számára is ritka és becses dokumentum ez a kötet, rendkívül tanulságos az állandóan hullámzó kedélyállapotokról beszámoló Szabó Lőrinc naplója és levelezése, a felelősségérzet, a munka, a pénztelenség, a látszatok és a valóság között őrlődő nyugtalan személyiség rajza. Felesége – naplója és hosszú levelei tanúsága szerint – sokszor küzdött az öngyilkosság gondolatával, nem tudott megbékélni a számára csak szenvedéseket jelentő „Bözsi” (Korzáti Erzsébet) létevel, Szabó Lőrinchez fűződő kapcsolatával. Egy mély poklokot megjárt házasságba leshetünk be a hatalmas (és még egy további, később kiadandó kötettel bővülő) dokumentumgyűjteményen keresztül.

De a közlés értelme nyilvánvalóan nem a válságos magánélet bemutatása volt. Kabdebó Lóránt tájékoztató, értő előszavának következő mondata pontosan értékeli a kötetet: „Egy nagyon tudatos művész mint szükséges érvrendszert gyűjtötte versei köré leveleit.”

A kötet ugyan nem kritikai kiadás, filológiai jegyzetapparátusa és névmutatója azonban igen alapos és jól használható, s a többi Szabó Lőrinc-kötetet is számos új információval gazdagítja.

R. Takács Olga

Hatvany Lajos–Gink Károly: Beszélő házak és tájak.

A magyar irodalom emlékhelyei. Sajtó alá rendezte: Erki Edit. Officina Nova, Budapest, 1989. 923 l.

A terjedelmes, igen szép kiállítású kötetet Erki Edit rendezte sajtó alá, s ő egészítette ki az először 1957-ben (*Beszélő házak*) és 1963-ban (*Beszélő tájak*) megjelent, Hatvany Lajosnak az irodalmi emlékhelyeket megőrkítő kitűnő ötletéből született műveket. Az első és a jelenlegi kiadás között eltelt több mint harminc év alatt számos nagy művész halt meg, s az ő lakhelyeik, tárgyi emlékeik is méltó helyet kaptak a gondosan folytatott, kiteljesített kötetben.

Amint a bevezetőből értesülünk, Erki Edit majdnem egy könyvnyi anyaggal bővítette az első kiadást: Hatvany Lajos háziról, lakásairól is felvett egy írást (Rozsics István munkája az egyik leggazdagabb tényanyagot egybegyűjtő új mű), bevette Ignotus Pál József Attila lakásairól szóló esszéjét, Szerb Antalról, Gelléri Andor Endréről is megjelenhettek az előző kötetből kimaradt emlékezések.

Ezeken kívül Szabó Lőrincről, Füst Milánról, Kassák Lajosról, Tersánszky Józsi Jenőről, Veres Péterről, Németh Lászlóról, Tamási Áronról, Déry Tiborról, Örkény Istvánról és másokról állítottak „emlék-műveket” tisztelőik, barátaik. A szerzők között Szántó Piroska, Németh G. Béla, Nemes Nagy Ágnes, Lakatos István, Sükösd Mihály, Somlyó György, Erki Edit és még sokan mások szerepelnek, egy sajátos műfajú irodalomtörténet kerekedik ki az írásokból. A dokumentumgyűjtemény tanárok, diákok, a magyar írók és az általuk szeretett lakhelyek, vidékek iránt érdeklődő közönség számára, valamint a külföldi magyar iskolák látogatói számára nélkülözhetetlen. Elvezetés olvasmány, kedvcsináló ismeretterjesztés egyszerre. 97 íróról 127 írás szól, imponáló változatossággal.

Az első megjelenéskor még Gink Károly fekete-fehér művészi felvételei díszítették a kiadványt, ebben a kötetben Gink Károly képei színesek, szuggesztívek, önálló fotóalbumként is megállnák a helyüket, de ebben a szövegkörnyezetben különösen sokatmondóak.

R. Takács Olga

Hegedűs Lóránt: *Nyitás a végtelenre. Ady Endre, József Attila, Németh László.* Szabadság téri Református Egyházközség, Budapest, 1989. 159 l.

A könyv szerzője a református egyház kiemelkedő képviselője, püspök, számos országos és nemzetközi rendezvénysorozat előadója. *Istenkép az európai kultúrtörténetben* című előadássorozata alapján állította össze ezt az irodalomtörténészek számára fontos új szempontokat kiemelő, egy adott kérdést elmélyítő tanulmánygyűjteményt. Három nagy alkotó, a szerző szóhasználata szerint három „csillagember” életművében vizsgálja meg az Isten létezésével vívódó műveket, azok háttérét, jelentőségét, az életműben elfoglalt helyét, más alkotókhoz való kapcsolódását.

Ady számos versének elemzése eltér az eddig ismert verselemzésektől, bár azok eredményeit is beépíti, de természetesen más kontextusba helyezi *A nagyranőtt Krisztusok*, a *Hiszek hitetlenül Istenben* és más nagy versek tanulságait, Ady kozmikus távlatú történelmi hatóerejű költészetéről tett megállapításait.

József Attila zseniális egyetemességét és személyességét hangsúlyozva emeli ki a költő műveiből a számos bibliai vonatkozást, nagy versek (*A kozmosz éneke, Keserű nekifoháskodás* stb.) elemzésével, a késői versek titkainak körüljárásával próbálja bizonyítani az önmegváltás drámai csődjét.

Németh László üdvösségügye című tanulmánya az író etikai üzenetét bontja ki elsősorban pedagógiai munkássága és a *Tanú* című folyóirat írásai alapján.

Világnézeti hovatartozástól függetlenül számos új értéket fedez fel Hegedűs Lóránt irodalmunk nagyjainak gazdag munkásságában, s segítséget adhat a befogadásban, a tanításban is.

R. T. O.

Hegyí Béla: *Távolsági beszélgetések.*

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 299 l. (Zsebbe való kis könyvek)

Hegyí Béla 1968-tól a *Vigilia* című folyóirat szerkesztője, 1978-tól 1984-ig főszerkesztője volt. Igen sok kortárs művésszel alakított ki személyes kapcsolatot, a velük készült interjúk általában kiemelkedtek az elburjánzó interjútermésből. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy az irodalomtörténészként, művelődéstörténészként filozófiai, teológiai jártasságát kamatoztató szerző meg tudta nyerni beszélgetőtársai őszinteségét, nem tértek ki a feltett, fontos problémákat firtató kérdések elől, szívesen beszéltek műhelygondjaikról, nézeteikről, a társadalom gondjairól vallott felfogásukról.

A Szépirodalmi Könyvkiadó által indított sorozat e kötetében öt, Nyugaton élő kiemelkedő személyiséggel készített interjúja olvasható. Cs. Szabó László, Fáy Ferenc, Czigány Lóránt, Határ Győző és Faludy György vallomásaiból a hosszú ideig kevésbé

ismert, majd az utóbbi években egyre inkább előtérbe kerülő nyugati szellemi életről, a magyar nyelven alkotók beilleszkedéséről, a sajátos viszonyok között keletkező irodalomtörténeti, művészi alkotásokról kapunk igen érzékletes, gondolatgazdag, ismereteket gyarapító és korrigáló, vagy azokat elmélyítő, megerősítő esszéket. Az írások 1979 és 1983 között születtek. Az azóta eltelt évtized után is érezhető az akkori magyar szellemi életben rendkívül pezsdítően, szokatlanul ható frissességük, időtállóságuk, eredetiségük. A felvetett témák közül akkor a legtöbb újdonságot az *etnikumtudat, a magyarság vállalásának fontossága* jelentette, a magyar költészet *minden értékének megbecsülésére* való intés, amelyek a későbbi években a hazai gondolkodók, folyóiratok, könyvkiadók, szellemi fórumok munkásságában is sokkal inkább helyet kaptak, mint azelőtt.

Nehéz kiemelni bármelyik szerzőt, egyenrangúan érdekes és izgalmas valamennyi. Egyikükről, Határ Győzőről azonban külön is kell szólni, mert ő eddig a beszélgetésig nagyon kevés hazai fórummal, szerzővel tartotta a kapcsolatot, így róla kevesebbet is tudhatott a közönség. Ebből a beszélgetésből azonban számos életélményről (pl. a sátorlajaujhelyi börtönlázadás átéléséről), a művek keletkezésének háttéréről, az angol társadalom külső szemmel érzékelt sajátosságairól szerezhetünk tudomást. A Kanadában élő Fáy Ferenc költészetéről, a kortárs magyar költők műveinek mély ismeretéről szóló beszélgetés, a Czigány Lóránt elkötelezett kapcsolatteremtési szándékait feltáró oldalak, a Faludy György népszerűségének titkait kutató kérdések és válaszok, valamint Cs. Szabó László mai magyar fiataloknak szóló üzenetei egyaránt fontosak mindenkinek, aki egyetemes magyar irodalomban gondolkodik.

R. Takács Olga

Herceg János: Kitekintő. (Napló helyett 1984–1987.)
Forum Kiadó, Újvidék, 1989. 204 l.

A kötet 1984–1987 közötti feljegyzéseket tartalmaz, az egybefüggő szöveget csillagok tagolják. A változó hosszúságú írásokból egy író sokoldalú érdeklődése, olvasmányai, töprengései tárulnak elénk, mindig érdekesen, kitűnő stílusban. Az utóbbi évtizedek megszaporodott naplóirodalmában is előkelő helyet vív ki magának a vajdasági író gazdag tematikájú munkája.

Legfontosabb közlendői a következők: minél több klasszikust kell újraolvasni, újraértelmezni. Fontosak az évfordulók, amelyeken újra és újra felfedezhetjük a magyar és a világirodalom nagy alkotóinak értékeit, fontosak a születésnapok és a halálhírek kapcsán újra előtérbe kerülő életművek, könyvek, filmek, feledhetetlen színészi alakítások. A történelem tanulságait is bölcs tárgyilagossággal, de hiteles személyességgel osztja meg velünk. A legszebb lapok az irodalmi stílusról, a műfordítás fontosságáról, a törté-

netírás kiemelkedő teljesítményeiről, a században követendő művészi magatartásról szólnak. Nemcsak a vajdasági irodalom kiemelkedő íróiról közöl személyes adalékokat (pl. Szenteleky Kornélról), hanem Hašekről, Goethéről, Walt Whitmanról, Borgesről, Cs. Szabó Lászlóról, Sütő Andrásról, Koestlerről és sok más magyar és külföldi íróról is van figyelemre méltó egyéni véleménye.

R. Takács Olga

77 ismeretlen dokumentum a régi Nemzeti Színházból (1838–1885).

Válogatta Staud Géza. A jegyzeteket írta: Kerényi Ferenc és Neumayer Katalin. Szerkesztette, az előszót írta és a képanyagot válogatta: Kerényi Ferenc. Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989. 227 l.

A Magyar Állami Operaház archívumából számos olyan dokumentum került elő, amely a színház- és zenetörténészeket, az irodalom- és a művelődéstörténet kutatóit egyaránt érdekelheti. Mint ismeretes, az 1837-ben megnyílt Pesti Magyar Színháznak, 1840-től Nemzeti Színháznak egészen a Magyar Királyi Operaház 1884-es megnyitásáig nemcsak az volt a feladata, hogy prózát, hanem az is, hogy zenés színműveket, például operát, színművet, zenés vígjátékot adjon. Ebből aztán időnként (akár ma, ahol hasonlóképpen prózai- és zenés tagozat él társbérletben) veszekedések, „operaháborúk” támadtak. Feltehetőleg nem sokkal az Opera önállósulása, azaz a színház kettéválása után az iratanyag egy része átkerült az Opera irattárába, s ennek köszönhette megmenekülését, míg a régi Nemzeti Színház iratanyaga megsemmisült, s csak azt ismerjük belőle, amit korábban kiadtak. Ez a válogatás az európai művelődéstörténet szempontjából is fontos, leginkább a vendéjjátékok anyagi-technikai részleteiről van szó, olyan „szereplőkkel”, mint Liszt Ferenc, Reményi Ede, Pauline Viardot-Garcia, Meyerbeer, Berlioz, Wagner, Szigligeti Ede stb. A kitűnő jegyzetek, az ügyes mutató segítik a tájékozódást.

Fried István

Huszár Sándor: Irodalom a ködben.

Esszék. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 421 l.

A Bukarestben élő próza- és drámaíró, *A Hét* című hetilap alapító főszerkesztője az esszéirodalomban megszokott szubjektív hangú írásaiban a hozzá közel álló elődökről és kortársakról vall. A bevezetőben közölt önéletrajzi írás egy jellegzetes kisebbségi sorban élő irodalmár életútját, választási lehetőségeit, kényszerűségeit, a korról konf-

rontalódó döntéseit tárja fel, nagyon fontos ismereteket közöl a romániai magyarság elmúlt évtizedeinek történelmi-társadalmi meghatározottságairól. Tudatosodásának folyamata rendkívül tanulságos, a kérdéssel foglalkozó szempontjait gazdagító elemzés (*Utazás a tudatom körül*).

Ezután rövidebb-hosszabb portrék, műelemzések, kritikák, sorsvázlatok következnek: Petelei István, Bánffy Miklós, Szabó Dezső, Kuncz Aladár, Kacsó Sándor, Gaál Gábor, Balogh Edgár, Nagy István, Méliusz József, Demeter János, Kós Károly, Asztalos István, Kemény János, Mikó Imre és Földes László munkásságáról, egy-egy fontos művéről, a romániai magyar irodalom alakításában betöltött szerepéről, vállalni érdemes célkitűzéseiről olvashatunk.

Konkrét ismereteket közöl a romániai magyar irodalom emberi és irodalmi normarendszerének kialakulásáról, az esetleg már tudott dolgokat is újabb adalékokkal színezi és erősíti meg (pl. Nagy István börtönéveiről, Gaál Gábor munkamódszeréről, Kacsó Sándor esztétikai igazságairól, Méliusz József lelki nagyságáról, a Kós-legendáról). Stílusa, nyelve sokrétegű, érzékletes, a legjobb eszéhagyományokat élteti tovább. A történelem kegyetlen fordulatairól, a romániai biztonsági szolgálat működéséről, méltatlan mellőzésekről és igazságtalan felmagasztalásokról egyaránt őszintén ír, a korszak légkörének érzékeltetéséhez mindig szükség lesz a Huszár Sándor által felidézett eseményekre, emberi magatartásformákra is.

R. T. O.

Ignotus Pál: Csipkerózska.

Budapesti és londoni emlékek. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Nagy Csaba, a felvételeket Bókay László készítette. Műzsák Könyvkiadó, Budapest, 1989. 290 l. (Irodalmi Múzeum)

A huszadik századi magyar irodalomtörténet folyamatát meghatározó személyiségek sorába tartozó Ignotus Pál emlékirata először 1947. január 23. és 1948. szeptember 16. között száz folytatásban látott napvilágot a *Haladás* című, Zsolt Béla szerkesztésében megjelenő lapban.

A körülötte támadt vitáról, Ignotus Pál személyiségéről, szerepéről, József Attilához fűződő viszonyáról, a költővel közösen készített Szép Szó című folyóiratról, más írókhoz fűződő kapcsolatairól Nagy Csaba tanulmánya megbízhatóan, tárgyilagosan és sokoldalúan tájékoztat, az eddig kevésbé közismert íróról elsőként ad alapos áttekintést. Ignotus Pál „élete nagy művének” József Attilával való kapcsolatát, közösségüket és lapjukat tartja, erről bőven ír emlékirata oldalain. A művet Tverdota György találóan „a gondolkodó emlékezet terméke”-ként jellemezte. Most a szélesebb olvasóközönség is

megismerkedhet a magát polgári demokratának tartó író, újságíró és szerkesztő pályájával, a Szép Szó körüli vitákkal, a folyóirat eredményeivel, az emlékiratba illesztett József Attila-portréval, amelyről a költővel foglalkozó szakirodalom bőven és ellentmondásosan nyilatkozik, de azt mindegyik elismeri és méltatja, hogy Ignó Pál volt a József Attilához legközelebb állók egyike. De a kor más szerkesztősegeinek munkáját, kortársak magatartását felidéző szubjektív hangú emlékezés egyéb részei is érdekesek, és fontos adatokat közölnek a magyar publicisztika történetéből.

A Petőfi Irodalmi Múzeum által indított, Kelevéz Ágnes szerkesztésében megjelenő sorozat jóvoltából a XX. századi irodalomtörténeti forrásanyag újabb izgalmas, értékes darabbal gazdagodott.

R. Takács Olga

Illés György: Szerelmek könyve. Arcképek a magyar irodalomból.
Göncöl Kiadó, Budapest, 1989. 180 l.

Tizenhat író és író nő szerelmeiről, házasságáról, esetleges válásairól szól ez a kiadvány, amely népszerű nyelven, a nagyközönség érdeklődését szem előtt tartva vállalkozott e téma feldolgozására. Támaszkodik az irodalomtörténeti kutatások eredményeire, a költők és írók műveire, ám mégsem valódi irodalomtörténeti mű. Érdekes olvasmány, színes történetek, sorsok füzére, az egyes íróknak szánt hely elég kevés, így tehát mélyebb elemzésekre nem is kerülhet sor. A műzsák problémája, az ihlet, a párkapcsolat, a mindennapokban vállalt hétköznapi segítségnyújtás, a csalódások, új szerelmek és emlékezések minden olvasót foglalkoztatnak, s ez a kötet ki is elégít egy bizonyos kíváncsiságot, azonban jóval felszínesebben, mint ahogyan ezt a feladatot meg lehetne oldani (ha egyáltalán érdemes ezzel, a teljes életművel való szoros összefüggés nélkül foglalkozni). Petőfi özvegyének házasságával kapcsolatban írja: „Júlia tettét csak akkor ítéltük volna el, ha a költő özvegye a nemzet által felajánlott támogatás helyett választotta volna a házasságot. Ne ítélkezzünk Júlia sorsa felett elhamarkodottan az özvegyi hűség általános etikai szempontjai alapján.” A jó iskolai oktatás eredményeképpen talán nem is lesz szükség egyszer majd az ilyen figyelmeztetésekre... Iskolai órákon segíthetik a tanárt az életrajzi bemutatásnál az itt olvasható levelek, naplórészletek, de valójában a nagyközönség érdekesség-igényét szolgálja a *Szerelmek könyve*.

R. Takács Olga

Illyés Gyula: Naplójegyzetek 1961–1972.

Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte: Illyés Gyuláné. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 420 l.

A címben jelzett naplójegyzeteken kívül 32 rövid rádióelőadás, cikk is bekerült a gyűjteménybe, ezek nagyobb része nem jelent még meg nyomtatásban, vagy csak nehezebben hozzáférhető kötetben szerepelt. Mivel nagyobb részük önvallomásszerű, személyes jellegű, a saját drámai művek előadásához kapcsolódó bevezető vagy baráti, szerkesztői felkérésre készült alkalmi, nehezen besorolható műfajú írás, joggal szerepelnek most itt, a személyes emlékeket, feljegyzéseket, gondolatokat kronologikusan egybe-gyűjtő, mozgalmas évtizedet átfogó naplójegyzetek között.

Az Illyés-életművel foglalkozó irodalomtörténészek és az Illyés Gyula költészetére, prózai műveire figyelő, valamint a szellemi élet hatvanas évekbeli mozzanataira kíváncsi olvasók számára rendkívül érdekesek ezek a feljegyzések. Egy kivételes szellemi műhely titkaiba pillanthatnak be, s figyelemmel kísérhetik azt a folyamatot, amelyben Illyés kivívta magának a hatvanas évek politikától nem függetleníthető irodalmi életében elért helyét, tekintélyét, s megerősítette régebbi és újabb művei alapján szerzett hitelét.

Két gondolatkör emelkedik ki a személyes ügyek és közös gondok feletti töprengésekből, magvas eszme-futtatásokból, a mindig érdekesen közölt olvasmányélményekből, a külföldön szerzett tapasztalatok szűkszavú rögzítéséből.

Az egyik Illyés házasságának, közös életüknek, felesége egyéniségének állít egyedülállóan szép emléket. A másik az öregedés folyamatait írószemmel követő irodalom hiányérzetének kifejezése, majd a *Kháron ladikja* című, a naplójegyzetek írásának idején készült remekmű születésének körülményei, érlelődése, központi gondolatai.

Ezen kívül Illyés állandó központi kérdésköre: a nemzeti önvizsgálat, a nemzeti nyelv megmaradása, az európaiság lényege, a magyar és a többi irodalom kapcsolata is át- meg átjárja az egész kötetet. A napló fontos részei az írói alkotómunka formai kérdéseiről, a nyelvről, a stílusról, az alapvető élménykörök, a gyermekkori benyomások beépüléséről, a más nagy alkotókhoz való viszonyról szóló meditációk is. Lenyűgöző ismeretanyag, a korszak fontos szellemi alkotásainak számontartása szövi át a leghétköznapiabb feljegyzéseket, körkérdésre fogalmazott vázlatokat is. Felemelő oldalak szólnak a Balatonról és Eötvös Károly Balatonnak szentelt munkájáról, Petőfi egyéniségéről, egy-egy művéről, Móricz Zsigmond kifogyhatatlan ihletéről, az önéletírás műfaji kérdéseiről. A József Attilával kapcsolatos utalásokat és a műfordítói gondokat, a Sarkadi Imréről, Szokolay Sándorról, Ferenczy Béniről, Szabó Lőrincről és másokról szóló véleményeket is érdeklődve forgathatjuk. El kell időznünk a 86 éves Lukács Györgynél töltött estét híven felidéző terjedelmes párbeszédnél (1971-ből), és mindenkit érdekelhetnek a Kassák Lajosról, Németh Lászlóhoz fűződő ellentmondásos viszonyá-

ról, vagy az 1968-as csehszlovákiai eseményekről feljegyzett gondolatok is. Hivatalos nyugati útjain (pl. a PEN-tanácskozásokon), vagy a Grúziában szerzett élményei, az utazásról vallott, vitára készítő felfogása, a Gara László emlékének szánt vers, a depresszió érzékletes leírása is ritka olvasmányélménnyé válnak mind az őt a legnagyobbak között számontartók, mind kritikus befogadók számára. Illyés nemcsak szépirodalmi műveivel, hanem önéletrajzi naplójegyzeteivel is századunk nagy tanúi közé kerül.

R. Takács Olga

Intézményi gyűjtemények Magyarországon 1535–1720.

Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerkesztette Monok István. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1989. XIII. 151. (Könyvtártörténeti Füzetek VI.)

A Könyvtártörténeti Füzetek sorozatának első öt kötete 1533 és 1721 közötti magángyűjtemények jegyzékeit tette közzé. E kötetben az intézmények (rendházak, egyházak, iskolák, főiskolák stb.) könyveire vonatkozó jegyzékek szerepelnek, mégpedig az egyházi vizsgálatok (*canonica visitatio*) anyagát is figyelembe véve akár öt darabból álló könyvgyűjteményeket is felsorolva.

E témakört régebben is érintette a magyar könyvtörténet (pl. Magyar Minerva I. 1900, Budapest), ugyanakkor néhány fontos könyvtárról (körmöcbányai ferences rendház 273 könyve 1678-ban, a pannonhalmi bencés gyűjtemények 1690 előtti anyaga, a nagykőrösi református kollégium 1713-as összeírásában szereplő 130 könyv, a besztecebányai jezsuita rendház 1713-as összeírásában szereplő 1319 munka) a korábbi közlések ellenére sincs ma megbízható, közölhető adattárunk. Még így is igazán érdekes adatok találhatók e kötetben. Nemcsak a kis könyvtárakról kapunk képet, hanem például 1571-ből (és későbből is) a brassói evangélikus kollégium könyvtáráról értesülünk (több mint 2000 kötet a különböző jegyzékekben), 1591-ből a kolozsvári jezsuiták 16 könyvéről (ez a későbbi egyetemi oktatás könyvtára volt), 1623-tól a sárospataki református kollégium akkor 781 kötetéről, 1632-től a nagyszombati jezsuita egyetem kezdetben 1489 kötetes könyvtáráról, 1639-től a több ezer kötetes pozsonyi jezsuita kollégiumi, 1658-tól kezdve az akkor több mint 2000 tételt felsoroló pannonhalmi bencés könyvtárról kapunk adatokat.

Mínt hogy a későbbi könyvjegyzékeket is idézi a kiadvány, voltaképpen e könyvtárak társadalmi fejlődéséről is képet kapunk. Különösen a 17. század vége felé nő meg a tanulságos adatok száma, ezek között külön is figyelmet érdemelnek az ún. kurickor nem mindig részletes, nem mindig pozitív, ám olykor meglepő adatai (pl. 1710-ből a nagyszombati jezsuita nyomda 387 tételes könyvárusítási jegyzéke).

A pontos mutatók (és a német kivonat) nagyban megkönnyítik a mű használatát, amely eddig a sorozat legtanulságosabb kötetének számít.

Voigt Vilmos

Intézményi- és magánvűjtemények Magyarországon 1722–1750.

Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerkesztette Monok István. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1990. XIII, 159. (Könyvtártörténeti Füzetek VII.)

Ez is a sorozat folytatása, pontosabban az előzetesen 1721-ben meghatározott időbeli végpont utáni évekből előkerült (és ily módon korántsem teljes) adatanyag közzététele. Jó mutatókkal és német rezümével készült. Elsősorban Holl Béla jóvoltából a régi váci egyházmegye adatait illetően hoz sokat. Szerencsére főként a régi jegyzékek közül vagy egy tucatot eddig közöltek már. Így is száznál több az eddig ismeretlen jegyzékekre hivatkozás. A szerényen „melléktermék”-nek titulált kiadvány még sok további művelődéstörténeti vizsgálat forrásává válhat.

Voigt Vilmos

Ipolyi Arnold Emlékkönyv.

Halálának századik évfordulója alkalmából az Esztergomi Keresztény Múzeumban 1986. december 12-én rendezett emlékülés anyaga. Szerkesztette: Cséfalvay Pál, Ugrin Emese. Szent István Társulat, Budapest, 1989. 237 l.

A tizenhat előadást és az Ipolyi Arnold irodalmi munkásságának bibliográfiáját tartalmazó kéziratot 1986. december 31-én zárták a szerkesztők. Benczúr Gyula Ipolyit ábrázoló portréján kívül a képanyag Ipolyi Arnold gyűjteményének legszebb darabjait mutatja be. A változatos, a főpap életét és munkásságát sokoldalúan bemutató gyűjtemény méltó emléket állít a magyar tudomány egyik kiváló, érdemeit sokáig nem kellően értékelt alakjának.

Fábián János a főpap életútját rajzolta meg, eddig téves életrajzi adatait pontosítja. Rottler Ferenc Ipolyi Arnold történelemelméleti munkásságát méltatja, Török József Ipolyi Arnold és az egyház történetének kapcsolatát tárja fel, Gúthy Andor *Ipolyi Arnold és a Szent István Társulat* címen közöl eddig ismeretlen adatokat, Hoppál Mihály Ipolyi nagy munkáját, a *Magyar Mythológiát* elemzi és értékeli, Kovács Ágnes Ipolyi Arnold népköltési gyűjteményét mutatja be, Entz Géza Ipolyi Arnold és a műemlékvédelem kapcsolatának mérlegét vonja meg, s idézi Ipolyi elvülhetetlen érvényességű mondatát: „... azon nemzet, mely emlékeit veszni hagyja, azzal saját síremlékét készí-

ti". Ugyancsak Entz Géza dolgozta fel és tette közzé Ipolyinak a művészettörténet művelésére adott termékeny ösztönzéseit. Dávid Katalin tanulmánya – *A magyar ikonográfiai kutatás problémái* – Ipolyi e téren végzett úttörő munkásságát emeli ki. Ugrin Emese a kiegyezés utáni magyar képzőművészeti életben betöltött meghatározó szerep és tevékenység vonatkozásait gyűjtötte egybe, Cséfalvay Pál pedig a műgyűjtő Ipolyi érdemeivel ismertet meg, bebizonyítja, hogy ő volt az első, aki Magyarországon meg akarta teremteni az archeológia tudományát; jelentős régészeti anyaga ma a Nemzeti Múzeumban tekinthető meg. Ruzsa György az Ipolyi-gyűjtemény ikonjait, László Emőke a gobelin-gyűjteményt, Gombos Károly a keleti szőnyeggyűjteményt vizsgálta meg rendkívüli alaposággal, s e kutatásait összegezik előadásukban. Az 1979-ben elhunyt kutató ide felvett tanulmánya Gerrer-Molnár Veronika Ipolyi hímzésgyűjteménye kapcsán a magyarországi hímzés történetét vázolta fel, Katona Imre pedig az Ipolyi-gyűjtemény habán kerámiáiról tájékoztat.

Ebből a felsorolásból is érezhető az a tematikai gazdagság és sokoldalúság, amely Ipolyi Arnold érdeklődését és munkásságát jellemezte, ezt a változatosságot és mindenre kiterjedő szellemi szomjúságot még jobban alátámasztja Ipolyi munkatársának, Bunyitay Vincének itt közölt, az 1845–1886 között megjelent írásokat egybegyűjtő bibliográfiája.

A tudománytörténetnek még hosszú ideig ad feladatot a teljes életmű feldolgozása. Óriási, értékes levelezése is kiadásra vár. Ez a gyűjtemény fontos állomás a szinte felbecsülhetetlen értékű munkásság tudományos megítélésében és megismertetésében.

A tanulmányok német, angol, francia nyelvű összefoglalása zárja a kötetet.

R. Takács Olga

Irodalomtörténeti tanulmányok.

Szerkesztette Farkas Péter, Novák László. Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1989. 692 l. (Studia comitatensia 19.) (Tanulmányok Pest megye múltjából.)

A mindössze ezer példányban megjelenő, gazdag tartalmú, szép kiállítású kötet előszava Pest megye gazdag irodalmi hagyományait idézi. Az ezt ápoló kutatók számára közlési lehetőséget biztosító múzeumi igazgatóság és a szerkesztők meglepően változatos és magas színvonalú gyűjteménnyel ajándékozzák meg az olvasókat.

Kovács József László *Mezővárosi irodalom és művelődés a hódoltság peremén (Ráckeve XVI–XVII. százada)* tanulmánya nyitja a kötetet. Farkas Péter a szerkesztő Szemere Pálról ír, Kulín Ferenc Kölcsey vallásbölcseletét elemzi. Farkas Péter Kemény Zsigmond és Szász Károly kapcsolatáról közöl új adalékokat, Jakus Lajos két tanulmányt szentel Petőfinek: az egyikben családjáról ír, a másikban diák- és ifjúkorából idéz fel újonnan feltárt epizódokat. Asztalos István Petőfi aszódi iskoláját kelti életre,

Hódi Gyuláné pedig Petőfi aszódi vonatkozású költeményeit gyűjti csokorba és értékeli. Horváth Lajos *Császár Ferenc tusculanumai és szenvedései* című tanulmánya után Novák László Szabó Károly nagykőrösi levelezéséből ad kommentált szemelvényeket. Bárdos József Arany és Madách viszonyának új aspektusait mutatja be, Kerényi Ferenc egy népszínmű tanulságait vonja le Abonyi Lajos *A betyár kendője* című darabja kapcsán. Novák László Szász Károly református püspök 1891. évi látogatását idézi fel három városban (Kecskeméten, Nagykőrösön és Cegléden). Varga Domokos egy már elfelejtett, Gyulai Pál által felfedezett költő, Vargha Gyula munkásságát foglalja össze, s elsősorban öregkori költészetét méltatja. Losonci Miklós Ady Endre *Emlékezés egy nyár-éjszakára* című versének elemzése *A szürrealizmus hajnala* címen jelent meg. G. Sín Edit *Móricz Zsigmond és Leányfalu* című írása elevenen idézi meg az író alakját, Farkas Péter pedig Áprily Lajos öregkori verseit méltatja. Harmat Béla Csuka Zoltán és Pável Ágoston balladafordításainak recepciójához gyűjtött érdekes adalékokat, Tóth Tibor Törös László gimnáziumi tanárnak állít emléket, aki tartalmaz Arany-kultuszt teremtett Nagykőrösön. G. Sín Edit Fábrián Zoltán író érdemeit örökíti meg, a vidéki irodalmi műhelyekért kevesen tettek annyit, mint ez a Leányfalun élő, áldozatos életű író. Ugyancsak G. Sín Edit tekinti át a Szentendrei Teátrum első tíz évének történetét *Dramatörténeti emlékeink újraélesztésének kísérletei Szentendre főterén* címmel, tanulságos és tettekre sarkalló írás. Bihari József és Farkas Péter Pest megye irodalmi topográfiáját készítette el, az irodalom vizsgálatában érdekes szempontként érvényesítik a földrajzit is. Baróti Dezső Sík Sándor patriotizmusát bizonyítja idézetekkel, Jelenits István pedig Sík Sándor és a középiskolai magyartanítás kapcsolatát vizsgálja, Sík Sándor tankönyveit, irodalomtörténeti olvasókönyveit elemzi elmélyülten. Mészáros István *Sík Sándor pedagógiája* című írásában felelős hazai pedagógiai egyéniségként mutatja be a költőt, Rónay László pedig *Sík Sándor, a költő* című tanulmányát közli. Szigeti Lajos Sándor *Találkozások a „kettős végtelen”-ben* címmel Sík Sándor és József Attila kevéssé ismert beszélgetésének szenteli írását. Valamennyi tanulmány alkalmas arra, hogy egyetemisták, középiskolai tanárok, irodalomtörténészek haszonnal olvassák, ösztönzéseket kapjanak belőlük, s összességükből kikerekedjen Pest megye irodalmi hagyományainak sokszínűsége, értéke. A szerzőkről közölt kis „*Ki kicsoda*” után német nyelvű összefoglalások zárják a gyűjteményt.

R. Takács Olga

Iskoladráma és folklór.

A noszvaji, hasonló című konferencián elhangzott előadások. Szerkesztette Pintér Márta Zsuzsanna, Kilián István. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1989. 207 l. (Folklór és etnográfia 50.)

1988 októberében háromnapos konferenciára gyűltek össze az iskoladráma témakörében érdekelt, különböző szakterületeken működő kutatók. Négy intézmény (MTA

Irodalomtudományi Intézete, KLTE Néprajzi Intézete, Dobó István Vármúzeum, Magyar Színházi Intézet) rendezte ezt a kiállítással is egybekötött tudományos tanácskozást, s az utóbbi években nagy lendületet kapott kutatások új eredményeit mutatták be. Az elhangzott előadások megszerkesztett szövegéből, gondos filológiai apparátussal ellátott kiadásából kikerekedő gyűjtemény meggyőzi az olvasókat, hogy a sokáig elhanyagolt tudományterület, kutatási ág sok fontos művelődéstörténeti, irodalomtörténeti, színháztörténeti ismerettel gazdagítja az irodalomtudományt és más tudományágakat is. A tizenhét tanulmány szerzői között neves, sokat publikáló kutatók és pályakezdők, irodalomtörténészek, zenetörténészek és néprajzosok egyaránt találhatók: Kilián István, Szabó Ferenc (Róma), Bitskey István, Sugár István, Czibula Katalin, Szörényi László, Hopp Lajos, Papp Géza, Bárdos Kornél, Szilágyi András, Ludányi Mária, Pintér Márta Zsuzsanna, Demeter Júlia, Varga Imre, Újváry Zoltán, Gaálné Ramminger Gabriella, Volly István. A szerkesztők által tagolt kötet az elvi kérdésektől az adatokon, drámaszövegeken, a zenei kíséret, az opera kezdetein át a díszletek, a kastélyszínház és iskoladráma, a liturgia és dráma kérdéseig fogja át a témakört. Ezután két írás a hivatásos színjátszás felé tartó kéziratokról és közjátékokról szól, s végül az *Iskoladrámák nyomai a folklórban* címmel kapunk igen érdekes adalékokat a dramatikus népszokásokról, a debreceni református kollégium kéziratot iskolai színjátékairól, valamint egy régi, népi eredetű játékról.

A tanulmányokat csaknem nyolc oldal terjedelmű bibliográfia, valamint német nyelvű összefoglaló zárja. A korszakra és a témára vonatkozó néhány jellegzetes, eddig kötetben nem közölt illusztráció is fontos információkat közvetít.

R. T. O.

Jastrzębska, Jolanta: Personnages tragiques et grotesques dans la littérature hongroise contemporaine.

Rodopi, Amsterdam–Atlanta, GA, 1989. 244 l.

A Lipcsében született lengyel szerző Amsterdamban védte meg francia nyelvű disszertációját a kortársi magyar irodalomról, a könyvet flamand nyelvű összefoglaló zárja. Szinte egyedülálló esemény ez az irodalomtudomány történetében. Jastrzębska több irodalmat otthonosan ismer, különösen lengyel–magyar párhuzamai érdekesek, és feltűnően tájékozott a nyugat-európai irodalomelméleti, elsősorban irodalomszociológiai elméletben. A könyv szerzője történeti és módszertani célt tűzött maga elé: bemutatni a magyar irodalomban a hetvenes évek végén bekövetkezett változásokat, és alkalmazni Pierre V. Zima alapján Greimas szemiotikai és Goldmann genetikai strukturalista módszerét. A szerző hipotézise szerint a magyar irodalmat a világ tragikus víziójából az abszurd vízióba való átmenet jellemzi. Az első fejezetben Jastrzębska módszertani kér-

désekkel és a kiindulási pontot jelentő, ideológiai alapokon nyugvó, realista áramlattal foglalkozik (Sarkadi: *Gyáva*, Fejes: *Rozsdatemető* stb.). A második fejezetben Kertész Ákos, Mészöly Miklós, Örkény István, Esterházy Péter, Hajnóczy Péter egy-egy művét elemzi. Mindegyik elemzés a mű tartalmának rövid ismertetésével és a műre vonatkozó bibliográfiával zárul. Maga az elemzés a mű sajátos problematikájának figyelembe vételével történik, pl. Mészöly Miklós esetében az atléta portréjának allegorikus értékét vizsgálja a szerző, a *Termelési regény* esetében pedig a cím és a mű viszonyát is érinti. A szerző Hajnóczy *Jézus menyasszonyát* értelmezve külön fejezetet szentel a nyelv problémájának.

A disszertáció harmadik, Következtetések című részében Jastrzębska metodológiai kérdésekkel és a magyar irodalom sajátosságaival foglalkozik. Kitűnően ismeri a magyar irodalmat, az elemzett alkotókat elődeikhez és kortársaikhoz viszonyítva tárgyalja. A kortársi magyar irodalomkritika különböző irányzatainak eredményeit távolságtartóan használja fel. Jan Kott megfigyeléseit (pl. a *Hamlet*ről) szerencsésen alkalmazza. Mindenütt megadja a mű megértéséhez szükséges politikai, történelmi vagy irodalomtörténeti információt. A könyvet gazdag bibliográfia, a rövidítések jegyzéke és index zárja.

Ferenczi László

Johann Jacob Grynaeus magyar kapcsolatai.

Közreadja: Szabó András. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1989. 191 l. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 22.)

A régi magyar irodalommal foglalkozó szegedi műhely egyik jelentős sorozata az Adattár, amely főleg forráskiadásaival vált nélkülözhetetlenné. Az eltérő terjedelmű és tematikájú kötetek méretét mindig az adott anyag mennyisége határozza meg, így az előttünk fekvő vékony kötet is önmagában zárt egység, egy személyhez kötődő levelezést tartalmaz.

Johann Jacob Grynaeus személyéről és magyar kapcsolatairól a hazai kutatóknak Szabó András kiadása előtt csupán gyér ismereteik voltak. Néhány szórványos utalás után csak Zsindely Endre 1968-as közleménye hívta fel a figyelmet a levelezés magyar vonatkozású részeire, azonban a szisztematikus feltárás, az alaposan megjegyzetelt szövegkiadás váratott magára mindaddig, amíg Szabó Andrásnak sikerült a Bázeli Egyetemi Könyvtárban őrzött anyagot megvizsgálnia. Kutatásai nyomán feltárul a svájci reformáció egyik fontos személyiségének életrajza, és annak a XVI. századi szellemi kapcsolatok számára fontos magyar vonatkozásai. Ugyanakkor a levelezés a bázeli és a nemzetközi protestáns későhumanizmus vitatott kérdéseire is adalékkul szolgál.

A levelezés 18 magyarországi literátor 62 levelét tartalmazza, valamennyi címzettje Grynaeus, a levelek részben Magyarországon, részben a magyar diákok németországi tartózkodása alatt íródtak. A legtöbb levél szerzője az az Ambrosius Lam Sebestyén, aki Hugo Blotiuszal és Théodore de Béze-zel is levelezésben állt.

Szabó András példás szövegkiadása az eredeti kéziratok alapján készült, a latin leveleket magyar tartalmi összefoglaló kíséri. A kötet végén közreadott jegyzetek a levelek megértéséhez szükséges életrajzi, tárgyi tudnivalókat és szövegmagyarázatokat tartalmaznak, a névmutató a szereplő személyek rövid életrajzát is közli.

Németh S. Katalin

Jókai Mór összes művei. Elbeszélések (1850).

Kritikai kiadás. 2/A. és 2/B. kötet. Sajtó alá rendezte Györfly Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 816, 810 l.

A Jókai-művek kritikai kiadásának újabb két kötete egy év gazdag kisépikai termését foglalja magába: az 1850-es esztendőét, amikor a forradalom és szabadságharc ideje alatti kétéves hallgatást követően megjelennek – a Szilágyi Sándor szerkesztette Magyar Emléklapokban, majd a Pesti Röpívekben – „Sajó”, illetve „Kis Endymion” írásai. Bár a közléseknek 1850 októberében átmenetileg vége szakadt, Jókai folyamatosan dolgozott tovább, s a kritikai kiadás – rendező elvét, a kronológiát követve – minden bizonyíthatóan ebben az évben született elbeszélést felvesz anyagába.

A filológiai pontosságra törekvő szerkesztők a kötetek terjedelmének körülbelül a felét kitevő jegyzetek bevezetőjében ismertetik az egyes darabok időrendbe, illetve ciklusokba való besorolása közben felmerült problémákat, és röviden összefoglalják az írói hallgatás időszakának eseményeit.

Az (A) kötet gerincét a *Forradalmi és csataképek 1848- és 1849-ből* című novellagyűjtemény 16 darabja képezi, és itt találhatók meg a ciklusba nem tartozó egyéb kisprózai munkák is – megjelenésük sorrendjében. A (B) kötet központi műve pedig az *Egy bujdosó naplója*, de ez tartalmazza az *Emléksorok* című értekező-elbeszélő művet is, amely először 1980-ban, a Magvető „Tények és tanúk” sorozatában jelent meg; függelékben pedig öt, eredetileg 1850-ben készült, ám akkor nem publikálható novella későbbi változatát közli.

A ciklusok, illetve az egyes elbeszélések jegyzetei minden esetben tájékoztatnak a művek keletkezés- és kiadástörténetéről, valamint utóéletéről, és tartalmazzák az idegen nyelvű megjelenések adatait. Az ismert szövegváltozatok mellett a jegyzetanyag tárgyi és nyelvi magyarázatokat is közöl.

Sarankó Márta

Joseph Andrew Blackwell magyarországi küldetesei, 1843–1851.

Sajtó alá rendezte és az utószót írta Haraszi-Taylor Éva. Fordította Katona Ágnes. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Joseph Andrew Blackwell neve gyakran olvasható a reformkori Magyarországgal és az 1848-as forradalommal foglalkozó tanulmányokban, könyvekben. Ez a művelt, jó megfigyelő képességű angol utazó és diplomata éveket töltött hazánkban, és irathagyatéka megkerülhetetlen forrása lett történelmünknek. Horváth Jenő publikációi az 1920-as években, majd újabban Katona Ágnes disszertációja sok hasznos tudnivalót feltártak Blackwell életéről és tevékenységéről, maguk az iratok azonban (noha jórésük Akadémiánk kéziratárába került) nem váltak publikussá. Most végre bő válogatás jelent meg Katona Ágnes fordításában, Blackwell négy magyarországi küldetése alatt (1843–1851) írt jelentéseiből, leveleiből. Egy darab magyar történelem, angol szemmel.

A válogatás, a szöveggondozás és a kisérő tanulmány Haraszi-Taylor Éva munkája. Ő már 1951-ben bebizonyította *Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen* című könyvével és iratpublikációjával, hogy a magyar–angol kapcsolatok történetének kitűnő szakértője. Új könyve is nyeresége a történetírói szakmának. Érdeemes együtt elolvasni Kabdebó Tamás nagyszabású monográfiájával, mely *Blackwell küldetése* címmel 1990-ben jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványsorozatában.

L. S.

József Attila: Költészet és nemzet.

Gyertyán Ervin bevezető tanulmányával. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1989. 101. l.

A kötet József Attila azon bölcséleti munkáit tartalmazza, melyek már a költő összegyűjtött műveinek kritikai kiadásában is megjelentek, Szabolcsi Miklós gondozásában. A kötethez Gyertyán Ervin írt értékelő-elemző előszót, melyben áttekinti József Attila filozófiai írásainak recepcióját. Célja, hogy a költő filozófiai, esztétikai munkásságát az életmű integráns részévé avassa, s hogy méltó helyre állítsa a magyar filozófiai gondolkodás történetében.

A szerző a nyolcvanas évekig jut el a fogadtatás-történet ismertetésében; amikor, mint írja, felpezsdült a József Attila-kutatás. Ezeknek az újabb kutatásoknak rendkívül fontos eredménye József Attila 1923–1930-ig írt tanulmányainak és cikkeinek szövegkiadása, illetve az azokhoz fűzött magyarázatok, melyeket Horváth Iván és Tverdota György ad közre. Ebben a kötetben a *Költészet és nemzet* című gyűjtemény néhány írása már datálva és hiteles kontextusban szerepel, az időközben előkerült kéziratoknak,

illetve az újabb filológiai eredményeknek köszönhetően. (Ez a szövegkiadás természetesen nemcsak a szóban forgó válogatás koncepcióját, hanem az összes addigi kiadást is számos ponton korrigálja, illetve kiegészíti majd.)

Erdődy Edit

József Attila: A legutolsó harcos.

A költő kéziratos verseskötetének hasonmása. Sz. Tóth Ferenc tanulmányával. Helikon Kiadó, Budapest, 1989. (Hasonmás + 14 l.)

Több mint negyven évi lappangás után bukkant föl és került a makói múzeum gyűjteményébe a tizenkilec éves József Attila kéziratos verseskötete, amelyet egyik makói pártfogójának, Kesztnér Zoltánnak ajándékozott.

A szép, vászonkötésű emlékkönyv verseinek leírását a költő 1924. október közepén fejezhette be, a Kesztnér Zoltánnak szóló ajánlás későbbi, 1925 februárjából való. A kéziratos versgyűjtemény, melyet József Attila komponált köteté, s minden bizonnyal nyomtatásra szánt, ma már ismert költemények változatait s egyetlen eddig ismeretlen verset (*Jött, megfogott és áthajított*) tartalmaz.

A legutolsó harcos (és a többi kéziratos versgyűjtemény) születésének körülményeit, hányatott sorsát, valamint József Attila makói éveit Tóth Ferenc a hasonmáshoz mellékelt tanulmányában mutatja be.

R. J.

József Farkas: Erkölc és hivatástudat.

Irodalmi tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 385 l.

A szerző a század első évtizedeinek irodalmát, a szocialista irodalom kibontakozását kutatta elsősorban, s óriási anyag alapján állította össze az e korra vonatkozó négy kötetnyi dokumentumgyűjteményt *Mindenki újakra készül...* címmel, kiadta Sinkó Ervin hosszú ideig hozzáférhetetlen és közölhetetlen hagyatékát, s további szövegkritikai munkákon túl tanulmányok, összefoglaló művek sorában tárta fel a forradalmak korának előzményeit, a századelő baloldali mozgalmainak sajtótörténetét, az 1919-es Tanácsköztársaság néhány kiemelkedő egyéniségének irodalmi munkásságát.

Ebben a kötetében a tanulmányok többsége az alkotók erkölcsi hitvallását mutatja be, s etikai szempontok dominálnak a korabeli irodalmi műhelyeket, folyóiratokat, művelődéstörténeti, művészeti folyamatokat taglaló írásaiban is. A cselekvő felelősségvállalást hirdető írók közül különösen Lengyel József és Sinkó Ervin műveit világítja meg,

illúzióik háttérét, hitüket és csalódásait érzékletesen és tárgyilagosan tárja fel, fontos felismeréseket közöl Kassák Lajos műveiről, Pogány József tevékenységéről, Balázs Béláról.

Portréi egy tragikus nemzedék igazabb megismerését segítik, egysíkúságtól és sematizmustól mentesen mutatják fel értékteremtő törekvéseiket és kudarcaikat. A kötet két különösen figyelemre méltó írása a bevezetesként olvasható *Az irodalomtörténész személyiségének szerepe a művek közvetítésében*, és a kötetzáró, 1982-ben készült interjú, amelyből Bodnár György kérdéseire válaszolva egy jellegzetes kutatói pálya hitvallása, állomásai, eredményei bontakoznak ki.

R. Takács Olga

B. Juhász Erzsébet: Hősök vagy balekok? A társadalmi beilleszkedés zavarai a hetvenes évek irodalmában.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989. 239 l.

A kötet a hetvenes évek új magyar elbeszélő nemzedékének szépprózai írásaiból vett széles körű minta: 34 író – köztük Hajnóczy Péter, Dobai Péter, Esterházy Péter, Csalog Zsolt, Császár István, Munkácsi Miklós, Vámos Miklós – 167 műve tartalom-elemzése alapján vizsgálja a társadalmi beilleszkedési zavarok ábrázolásának valóság-hű szociológiai tartalmát. A komplex vizsgálat jelentőségét a hetvenes években kibontakozó interdiszciplináris életmódkutatások erősítik, de nemcsak szociológiai eredményei hasznosíthatók további kutatásokban, hanem irodalomelméleti tanulságok is levonhatók belőle.

A mintavétel és a feldolgozás alapelveinek bemutatása után a tanulmány elemzi a vizsgált irodalmi anyagban fellelt devianciatípusokat, majd az egyes társadalmi beilleszkedési zavarok (öngyilkosság, alkoholizmus, a lézengő életmód) ábrázolását. Vállalt célkitűzése az volt, hogy felfedezze a közvetlen szociológiai tartalmakat az irodalmi művekben. A leghangsúlyosabb fejezet erről szól, különös tekintettel a család problémájára: a negatív családmodellekre, az új családforma-kísérletekre. A nonkonformizmus pozitív értéktényezőként való ábrázolása mutatható ki az elemzett regények és novellák alapján, a kritikák, irodalomtörténeti összegeзések megállapításait még árnyaltabbá téve.

A társadalomkutatás, társadalomirányítás számára fontos figyelmeztető jelekként is felfogható vizsgálati eredmények megerősítettek más síkokon folyó vizsgálatokat és elemzéseket, a magyar társadalom hetvenes évekbeli állapotának feltárásához az irodalomszociológia, a fikciós irodalmi művek elemzése segítségével járultak hozzá. Az iro-

dalomkutatók számára fontos új szociológiai elméleteket és eredményeket közvetítettek, s gazdagították a korszak elbeszélőiről kialakított képet.

A kötetet igen alapos jegyzetanyag és forrásjegyzék egészíti ki.

R. Takács Olga

Kántor Lajos: Birtokon belül? Téli beszélgetések Erdélyben.

Pallas Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1989. 179 l.

A szerző Erdély szellemi életének kiemelkedő alakja, aki a Korunk szerkesztőjeként, kritikusként, irodalomtörténészként, esszéíróként szolgálta és szolgálja Kolozsváron a romániai magyar kisebbség értékeinek születését, őrzését, terjesztését. Kántor Lajos szórabírt néhány, az erdélyi szellemi életre jelentős befolyást gyakorló, hozzá közel álló alkotót, s elmélyült beszélgetések keretében tűnődött el velük aktuális és örökérvényű irodalmi és művészeti problémákról. Jóval többet nyújtanak ezek az interjúk sok hasonló, szokványos kötetnél, kár, hogy kissé megkésve jutottak el a magyarországi olvasókhoz.

1989 után teljes történelmi helyzetváltozás következett be Romániában, s így a romániai magyar irodalmi fórumok, színházak, iskolák, egyesületek körében is. Sokan új hazát választottak, jónéhányan meghaltak, a szellemi élet küzdőterei teljesen átrendeződtek, új problémák szaporították a meglévőket. Mindezekről már nem értesülhetünk ezekből a komoly és őszinte írásokból, amelyek nem vállalhatták azt a teljes nyíltságot, teljes helyzetfeltárást, amelyre talán csak hosszabb idő múlva kerülhet sor. A tűnődések hangvétele keserű, szomorú, nem titkolják a magyarnak megmaradás helyzetének veszélyeit, a szabadság hiányát, szembenéznek azzal a ténnyel, hogy „felelős szellemek csak a szabadság igazi légkörében formálódhatnak”, és azzal is, hogy csak kiemelkedő szellemi teljesítményekkel lehet küzdeni az „Ezer lelked van, ezer megtörik” igazságának érvényesülése ellen.

A beszélgetőtársaknak feltett, gondosan megfogalmazott kérdések nem csupán gondolatébresztésre, tömör válaszadásra kényszerítik a megszólítottakat, hanem mintegy „miniesszékként” értékelik a beszélgetőtárs legfontosabb munkáit, az adott helyzetben és időben betöltött szerepét, az értő olvasók számára tág összefüggéseket és szellemi háttérrel rajzolnak, beavatnak abba a társadalmi-lelki-szellemi légkörbe, amelyben Sütő András drámái, Harag György rendezései, a *Szótörténeti Tár* kötetei, filozófiai tanulmányok, a magyarság megmaradását segítő versek, folyóiratok és rendezvények megszülettek és az egyetemes magyar kultúrát is gazdagították.

Jól választott címek (pl. „A vers: állandó hiányérzetünk ébrentartója”, „Korok papírfarmája”), súlyos fogalmak (tehetség, hivatástudat, magyarságtudat, igazság) tar-

talmának költői, olvasmányos formában történő kibontása, a nemzetiségi lét karakterjegyeinek pontosítása, nagy egyéniségek közvetett megidézése, gazdag művelődéstörténeti anyag, magatartásformák iránti tisztelet keltése és mindezekkel együtt: pontos látélet egy korról és egy helyzetről, ez Kántor Lajos könyve.

R. Takács Olga

Király István: *Útkeresések.*

Tanulmányok, cikkek, interjúk, kritikák. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 414 l.

A hetvenes-nyolcvanas években készült tanulmányok, interjúk, rövidebb írások gyűjteménye e kötet, mely címének megfelelően az irodalomtudós életművének útkereső mérföldköveit jelöli ki. Érzékeny-értő, a verset újratereztető elemzéseiben, például a sokat vitatott *Elbocsátó, szép üzenet* új szempontú értelmezésében vagy *A Kalota partján* című versben, az otthonlét és ünnep idilljének varázsát boncolgatva, újra meg újra több évtizedes Ady-kutatásainak eredményeit összegzi. Az elemzések nem rekednek meg az életrajzi tényeknél, nem esnek a tetszetős strukturalista megközelítés csapdájába, minden egyes értelmezés, részletelemzés a teljes életmű távlatosságában nyer hitelt, még akkor is, ha megállapításai olykor vitára, ellentmondásra ösztönöznek.

Ez a távlatosság érvényesül a kétfajta értelmiségi magatartást, a Babitsét és az Adyét bemutató párhuzamos elemzésben (Babits Mihály: *Május 23. Rákospalotán*; Ady Endre: *Rengj csak, föld*), s abban a törekvésben is, mely Ady igazi arcát, 20. századiságát mutatja fel a megkésetttség, a múlthoz kötöttség legendájának ellenében. Az Ady-tanulmányokat lezáró beszélgetés Hegyi Bélával Latinovits Zoltán előadóművészetének, a művészi interpretáció mélyén munkáló hittel való életnek állít emléket, különböző korok különféle versmondói magatartását, stílusát fölillantva.

A megélt életművek fejezet Lukács György Ady-élményének, katartikus hatásának belső szerkezetéhez ad új szempontokat; személyes hangú írásban mutatja be az Ady-kortárs Bölöni György kevésbé ismert „intellektuel-emigráns” alakját; rávilágít Kosztolányinak a monarchikus szellemhez való belső kötődésére. Az *Eszmei problémák Németh László műveiben 1945 előtt az életmű tartalmi-ideológiai értékeléséhez járul hozzá; a belső folytonosság, az életmű súlypont-elhelyeződéseinek problémáit kutatva vázolja az író gondolkodói-szellemi arcát. Az Egy tanár portréja a „minden szerepében elsődlegesen tanár, pedagógus” Keresztury Dezső köszöntése nyolcvanadik születésnapján.*

Ónálló fejezetet (*Szembesülés Szabó Dezsővel*) szentel a kötet a magyar értelmiségi gondolkodásban a két háború között jelentős szerepet játszott Szabó Dezső-élménynek.

A bonyolult, sokáig elhallgatott kérdéshez, a Szabó Dezső-jelenséghez Király István a befogadó személyességének attitűdjével közelít: „milyen hatásokat, ösztönzéseket kapott az, aki a harmincas években Szabó Dezső híve, olvasója volt, s hogyan alakult benne fejlődése során a történelem tanulságaival folyvást szembesülve a Szabó Dezső-kép”. Az *elsodort falu* személyes felszabadító élményétől az eltávolodásig tartó folyamat végigkövetésében vázolja fel, értelmezi a maga szempontrendszer szerint a Szabó Dezső-i világkép lényegét.

A Műhelyproblémák fejezet a marxista jellegű világgépelemzés módszeréről, a verselemzés kérdéseiről, nyelvünk védelmének szükségességéről szól. „*A háború vége*” című 1980-ban, Kabdebó Lóránt által készített interjú zárja a kötetet, amelyben Király István személyes életútjának legfontosabb eseményeiről, meghatározó személyiségeiről vall.

R. J.

Kiütkeresés 1943.

L. Nagy Zsuzsa bevezetőjével. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989. 165 l.

1988. június 14-én az Országos Széchényi Könyvtárban tanácskozást rendezett a Hazafias Népfront, a Történelmi Társulat, az MSZMP KB Párttörténeti Intézete és az MTA Történettudományi Intézete. A konferencia célja Magyarországnak a második világháborúból való kiválásra irányuló politikai kiütkeresés részletes feltárása, dokumentumainak szélesebb körben nyilvánossá tétele volt. Tizenhárom szakember – történészek, irodalomtörténészek – előadása hangzott el, az eddig egyáltalán nem vagy alig ismert történelmi tények bemutatásával és kommentálásával rendkívül értékes ismeretanyag tárult fel a legszűkebb szakma és egy szélesebb érdeklődő közönség számára egyaránt. Az irodalomtörténészeket elsősorban Czine Mihály *Népi írók az új Magyarországról* című rövid, főként a további feltárás irányait kijelölő tanulmánya érdekkelheti. Sajtótörténeti elemzések, az ifjúsági és értelmiségi mozgalmakat értékelő írások, pártok programjainak részletes bemutatása, Erdei Ferenc és Bibó István vitájának rekonstruálása és értelmezése, az 1943-as és az 1988-as év közötti párhuzamok keresése és politikátörténeti tanulmányok teszik a múlt minél teljesebb és őszintébb feltárását igénylő és a hajdani elképzelések továbbgondolására is hajlandó olvasók számára becselessé a kis kötetet. Az előszót író L. Nagy Zsuzsa további kutatások ösztönzését, sőt, egy valamikor elkészülő szintézis elősegítését reméli az itt egybegyűjtött anyagtól. A tanulmányok többségét igen jó jegyzetanyag egészíti ki.

R. Takács Olga

Koltai Tamás: Papírszínház.

Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989. 561 l.

A kötet alcíme: Évadok mérlegen 1984–1985. Koltai papírszínházában újrátssza e két évad szinte minden fontosabb színházi előadását, széles körképet adva e két év magyar színjátszásáról, magyar és külföldi szerzők bemutatóiról, s a korszak jelentős színházi műhelyeiről. Kritikusi eszményét, a színházról vallott nézeteit a *Hogyan játsszunk színházat* című tanulmányban foglalja össze: a provinciális beszűkülés ellenében egy nyitott, a világszínházzal lépést tartó magyar színházi élet ideálját vázolja fel. Kritikáit is nyitottság és sokoldalúság jellemzi. S jóllehet színbírálatainak középpontjában mindig a konkrét előadáshoz kapcsolódó személyes élmény áll, ezt a szubjektív nézőpontú megközelítést mindig a dráma- és színház történeti háttér pontos, objektív rajza teszi teljessé. Az előadást a mű lehetőségeiből kiindulva teszi mérlegre, nem veszítve szem elől a színpadi megvalósulás legapróbb részletét sem. A két évadról adott széles és gazdag körkép túlmutat az egyes előadások aktualitásán: a kötetből kirajzolódnak a korszak legfontosabb irányzatai és törekvései. Szerencsésnek tűnik a választott időszak: e két évadban a színházi életet már nem béklyózták túlzottan a kultúrpolitika tilalmai, de még nem érvényesültek a piaci szemlélet negatívumai sem. Gazdag a paletta: a mindig játszott klasszikusok mellett Kleist-, Wedekind-, Schnitzler-, Caragiale-, Jarry-, Ghelderode-, Becket-, Genet-előadásokról éppúgy olvashat az érdeklődő, mint – a magyar szerzők közül idézve néhányat – Füst Milán, Weöres Sándor, Mátyás Iván, Schwajda György és Nadas Péter bemutatóiról.

Erdődy Edit

Komjáthy Jenő: Vers és próza.

Összegyűjtött művek. A válogatás, sajtó alá rendezés, a bevezető tanulmány és a jegyzet Rába György munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 551 l.

Ez a könyv a Komjáthy-életmű leggazdagabb kiadása, s aligha van remény jelentősebb mennyiségű vers vagy esszé előbukkanására, jóllehet vannak legendák, amelyek ennek a különös életű és különös módon elhalt költőnek tudni vélték elkallódott műveiről. (Egyetlen vers hiányzik a kötetből. A kiadó nem említi a címét, csak annyit közöl róla, hogy „kollektív érzékenységet sérthet”. A vers, az *Akasszátok föl a pánszlávokat!* mindenképpen sajátos színnel gazdagítja ennek a – közkeletűen – elvont szimbolista-ként számontartott költőnek a világképét.) Rába György a régi kiadások textológiai hibáit a fennmaradt kéziratok alapján kiigazította, s némely ponton új kronológiai rendet javasol. Az előszó minden bizonnyal a Komjáthy-filológia egyik alapműve lesz a ké-

sőbbiekben. A Rába Györgyre jellemző filológiai szigor, esztétikai, líra- és filozófia- valamint motívumtörténeti erudíció rendet vág a költőről kialakított eddigi, s meglehetősen széttartó vélekedések között. Senki még ilyen pontosan nem definiálta a költő helyét a magyar költészet történetében, érdemeit a lírai köznyelv megújításában.

A. K.

M. Kondor Viktória: A Hornyánszky nyomda és az Akadémia könyvkiadása.
MTA Könyvtára, Budapest, 1989. 203 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Új sorozat 22.)

M. Kondor Viktória könyve a nyomdászat, a szerzők, a könyv- és lapkiadás magyarországi klasszikus korszakába (1863–1944) vezet el bennünket. Bemutatja Hornyánszky Viktor György 1863-ban alapított kiadói, nyomdai és könyvkereskedelmi vállalatát, majd utódai és 1923-tól a Hornyánszky Rt. tevékenységét, különös tekintettel a Magyar Tudományos Akadémia és a Hornyánszky cég kapcsolatára. A Hornyánszky-nyomda gazdasági-, szervezési-, kereskedelmi tevékenységére, technikai felszereltségére vonatkozó bővebb kiadványok révén igyekszik megvilágítani e nyomdai-, kiadói és könyvkereskedelmi középüzemnek a magyar tudományban és művelődésben betöltött szerepét.

Valóban egyetlen nyomda, egyetlen kiadó munkássága sem vizsgálható kiadványainak ismerete nélkül. A múlt század 80-as, 90-es éveiben és a századelőn az Akadémia jónéhány jeles, máig is nélkülözhetetlen kézikönyvét nyomtatta a Hornyánszky cég. Egyre nyereségesebb vállalkozás lett Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*, az eredetileg 6–8 kötetre tervezett mű 14 kötetes lett, az első kötet 1891-ben, az utolsó kötet 1914-ben került ki a Hornyánszky-nyomdából. Mintegy hatvan oldalon keresztül idézi, kommentálja és illusztrálja M. Kondor Viktória Szinyei József naplójából és leveleiből azokat a részleteket, amelyek Szinyei József és az Akadémia, valamint a Hornyánszky cég együttműködésére vonatkoznak.

Nagyon meggyőzően bizonyítja a szerző, hogy *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* és a *Magyar Tájszótár* kiadását, nyomtatását és terjesztését a Hornyánszky cég teljes egészében saját kockázatvállalási készségének köszönhette, ugyanis kedvezőbb ajánlatot tett a nálánál jóval nagyobb budapesti kiadói és nyomdai vállalatoknál. Nagyobb közönség számára haszonnal forgatható kézikönyvek kiadása akadémiai és minisztériumi háttérrel, ha nem is nagy nyereséghez, de tisztas haszonhoz juttatta a Hornyánszky-nyomdát, nyilván innen az indíttatás a következő nagy akadémiai szótár, a *Mesterségek szótára* kiadására, nyomtatására és terjesztésére. Igen szemléletesen bontja ki M. Kondor Viktória egy-egy nagy tudományos vállalkozás előtörténetét, történetét, gyötrelmes

útjait. Bemutatja, hogy a még oly becses, a magyar tudományos életet előrevivő, és segítő kézikönyvek kiadása is végződhet kudarccal, példa erre a *Magyar Oklevél-Szótár*. E szótár kiadása mind az Akadémiának, mind a Hornyánszky cégnek veszteséges vállalkozás lett, mindössze 300 példányt sikerült eladni. A Hornyánszky-nyomda néhány esetben tehát a magyar tudomány mecénása lett.

N. Pataki Márta

Kortárs magyar írók kislexikona 1959–1988.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 471 l.

Az Akadémiai Kiadónál már készülöben volt az *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, de a Magvető Könyvkiadó mégis szükségesnek érezte, hogy mielőbb közreadjon egy olyan hiánypótló közismereti kislexikont, amely az 1965-ben megjelent Magyar Irodalmi Lexikont kiegészítheti a kortárs magyar írókra vonatkozó ismeretekkel. Az 1959 és 1988 között szépirodalmi művet megjelentetett szerzők kerültek be a lexikonba.

A szócikkeket nem önálló kutatások, hanem megjelent irodalomtörténeti és könyvészeti munkák alapján szerkesztette egybe a Magvető Könyvkiadó munkatársi gárdája. Kritikusok, irodalomtörténészek is helyet kaptak a kötetben olykor abban az esetben is, ha önálló kötetük még nem jelent meg.

Ötszáznál több szócikk pedig a határokon túli magyar alkotók adatait tartalmazza. Terjedelmi korlátok miatt kimaradtak a nem szépirodalmi műveket publikáló szerzők és a műfordítók.

A lexikon előszava rögzíti a szerkesztés elveit, kimondja, hogy a szócikkek a tárgy-szerű bemutatásra vállalkoznak, nem értékelnek, a terjedelem sem sugall értékítéletet. A szócikkek végén nem teljes a megjelent művek közlése, de a műfajt mindig jelölik, másodlagos irodalomjegyzék egyáltalán nincs. A munkában sokat segítettek a fővárosi és vidéki irodalmi folyóiratok, könyvkiadók, könyvtárosok, bibliográfusok, kritikusok, irodalomtörténészek is.

A főbb életrajzi adatokat és műveket közlő szócikkek esetleges hiányosságaira, hibáira a szakkritika felhívta a figyelmet. Folyamatos olvasása esetén az elmúlt évtizedek szűkszavú, tanulságos, érdekes dokumentumaként értékelhetjük.

R. Takács Olga

Kósa László: Pisti a gyógyszerértárban.

(Örkény István a száműzetésben.) Sükösd Mihály előszavával. Felelős kiadó: Erdei Grünwald Mihály. Háttér Kft., Budapest, 1989. 171 l.

Érdekes adatokat szolgáltat az Örkény-filológiához Kósa László, aki 1958 és 1963 között az Egyesült Gyógyszer- és Tápszergyár osztályvezetőjeként működött. Örkény a forradalom alatti magatartása miatt ezidőtől sehol sem kaphatott munkát, művei nem jelenhettek meg, így kerülhetett sor arra, hogy felhasználja gyógyszerész szakos diplomáját, és „száműzetésbe” vonuljon. A gyógyszergyári évek hiteles krónikáját állítja össze Kósa, összegyűjtve és feldolgozva az író munkájával kapcsolatos mindennemű dokumentumot, a gyógyszergyári munka során született különböző írásokat (gyógyszerismertetések, „orvosi levelek” stb.) és az üzemi híradóban megjelent cikkeket.

Emellett nemcsak saját visszaemlékezéseit, tapasztalatait írja meg Örkényről, hanem rögzíti néhány hajdani munkatárs vallomását is – jónéhány vonással gazdagítva így az Örkény-portrét.

Az előszót író Sükösd Mihálynak igazsága van: Kósa László könyve irodalomtörténeti fontosságú dokumentum, mert Örkény hányatott életének olyan szakaszába enged bepillantást, melyről eddig kevés volt tudható. A kötet arra is jó példát szolgáltat, hogy a nagy író műve, írjon bármit, fontos és érdekes lehet: az írói alkat, az egyéniség mindenre rányomja hitelesítő pecsétjét. Az örkényi fanyar humor és groteszk szemlélet a gyári eseményekről szóló beszámolóban éppúgy érvényre jut, mint az egyperces novellákban.

Erdődy Edit

Kosztolányi Dezső összes versei.

A szöveggondozás Réz Pál munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989.

A kötet közvetlen előzménye 1962-ben jelent meg, Vargha Balázs rendezte sajtó alá, és Szauder József írt hozzá bevezető tanulmányt. A mostani változat nem tart igényt a kritikai kiadás címére. A Jegyzetben Réz Pál elmondja, hogy mely korábbi kiadásokat vett elsősorban figyelembe, és hogy lehetőleg az utolsó változatot közli (akár kötet- vagy ciklus-kompozícióról van szó, akár versekről, verssorokról). Természetesen így kikerülhetetlen, hogy – olykor apróságnak föltűnő dolgokban – bizonytalanságunk támadjon a szöveg lejegyzését illetően. Például a *Lámpafény* című kötetnyitó vers első sorában elmarad egy vessző („lám, a lámpa” – így az 1962-es kiadás), ami pedig alighanem odakíváncózik a helyére. Egyébként a szerkesztő, fölhasználva és kiegészítve Paku Imre, Vargha Balázs, Bakos Endre és Ritel Dénes kutatásait, kiváló munkát végzett, és persze nem tehet róla, hogy Kosztolányi olyan költő volt, aki elég gyakran át-

dolgozta verseit (pl. a *Tóth Árpád halotti maszkja* eredetileg *Halotti maszk* címen jelent meg). De még a *Hajnali részegség* újabb kiadásában is hosszú ú-val írják a múlt éjszákát, itt röviddel, s az ilyesmi némi tanácstalanságot kelt bennünk. Természetesen így is csak dicsérni lehet a hátrahagyott, parodisztikus-játékos vagy töredékes versekre meg a verses drámákra is figyelő válogatást, az imponáló apparátust és mutatókat, a sajtó alá rendező filológiai hozzáértését.

Csűrös Miklós

Kovács Albert: Műfajok, műformák, motívumok.

Tanulmányok, esszék. Kriterion Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Két nagyobb fejezetből áll a romániai magyar irodalomelmélet figyelemre méltó kutatójának kötete, előbb általánosításra vállalkozik, utóbb elveinek konkrét példákra való kifejtésére, főleg orosz, román és magyar költészettörténeti anyagon. Az első ciklus három nagyobb témát ölel föl. Egy korszerű műfajelmélet távlatai cím nem vall éppen túlzott szerénységre, de valójában Kovács sok meggyőző érvet sorol fel és fejt ki amellet a poétikai gondolkodás mellett, amely ragaszkodik a műnemek és műfajok Platóntól és Arisztotelészről megalapozott koncepciójához, de tartósságuk titkát éppen a megújulásra való képességben fedezi föl, olyan minőségileg különböző formációkban, amelyek mégis megőriznek bizonyos folyamatosságot, a belső lényegben való ismétlődést, rendszert.

Az irodalmi motívum poétikája című dolgozat a szimbólumhoz közelíti a motívum fogalmát, de ezt dicsérhető módon, az általánosításra törekedve teszi, és a motívumot „tartalmában gazdag, poliszemantikus fogalomként” fogja föl, akár hőstípusról, vagy hosszabb-rövidebb művek ismétlődésükben jelképpé váló mozzanatairól essék szó. Már itt megmutatkozik irodalomtörténeti érdeklődésének az a sajátossága, hogy példanyagát szívesen választja a múlt évszázad főbb irányzataiból, a romantikából, realizmusból, a szimbolizmusból. A művészi képről értekezve is e tendenciák egymással érintkező vagy eltérő változatait elemzi.

Általánosítható műfaji megfigyelései miatt kiemeljük a kötet második ciklusából a prózai költemények poétikája című fejezetet. Ennél kevésbé győzi meg az olvasót az a tanulmány, amelyik a faluról elszármazás és az oda visszavágyódás motívumára hivatkozva állít párhuzamba olyan különböző költőket, mint Ady és Jeszenyin. Hasznosak a kötetet záró jegyzetek, az apparátust gondosan előkészítették.

Csűrös Miklós

Kovács J. Gábor: Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig.

A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 241 l.

Úttörő könyv, elhanyagolt témáról. Művelődéstörténeti munka, mely az irodalomtörténet és a néprajztudomány számára egyaránt hasznos. A szerző, mint írja, a francia Annales iskola történészeitől fogadott el útmutatásokat. Az időszemléletről szóló rövid bevezetőjét Gurevics könyvének fejtegetéseivel alapozta meg.

A középkori csizióktól (öröknaptáraktól) megkülönbözteti az egy évre szóló naptárakat, a voltaképpeni kalendáriumokat. 1545 és 1550 között Székely István Krakkóban még öröknaptárt adott ki; az első hazai és magyar nyelvű éves naptár az 1573. esztendőre készült Kolozsvárt. A XVI. századból mintegy hatvan magyar kalendáriumot ismerünk. Aztán megindult egyre bővülő tanácsadó, irodalmi stb. tartalommal a naptárak máig tartó dömpingje.

A szerző jól tudja számba venni, áttekinteni és osztályozni négy évszázad kalendáriumainak irdatlan mennyiségét. Világosan tárgyalja a naptárak különféle funkcióit, a kalendáriumok közönségének társadalmi rétegződését, a naptárkiadás üzleti vonatkozásait. A történeti tárgyalást gazdag bibliográfia és számos statisztikai táblázat egészíti ki.

L. S.

Krúdy Gyula: Ady Endre éjszakái.

Sajtó alá rendezte és az utószót írta Fábri Anna. Helikon Kiadó, Budapest, 1989. 170, 241.

Némi túlzással állíthatni, hogy Fábri Anna szerkesztő és szöveggondozó munkája új művel gazdagította a szegénynek éppen nem mondható Krúdy-életművet. A kötet anyagának zöme természetesen nem volt ismeretlen eddig sem. Két ízben is megjelentek ciklusba rendezetten Krúdynak Adyról szóló írásai – azáltal azonban, hogy a mostani gyűjteményes kötet összeállítója visszanyúlt a kéziratokhoz, hogy az anyagot bővítette és az eddigieknél logikusabb rendbe állította: az ilyen-olyan alkalmakkal született, eltérő hangoltságú szövegek most regényes teljességgel vallanak a századforduló meghatározó, a világháború után mitizálódó íróegyéniségéről, Adyról. S arról az emberi, szociális közegről, amit Ady – a nagyvárosba fölkerült dzsentrif – magának választott.

Krúdy itt sem, miként az egyéb íróportréinál, irodalmi vallomásainál, az irodalomtörténet gazdagítását, az esztétikai minősítést tartotta feladatának, hanem a megőrkítést. Egy olyan világról, amely a húszas évek közepén már mitológiai aranykorként

emlékezteti önmagára a túlélőket. Ady és az éjszakai világ, ahol emberi árnyak és démonok kísérték és kísértették a költőt, sehol oly megragadóan nem jelenik meg, mint Krúdy írásaiban – az irodalom századelős létmódjáról senki olyan pontos képet nem rajzolt, mint ő.

A. K.

Krúdy Gyula: Irodalmi kalendárium.

Írói arcképek. Válogatta, a szöveget gondozta: Barta András. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 674 l. (Krúdy Gyula művei)

Az *Irodalmi kalendáriumba* – mely az 1976-ban kezdett Krúdy életmű-kiadás huszadik kötete – felvett írások többsége a Szépirodalmi Kiadó 1975-ben megjelent gyűjteményében már napvilágot látott. Jelen kiadás Krúdy Gyula íróportréit és két – Bródy Sándorról és Ady Endréről szóló – kisregényét tartalmazza. A szerkesztő, Barta András az írásokat az írók születési éve szerint rendezte el, a szöveget a Krúdy életében megjelent utolsó kiadást figyelembe véve közli, s a jobb tájékozódás érdekében feltünteti az első megjelenés időpontját is.

Ny. J.

Krúdy Gyula: Magyar Köztársaság Almanachja.

Szerkesztette, sajtó alá rendezte Mohai V. Lajos, Fábri Anna utószavával. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1988. 122 l.

A kis, szép kivitelű kötet anyagát Krúdy Zsuzsa bocsátotta rendelkezésre az író hagyatékából előkerült kéziratos könyvtervvel és az eredeti címlaptervvel együtt. Fábri Anna utószava pontos eligazítást ad a cikkek, publicisztikai írások keletkezéséről, történelmi háttéréről, Krúdy Gyulának az 1918-as őszirozsás forradalommal, majd a tanácsköztársasággal való kapcsolatáról, érzelmi viszonyulásáról.

A Déli Hírlap és a Magyarország című napilapok hasábjain 1918. január 1. és 1919. február 9. között megjelent írásokat az író által kialakított tartalomjegyzék három fejezetre bontja: Forradalom előtt, A forradalom, Forradalom után. Tanúságtétel ez az almanach egy történelmi korfordulóról, amelyben az író nem a résztvevő, hanem a krónikás szerepét vállalta. Arcképek, pillanatfelvételek sorakoznak itt, megjelennek a kor súlyos problémái (spanyolnátha-járvány, a hazatérő frontkatonák helyzete, politikai küzdelmek), lelkesültség és kétkedés járja át a sorokat. Külön érdemes felhívni a fi-

gyelmet *A szomorú Ady* című emlékezetes írásra, és a *Kunfi, a népminiszter* című re-
mek kis portréra. Mohai V. Lajos, a kötet szerkesztője és sajtó alá rendezője tömör,
pontos jegyzetekkel, az írásokban említett ismertebb személyiségekről készült életrajzi
adatokkal látta el a becses kis kiadványt.

R. Takács Olga

Lakatos István: Németh László betegsége és halála.

Új Forrás Szerkesztősége és a TIT Komárom Megyei Szervezete kiadása, Tatabánya,
1989. 88 l. (Új Forrás Füzetek 5.)

A szerző orvosként és az író vejeként 1963-tól 1975-ig, Németh László haláláig kí-
sérte végig naplófeljegyzéseivel az érlemeszesedés tüneteit és az ellene folytatott hero-
ikus küzdelmet. Az irodalomtörténeti, életrajzi érdekességek mellett orvosilag is izgal-
mas és tanulságos ez a dokumentumesszé, amelyben az író ismert feljegyzésein, naplói-
n kívül eddig ismeretlen dokumentumokat is közread a szerző. Bő és tárgyyszerű magya-
rázatokat olvashatunk itt a betegség kezdetéről, lefolyásáról, az öntudat, az emberi
méltóság megőrzésére tett erőfeszítések eredményeiről, az utolsó hetek eseményeiről, a
halálról, majd a temetésről. Megrendítő olvasmány ez a kötet: az elmúlt korszak egyik
legnagyobb szellemének, művészenek, gondolkodójának katasztrófális agyi leépülését
mutatja be szakszerűen, tárgyilagosan, különleges orvosi esetként. A betegség súlyos-
bodását, a váltakozó kedélyállapotot, az írótól független történéseket azért érdemes az
olvasókban tudatosítani, hogy az élete végén közreadott írásokat ne mérjék ugyanazzal
a mércével, mint az egészséges állapotban készületeket. A kis kötet nem a nagyközönség
igényeit hivatott kielégíteni, csak a szakmai kör tájékoztatását szolgálja.

R. T. O.

Látkép a hegyről.

A Nagy Lajos Irodalmi Társaság antológiája. Szerkesztette: Molnár Géza. Magvető
Könyvkiadó, Budapest, 1989. 494 l.

1987 szeptemberében, az akkor még Gorkij Könyvtárnak nevezett könyvtár dísz-
termében tartotta alakuló közgyűlését a Nagy Lajos Irodalmi Társaság. A *Nagy Lajos
nyomdokain* című előszóban Molnár Géza felidézi a Társaság 1956-ban kezdődött
előtörténetét, az egymáshoz közel álló, baloldali érzelmű írók, közéleti személyiségek
barátságából, összetartozásából kinövő Nagy Lajos Irodalmi Kör, majd Nagy Lajos Iro-

dalmi és Művészeti Társaság tagjainak törekvéseit. Leszögezi, hogy „a Nagy Lajos életműve által fémjelzett társadalmi progresszió útján” kívánnak haladni, s az irodalmi, művészi közélet tisztaságát, a barátságot és a kölcsönös tiszteletet óhajtják a vitában állók között is. Ezekkel az elvekkel állították össze a nem csupán társasági tagok műveiből álló antológiát is, amelynek válogatásakor az írások minősége és a Nagy Lajos-i hagyomány követése volt a fő szempont.

A kötet Nagy Lajosról szóló első tanulmányát Tóth Gyula írta, a szovjet Írószövetség 1934-es kongresszusára utazás körülményeit tárja fel. Ezután Nagy Lajos egy naplórészletét olvashatjuk, a *Tízezer kilométer Szovjet-Oroszország földjén* című napló Leningrádra vonatkozó részét, amely itt jelenik meg először könyvalakban. Kónya Judit kísérő tanulmánya vezeti be a Nagy Lajos 1944-es naplójából nyomtatásban szintén először közölt részeket, címe: – *Író a pokolban* – pontosan kifejezi a naplóban olvasható lelkiállapotot.

Az antológia következő részében Nagy Lajosról szóló írások sorakoznak: Gergely Mihály 1985-ben írt naplója, Goda Gábor történetei Nagy Lajosról. Harsányi Zoltán Nagy Lajos stílusáról ír, Kiss Tamás verset szentel Nagy Lajos emlékének, Tamás Aladár személyes találkozásai emlékét idézi fel *Az örök Nagy Lajos* címmel, Tarján Tamás Varga Imre Nagy Lajosról készített szobrát elemzi, Varga Csaba az író *A falu árca* című szociográfiáját remekműként ajánlja figyelmünkbe, Véber Károly *A falu szerepe Nagy Lajos életművében* címmel készít összefoglalást, végül Vészi Endre 1949-ben *A lázadó emberről* írott kritikája zárja az író személye, életműve előtt tisztelgő fejezetet.

A továbbiakban Lélekvándorlás címmel harmincnégy kortárs író, költő, esszéista sokszínű, olvasmányos, jó színvonalú, sok műfajú írásait olvashatjuk.

A szépirodalmi alkotások mellett van egy figyelemreméltó esszé is: Nemeskürty István írta Krúdy Gyula *A vörös postakocsi* című regényéről, címe: *A vörös postakocsi elfeledett utasai. Egy radikális-baloldali költői kör Krúdy regényében.*

R. Takács Olga

Lengyel András: *Szerb Antal magántanári habilitációja (1934–1937).*
Szeged, 1988. 48 l. (Szeged művelődéstörténetéből 5.)

A szerző az „olvasható irodalomtörténet” főtálcájának (Kolozsvári Grandpierre Emil kifejezése) éveikig elnyúló tudományos minősítési eljárását dolgozza fel.

1949-ig a habilitáció, a magántanári képesítés szolgált a tudományos utánpótlás biztosítására, az egyetemi tanári kinevezéshez volt szükség az önmagában is rangos cím elnyerésére. Három évenként legalább fél évig kellett oktatni az egyetemen a cím birtokában.

Szerb Antal 34 éves korában, már jelentős irodalmi sikerekkel, a *Magyar irodalomtörténet* megjelenése után adta be pályázatát a szegedi egyetemre, a szükséges életrajzzal, bibliográfiával, erkölcsi bizonyítvánnyal, a tervezett előadások vázlatával együtt. Zolnai Béla kezdeményezte az eljárást, és hosszú küzdelem után ő vitte sikerre.

Lengyel András részletesen bemutatja a korabeli szegedi egyetem felépítését, oktatói karát, jellemzi tudományos színvonalát, majd előadja az eljárás lefolyását. Zolnai Béla és Sík Sándor Szerb Antalhoz fűződő kapcsolatának bizonyításán kívül közli a Szerbről készült írásos véleményeket is, majd leírja, hogy az író megkapta az összehasonlító irodalomtörténeti próbaelőadás után a magántanári képesítést. Azonban a hivatali mechanizmus olyan lassú, s ideológiailag olyan terhelt volt, hogy csak többéves huzavona után, 1937 februárjában írta alá Szily Kálmán a szükséges kinevező okiratot. Az eddig kevésbé ismert eset feltárása, dokumentálása a korabeli tudományos életre, az egyetemi oktatásra és Szerb Antal pályájára nézve egyaránt tanulságos. Sajnálatos, hogy Szerb Antal végül is nem fejthetett ki hatásos tevékenységet egyetemi tanárként.

R. T. O.

Lengyel József noteszeiből 1955–1975.

Válogatta és sajtó alá rendezte Major Ottó. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 682 l.

Az író halála után tizennégy évvel került nyilvánosságra az író harmincnégy noteszének anyagából válogatott gyűjtemény. Major Ottó végezte el a válogatás nehéz munkáját, ő rendezte sajtó alá a húsz éven keresztül készített, hátrahagyott feljegyzéseket. Előszavában a gazdag anyagról meggyőzően mutatja ki, hogy a „napi jegyzeteknek” készült, meghatározhatatlan műfajú írások az írói életmű integráns részei. A memoárok, naplók és levelezések iránt érdeklődőknek e több mint 2000 gépelt oldalnyi anyagból adott válogatás hallatlanul izgalmas olvasmány.

Azok számára pedig, akik Lengyel József kivételes életművét kívánják megérteni, különösen sok tanulságot kínál, nélkülözhetetlen munka. Az utóbbi évtizedben meg-növekedett az önéletrajzi művek, naplók száma, ezek közül is kiemelkedik ez az irodalomtörténeti, alkotáslélektani, politikai, kortörténeti szempontból egyaránt páratlan értékű és érdekességű dokumentum. Öszintesége és kiméletlensége, szenvedélye és megszenvedett tapasztalatai, bölcsessége és életismerete, tág horizontja és igazságkeresése, de még elfogultságai is a legnevezetesebb naplóírókkal emelik egy szintre.

Dramai életsors volt az övé, a meggyőződéses forradalmárként átélt korfordulókat kommentáló feljegyzései túlmutatnak egy-egy mű megszületésén, a művek kiadása körüli huzavonákon. A jelenkor történelmének hiteles ismeretéhez is hozzátartoznak,

segítenek megérteni a magyar társadalom életének az egykori Szovjetuniótól függő változásait, a nyugat-európai mozgalmakat, Szolzsenyicin jelentőségét, az 1968-as csehszlovákiai események következményeit, a hozzá közelálló Kassák Lajos és Károlyi Mihály egyéniségét, szerepét.

Politikai nézeteiről, műhelygondjairól, színházakkal való kapcsolatáról, művészi hitvallásáról szóló feljegyzésein kívül igen sokat ír olvasmányairól, így a kötet olvasónaplóként is rendkívül színes, változatos beszámoló.

R. Takács Olga

Lukács László: A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolútizmus (1649–1773).

Szeged, 1989. 140 f. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 25.)

A római Istituto Storico della Compagnia di Gesù és a szegedi JATE I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke együttműködésének eredményeként látott napvilágot a rendi történész Lukács László munkája, amely egy tanulmányt és mintegy száz lapnyi dokumentumot tartalmaz. A kötet nemcsak az egyháztörténet, de egész művelődésünk múltja számára is fontos témát dolgoz fel: a római jezsuita levéltár anyaga alapján azt vizsgálja, hogy milyen kísérletek történtek a 17–18. században az önálló rendtartomány létrehozására, s azok miért nem jártak sikerrel.

A magyarországi barokk szellem és műveltség kifomálódásában nagy szerepet játszott jezsuitizmusról azt tartja a közvélemény, s többnyire a szakirodalom is, hogy Habsburg-párti álláspontot foglalt el, vagy legalábbis a magyar rendiség bécsi orientációjú változatát követte. Ennek azonban éppen az ellenkezője derül ki a Lukács László által feldolgozott dokumentumokból. Világosan kirajzolódik belőlük az a küzdelem, amelyet a magyar jezsuiták a 17. század közepétől folytattak önálló rendtartományuk létrehozásáért, azért tehát, hogy a rend bécsi központjától függetlenedhessenek. Az osztrák provincia kettéosztását azonban mindig megakadályozták az osztrák rendtagok, akik mind az uralkodó, mind a rendi generális előtt elterjesztették azt a nézetet, amely szerint a magyarok „rebellisek”, nem eléggé képzettek, többször fegyelmezetlenek, így nem lenne célszerű számukra önálló provinciát biztosítani. A túlzottan megnövekedett ausztriai rendtartomány kettéosztására több elgondolás is született, de sem az osztrák és magyar különválás (*divisio simplex*), sem a Duna vonalánál történő kettéválasztás (*divisio mixta*) nem valósulhatott meg. Az előbbit az osztrákok nem engedték, az utóbbit a magyarok sem tartották elfogadható megoldásnak.

Lukács Lászlónak adatokkal bőségesen alátámasztott fejtegetései egyértelműen jelzik, hogy árnyaltabbá és tárgyilagosabbá kell tennünk a Jézus Társaság magyarországi történetéről elterjedt egyoldalú és sematikus vélekedést. Enélkül ugyanis a barokk korszakról nem alakítható ki megbízható és autentikus összkép.

Bitskey István

Madár Lajos: Magyar irodalmi antológiák és gyűjtemények. Nagy a világ – Oláh Gábor ébresztése.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1989. 2195–2437. I. A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek, F. sorozat 31–34.)

E rendkívül hasznos bibliográfia-folyam újabb kötete került a kutató kedvű olvasók asztalára: a magyar szépliteratúrai termést (vallomásokot, leveleket is!) a szokványosnál rejtőzködőbb kiadványtípusokból – albumokból, antológiákból, évkönyvekből, emlékkönyvekből – teríti elénk. Az ábécé-rendben összeállított kötet több mint kétszáz év – 1785–1988 – termését dolgozza föl a teljesség igényével. A nyolcszáznál több tétel mindegyike részletekben gazdag, informatív leírás. A kötetet ideiglenes időrendi mutató zárja.

Baricz Zsolt

Magángyűjtemények Magyarországon 1564–1716.

Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerkesztette: Monok István. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1989. XI, 155. (Könyvtártörténeti Füzetek V.)

A korábban már ismertetett sorozat (Hungarológiai Értesítő, IX. 1987. 3–4. 96–97.) újabb adatfeltáró füzetét a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában és a régi magyar irodalommal foglalkozó tanszékén készítették. A most közzétett 134 jegyzék zömmel Lócse és Kassa közgyűjteményeiben található. A leírás gondos, ám nem sorolja fel egyenként a jegyzékek könyvcímeit, csupán a témákra utal. Az ugyan fokozza a mű újszerűségét, hogy e jegyzékek kilentizését eddig nem publikálták, ezért mégis jobb lett volna kissé bővebb annotáció. Így is egyedülállóan fontos, további vizsgálatot érdemlő témakör és mű.

Voigt Vilmos

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1971–1975. I–II.

Szerkesztette: Pajkossy György. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1989. 1126 l.

Teljessé lett a magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája az 1989-ben kiadott kétkötetes munkával, az 1971 és 1975 között megjelent irodalomtudományi és irodalmi művek regisztrálásával. A kilenc kötetre tervezett akadémiai szakkönyvtár 1970-ben zárta le anyaggyűjtését, az Országos Széchényi Könyvtár pedig 1976-tól jelentette meg évi bontásban a vonatkozó irodalom jegyzékét.

A bibliográfia célja, rendszere, adatfeldolgozása megegyezik a korábban megjelent kötetekével, gyűjtőköre annyiban módosult, hogy a regisztrált időszakos lapok számát csökkentették, nem vették figyelembe a vidéki napilapokat, s néhány hetilap is erre a sorsra jutott. Elmaradt a korábbi kötetek függelékeként szereplő egyetemes irodalomtudományi fejezet is. Nem került be a bibliográfiába az idegen nyelven megjelent magyar szépirodalom sem, hiszen ez az OSZK *Magyar szépirodalom idegen nyelven* című időszakos kiadványának a feladata. Ugyancsak figyelmen kívül hagyták az anonim, illetve a napisajtóban megjelent tíz sornál rövidebb recenziókat vagy a kereskedelmi jellegű ismertetéseket. A gyűjtés alapelve azonban változatlanul az érdemi teljesség volt.

A bibliográfia hat nagyobb egységre tagolódik: I. az irodalomtudomány általában, II. az irodalom története, III. az irodalmi élet és keretei, IV. a magyar irodalom és világirodalom kapcsolatai, V. magyar irodalom külföldön, VI. szerzők. Ez utóbbi érthető módon a legterjedelmesebb rész, mely betűrendben tartalmazza a bel- és külföldi szerzők műveinek adatait és a tárgyidőszak alatt a szerzőkre vagy a művekre vonatkozó szakirodalmat. Egyes szerzők esetében (Ady, Arany János, Babits stb.) a vonatkozó irodalom anyagát terjedelmi okok miatt speciális szempontok alapján tovább bontották.

A kötetet záró névmutató közli az ismert névváltozatokat, írói neveket, a fel nem oldott árneveket.

Sz. G. Z.

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1982.

Szerkesztette: Velich Sándorné. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1989. 629 l.

Az 1989-es impresszumú kötet valami okból késésben van, hiszen az egy évvel korábban, 1988-ban megjelent kötet az 1983. évet dolgozta föl.

Ha a szerkesztés elveire vetünk egy pillantást (gyűjtőkör, feldolgozásmód, szerkezet), ez az eddigi hagyomány elvére épül: a magyar szépliteratúra határon belüli és túli magyar nyelvű, könyvalakú kiadványai, kritika vagy recenzió által megtisztelt magyar nyelvű színházi bemutatók, könyvek, tanulmányok, cikkek a magyar irodalomtudo-

mány és -történet generális segítségei lexikális és könyvészeti alakban, de a határtudományok és művészetek anyaga is. A függelékben pedig magyar tudósok belföldön és külföldön közzétett egyetemes irodalomtudományi művei gazdagítják a kötetet. Újdonsága, hogy az 1976–1981 között megjelent, de valami okból a korábbiakban közzé nem tett művek is helyet kaptak a megfelelő fejezetekben.

A kiválóan használható részletes szerkesztőségi tájékoztató és a mutatók nagyon megkönnyítik az olvasó helyzetét.

Baricz Zsolt

A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945. Személyi rész II. L–Z.

Szerkesztette: Botka Ferenc és Vargha Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 789 l.

Az MTA Irodalomtudományi Intézet Bibliográfiai Osztályán készülő hatalmas vállalkozás, amely a magyar irodalomtörténet-írás retrospektív bibliográfiájának összeállítását vállalta magára, jelentős lépéshez érkezett. Ismételten lezárult egy korszak, két kötetben előttünk van az 1905–1945 között működött magyar írók személyi bibliográfiája. (A korszak általános szempontok szerinti, úgynevezett elméleti kötetét a következő években veheti csak kézbe a kutató.) Az 1945 előtti korszak ábácérend szerinti első kötetéről Kulcsár Szabó Ernő készített alapos beszámolót (Hungarológiai Értesítő, 1985. 113–114.), ezért a szerkesztési és gyűjtési elvek újabb ismertetésétől eltekinthetünk. A bibliográfia legfőbb erénye ugyanis – pontossága mellett – a következetesség. Éppen ezért, aki a sorozat köteteinek szakmai elveivel egyszer megismerkedett, annak nem szükséges ismételten az előszavakat bújni és az újabb – gyakran csak a bibliográfus számára információt adó – változtatásokra figyelemmel lenni.

A pontos és alapos munka értékelését minden használója elvégezheti. Ha valamit kifogásolhatnánk, az csupán – az előző kötetnél is szóvátett – rendkívül apró betűs szedés, amelyen csak az áttekinthető és logikusan kialakított szedéstűkör enyhít valamennyit. Mindez azonban nem a tudós bibliográfusok – Botka Ferenc és Vargha Kálmán – hibája, hiszen a tartalom alig hagy kívánnivalót maga után. (Egyetlen észrevétel: a szépirodalmi alkotásoknál nem tűnik zavarónak, ha a későbbi kiadások recenziói is az első kiadás címleírása után következnek. Nem áll ez a színházi bemutatókra, hiszen ezek esetében nem csupán a műről, hanem magáról az előadásról is szól a kritika, ld. Molnár Ferenc. A drámai bemutatóknál hasznos lett volna, ha a színpadi megjelenítés idejére is utal a cím, ez az adat a Színháztörténeti tár segítségével könnyen megszerezhető.)

A sorozat megjelenésének elhúzódása és az 1970-es anyaggyűjtési záróhatár következetes megtartása ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az 1970 óta eltelt időszak beépítése, vagy az Országos Széchényi Könyvtár ugyancsak nagy lemaradással

küzdő éves szakbibliográfiájának és az intézeti munkának az összehangolása nem sokáig halasztható feladat. Jó lenne, ha legalább a XX. századi általános kötet megjelenésekor már az elmúlt huszonöt év termése is regisztrálva lenne és nem kellene ismételtlen kiegészítő köteteket, pótlásokat kézbe venni.

Németh S. Katalin

Magyar könyvtárosok II. tudományos találkozója.

Budapest, 1985. augusztus 26–27. A konferencia előadásai. Szerkesztette Geró Zsoltné, Kovács Ilona. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1989. 92, 213 l.

A magyarországiakon kívül 39 külföldi könyvtáros tisztelte meg jelenlétével a Magyar Könyvtárosok Világtalálkozóját. A világ jelentős könyvgyűjteményeinek munkatársai ők, olyanoké, mint a Kongresszusi Könyvtár, a British Museum Könyvtára, a Bibliothèque Nationale, a Bayerische Staatsbibliothek vagy éppen a zürichi Egyetemi Könyvtár.

A megkéssett könyvismertetésnek is vannak előnyei. Alkalom olyan értékelések érvényesítésére, amelyek a kijelölt tervek, elképzelt közös munkák megvalósulása vagy elmaradása révén adódnak.

A nemzeti könyvtár aktív hungarológiai koordináló tevékenységet vállalva adott helyet a konferenciának, s a főigazgató, Havasi Zoltán a megnyitó, plenáris előadáson külön ismertette a könyvtár hungarológiai programját is.

A konferencia munkája három szekcióban zajlott. A külföldi hungarika-gyűjtemények számbavétele, a hungarikumok gyűjtése és feltárása szekció filológus szemmel talán a legérdekesebb, hiszen több előadás ténylegesen a levél- és kéziratári források feltárása oldaláról adott ismertetést egy-egy nagyobb külföldi gyűjtemény anyagáról (Rajnai Margit, Kozák Réka, Gosztonyi Péter, Szmuk Szilvia, Miska János), vagy valamely magyarországi bibliotéka speciális, nemzetközi érdeklődésre számot tartó gyűjteményéről (Ujszászy Kálmán, Péter László). Nagyon fontos módszertani problémákat is felvetettek az előadók, hiszen valóban kérdés az, hogy a hungarológiai kutatásnak mennyit ad az olyan információs anyag, amely egy könyvtárban számba veszi a magyarországi nyomtatott modern könyvek számát, jellemzést ad e gyűjtemény tematikus összetételéről. Van-e haszna az ilyen jelentésnek a könyvtáros számára nyújtott deskriptív értéken túl is? A kétfajta megközelítés – a könyvtárosé és filológus kutatóé – összehasonlítására maga a kötet is jó alkalmat kínál, ha elolvassuk Luif Miklós és Steinmann Judith közleményeit a zürichi Zentralbibliothek magyar vonatkozású könyveiről, illetve kéziratairól. Az elsőt átlapozva bólintunk: a könyvtár nagyságához viszonyítottan ennyi és ennyi a magyar könyv, ezek ilyen és ilyen témakörből, illetve kiadói körből kerültek ki. Steinmann Judith ehhez képest valódi újdonságokkal

szolgál, maga az előadás is tudományos kutatás eredményeként készülhetett el, valóban. a magyarországi művelődéstörténet, irodalomtörténet-írás, illetve a magyar történelem kutatói számára hasznos segédeszközt teremtett meg.

Amikor a magyar nemzeti könyvtár a maga hungarológiai koncepcióját kialakította, egy összetett, sokirányú kutatómunkát vállalt. A találkozó és az ismertetés írása között eltelt tíz év történéseit átgondolva, az akkori program megvalósulására is visszakérdezhetünk, s bizony az Országos Széchényi Könyvtár vezetése komolyan elgondolkodhat az összehasonlítás – program és megvalósulás – eredményén.

A könyvtárak fejlesztésének hazai és külföldi irányai szekció előadásainak mondanója tíz év után nem mindig aktuális. Örvedetes dolog ez, hiszen azt jelenti, hogy az 1985-ben a jövőre koncentrált mondanó a könyvtári állományok feldolgozásáról, az információtömeg kezeléséről ma már nagyobb részt megvalósult, illetve sok tekintetben túlszárnyalta az akkor még bátor elképzeléseket is (Oroszlán Judit, Szőnyi Katalin, Kesztyűs Tibor, Kovács Gábor, Kozák Réka). A magyarországi könyvtárak relatív elmaradása a könyvtári informatika területén csökkent, s vannak olyan gyűjtemények az országban, amelyek a nyugat-európai gépesítési fokon állnak, vagy éppen meghaladják azt. Nem jelenti ez azt, hogy az állományvédelmi gondok ne lennének ma súlyosabbak, mint akkor (Holschler Gábor), vagy az audiovizuális dokumentumokra vonatkozó magyarországi program (Skaliczki Judit) megvalósult volna.

Az anyanyelvi kultúra ápolása, a külföldi magyarság olvasási igényei és könyvtári ellátottsága elnevezésű szekció előadásainak elméleti háttere bizonyosan nem magyarság-tipikus kérdés.

A Magyarországon és a világban élő, magyarul tudó, olvasó emberek olvasási szokásaira, illetve a könyvekhez való hozzáférési esélyeire olyan általános, a nemzetet, országon túlmutató erők hatnak, amelyek nem számolnak nemzeti szempontokkal. A magyar könyvgyűjtemények kialakítása egyrészt a magyarországi könyvkinálatnak, a kínálás módjának, illetve a befogadó közeg ilyen irányú felkészültségének és felkészítésének függvénye (Buttler Erwin, Kovács Ilona, Galambos Ferenc, Bíró Ruth, Czákó Piroska, Gereben Ferenc, Vajda Kornél tanulmányai, illetve ide sorolható az első szekcióban elhangzott Kabdebó Tamás-előadás is).

Ez utóbbi gondolat jegyében választották ki a szervezők a plenáris előadásokat is, így Ferenczy Endréné az Országos Széchényi Könyvtár hungarikum-gyűjtési programjáról, Szabó Zoltán a külföldi magyarság könyvigényeiről és ilyen irányú ellátottságáról beszélt. Kovács László az USA-ban található magyar gyűjtemények felméréséről, Basa-Molnár Enikő pedig az USA központi katalógusáról tartott előadást.

Monok István

Magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája.

XVIII. századi érdemsorozatok. Összeállította Dörnyei Sándor, V. Ecsedy Judit, Pavercsik Ilona. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Bp., 1989. (A magyar neveléstörténet forrásai. III.)

A retrospektív nemzeti bibliográfia teljessé tétele a XVIII. századra vonatkozóan örvendetesen nem olyan egyszerű feladat, mint a megelőző évszázadok esetében. Örvendetesen, hiszen számos olyan kiadványtípust kell számba venni, amely a XVI–XVII. században Magyarországon még nem létezett. A többféle egylevelés-, vagy aprónyomatvány felderítése, a kiadás tényének megállapítása, a fennmaradt példányok utáni nyomozás bonyolult, a korszak teljes művelődéstörténetének ismeretét feltételező feladat. Az egyes középfokú iskolák érdemsorozatainak kezdeti darabjai is e kiadványkörbe tartoznak. Természetesnek mondható tehát, hogy amikor két, kifejezetten iskolatörténeti vállalkozás is regisztrálni akarta a XVIII. században megjelent iskolai értesítő-előd dokumentumait, az Országos Széchényi Könyvtár gyakorlott, megfelelő ismeretekkel rendelkező szakembereihez fordult segítségért. Nekik köszönhető a pontos bibliográfiai számbavétel, a példányok előfordulásának jelzése, továbbá a füzetek tartalmának tömör ismertetése.

A Magyarországon megjelent XVIII. századi nyomtatványok bibliográfiájának egyre teljesebbé válása mellett a kötet azért is jelentős, mert a neveléstörténet kutatóinak egy csoportja – komolyan véve a forrásfeltárás jelentőségét – e dokumentumok nyilvánartására könyvsorozatot szervezett.

Az iskolai értesítők a nevelés- és iskolatörténet elsődleges forrásai. Országos nyilvántartásuk készül. A Léces Károly irányította munkálatok a korban a Kárpát-medencében működő alsó- és középfokú iskolákat célozták meg azzal a szándékkal, hogy első lépésben regisztrálják az értesítők meglétét, hollétüket, majd elkészülne egy kumulált repertórium is a füzetek tartalmáról.

Valamennyi tudomány történetének forrásáról van tehát szó, hiszen a középiskolákban egykoron minősített tanárok oktattak, akik tanított tárgyuknak többnyire tudományos szintű művelői is voltak.

A XVIII. században persze még leginkább az érdemsorozatokat publikálták. E nyomtatványok így a történeti statisztikának is nagyszerű forrásai lehetnek.

Monok István

Major Ottó: A megtalált út.

Esszék, portrék, párbeszédék. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 495 l.

Csaknem egy évtized alatt, a nyolcvanas években keletkezett írásokat gyűjti egybe az előző – *Arcok és maszkok, Értelem és szenvedély. Egy nemzet férfikora* című – esz-

székötetek záró darabja. A hangsúlyosan baloldali, szocialista elkötelezettségű író a maga és nemzedéktársai nevében vall „az útvesztés és az út megtalálásának katartikus élményéről”. Célja a századvég és a 20. század elejének kiemelkedő, példamutató személyiségei (köztük Szekfű Gyula, Károlyi Mihály, Kassák Lajos) által képviselt értékek rögzítése, a kortársakhoz történő közvetítése.

Négy beszédes című fejezetben (Emberpróbáló idők, Kortársaim, barátaim, Isteni és emberi komédiák, Gyóntatószék), hosszabb-rövidebb, változatos műfajú írásokban próbálja olvasóit meggyőzni Major Ottó az általa választott eszmények időtállóságáról, fontosságáról. Irodalomtörténészek számára a Kassák Lajos és Lengyel József életműve, emberi magatartása, utóélete kapcsán keletkezett írások a legtanulságosabbak és legérdekesebbek. A kortárs magyar drámákról és vígjátékokról, valamint nevezetes filmekről (pl. Bacsó Péter munkáiról) készült bírálatai mellett izgalmas a Szekfű Gyuláról Keresztury Dezsővel folytatott beszélgetés és a saját pályáját, főbb műveit áttekinthető, értékelő interjú is.

R. Takács Olga

Thomas Mann–Kerényi Károly: Beszélgetések levélben.

Laczkó Miklós előszavával. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989.

A mű eredeti címe (*Gespräch in Briefen*) találóbbr a magyar fordításnál, mert folyamatos, egységes párbeszédre utal. Lackó Miklós előszava a közelmúlt európai szellemi életének fontos hagyományai közé sorolja e levelezést. „Thomas Mann talán senkivel sem közölt készülő műveiről – az 1941–1944-es kényszerű megszakítást leszámítva – folyamatosan olyan bensőséges információkat, mint Kerényivel.” A levelezés első része 1946-ban jelent meg németül, majd egy évvel később magyarul is, az 1945–1955 között keltezett leveleket Kerényi később, 1960-ban publikálta. Mann a *József-tetralógiában*, a *Hajóúton Don Quijote-val* című esszéiben, sőt a Félix Krullról szóló regényben is felhasználta, amit Kerényi tanulmányaiból merített. Sokat jelentett számára a mítosznak és a lélektannak az a vegyülete, amelyet akkor Kerényi az európai tudományosság legmagasabb színvonalán képviselt. Mindkettőjükre nagy hatást tett a német életfilozófia és szellemtörténet, műveltségük a német romantikában gyökerezett, főként Nietzsche és Wilamovitz felfogásában. Hermés alakjára Kerényi hívta föl hatékonyan Thomas Mann figyelmét, akit az író harmadikként állított Apollón és Dionysos archetípusai mellé, kiégszítve a Nietzsche-féle tipológiát.

A levelezés első része (1934–1945) a *Regény és mitológia* címet viseli, Petrolay Margit és olykor Szondi Béla fordításában. Rajtuk kívül számos levelet fordított Doromby Károly és Soltész Gáspár is, főleg a második részben, Humanizmus – gyöt-

relmes boldogság címmel (1945–1955). Szinte minden fontos Thomas Mann-kötet szóba kerül, a *József és testvéreinek* kívül *A törvény*, a *Lotte Weimarban* és megannyi más is. Mann egyfajta „megújult humanizmusért” becsülte oly nagyra Kerényit, mintegy Goethe analógiáját emlegetve, „aki az embereket ismerte, és mégis kijelentette, hogy az, ami őt a melankóliától feloldja, mégiscsak mindegyre az emberi arc”. És még a *Doktor Faustus*ról is azt írja 1948. szept. 12-én, hogy „borzalmaira a művészetnek egy sugára és ezzel némi derű mégis ráhull, azt remélem”.

Csűrös Miklós

Markó Béla: Olvassuk együtt.

Versmagyarázatok. Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1989. 152 l.

Markó Béla kötete egy bevezető esszéből (*Megmérni a mérhetetlent?*) és huszonhárom vers elemzéséből áll, köztük olvashatni egy népballadáról (*Kőműves Kelemenné*) és két román költő (Eminescu és Blaga) egy-egy verséről írott tanulmányát. A többi Balassi, Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Vajda, Ady, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Kosztolányi, Bartalis, Babits, Kassák, József Attila, Dsida, Áprily, Szabó Lőrinc, Radnóti egy vagy két versének az elemzése.

A bevezetőből és a versértelmezésekből kiderül, hogy mi a véleménye az elemzésről. Ez nála függvénye annak a nagy kérdésnek, hogy tulajdonképpen mi is a vers, a költészet. A verselemzésnek lényegében éppúgy nincs receptje, mint a versírásnak. És az elemzési minták mégis hasznosak lehetnek, sőt nélkülözhetetlenek. A módszernek igazodnia kell a vers egyedi jellegéhez, tehát változó valami, „mint ahogy korról korra, olvasóról olvasóra változik ugyanazon vers olvasata”. Hasonlata szerint nevetségessé válna a természettudós, „ha ugyanazzal a csipesszel emelgetné az elefánt ormányát, mint a tücsök bajuszát”. De ebből nem következik, hogy nincs szüksége csipeszre. És azt is hangsúlyozza, hogy „egzakt módszerrel leírható modellek mégis vannak, más-képpen tényleg fölösleges volna a stilisztika”. Ami tulajdonképpen leírható, az a forma. A tartalom alig-alig tapintható ki. Épp azért a forma modellezhető.

Az irodalomtudomány szakemberét is érdekelheti a jól ismert kritikus és költő véleménye a költészet lényegéről és az irodalmi alkotások megközelítéséről, értelmezéséről. A maga módján megfogalmazott véleménye és versértelmezései kétségkívül érdekesek és tanulságosak. Elfogadható már csak azért is, mert semmilyen lehető irányban sem csap át egyoldalú túlzásba.

Szabó Zoltán

Márkus Béla: Magányos portyázók.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 297 l. (Zsebbe való kis könyvek)

A Debrecenben élő irodalomtörténész és szerkesztő tanulmánykötetének minden darabja a közelmúlt és a jelen erdélyi (romániai) magyar irodalmából veszi témáját. Jóllehet a szerző irodalmári elvrendszere markánsan kirajzolódik a könyvből, maga a téma-választás feltűnően nyitott, az anyagkezelés megbízhatóan gondos és sem ideológiáktól, sem esetleges generációs elfogultságoktól nem szűkített. Markovits Rodion, Asztalos István és Gáll Ernő éppúgy tárgya a szolid vizsgálódásnak meg a minősítő szigornak, mint Sütő András vagy Király László. A tanulmányok zöme könyvismertetésből kibomló pályaképvázlat vagy egy-egy aktuális irodalmi probléma feltárása. Az irodalomtörténet-írás számára a legjelentősebb értekezés a Markovits Rodion különös írói sorsát és művének rejtélyes, számos ellentmondástól terhes recepcióját feltáró munka. Annak a titkát kutatja, hogy a XX. század egyik legérdekesebb, írójának a maga korában pár éves világsikert hozó hadifogoly-regénye miként tűnt ki a történeti kritikából, azt derítvén ki, hogy számos súlyosbító véletlen mellett a mű igazából annak az irodalompolitikai küzdelemnek esett áldozatul, amit az Erdélyi Helikon és a Korunk közötti engesztelhetetlen viszályként jelöl az újabb irodalomtörténet. Az a filológiai munka, amivel a szerző eljut ehhez a végtanuláshoz, s az a részletgazdag tárgyalási mód, ahogy hitelesíti az életrajzot, kortörténeti esetlegességek mögött a nemzetiségi lét tragikus anti-nómiáit, feltétlenül elismerésre méltó és kamatoztatandó minden további irodalomtörténeti szintézis megírásakor.

A. K.

Medgyes Lajos: A bátrakhoz leszáll az Isten.

Válogatta és szerkesztette Danyi Gábor, Kovács Andrásné, Simor András. Készült a budapesti Tánacsics Mihály Gimnázium és az 54. sz. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet együttműködésével. Hely és év nélkül. [Budapest, 1989.] 82 l. (Tánacsics-sorozat 3.)

Simor András és munkatársai arra szövetkeztek, hogy közléteszik az 1848 körüli demokratikus irodalmi hagyomány kiadatlan vagy nehezen hozzáférhető műveit. Tánacsics és Vasvári után most Medgyes Lajos válogatott munkáinak kiadására kerítettek sort. Medgyes Lajos (1817–1894) a leendő márciusi ifjak erdélyi csoportjának költője és publicistája volt, foglalkozására nézve dési református lelkész. A szabadságharc alatti hazafias viselkedése miatt néhány hónapra börtönbe zárták. Első verskötete után (*Erdélyi lant*, 1846) csak imakönyveket publikálhatott, költeményeinek posztumusz gyűjteményét Versényi György adta ki 1904-ben.

A jelen válogatás harminc versen kívül Medgyes Lajos 1846–1849-ben keletkezett publicisztikájának darabjait (pl. Petőfihez írt irodalmi levelét), valamint néhány egyházi beszédét tartalmazza. Mindez inkább politikai, mintsem esztétikai jelentőséggel bír, de méltó a figyelemre és a megbecsülésre.

Sajnos a kiadvány nem szolgálja jól Medgyes Lajos műveinek megismerését. A szerkesztők ugyanis a szövegeket rendszeresen megcsonkítva közlik. Bár e túrhetetlen módszer ellen már korábban óvást olvashattak a sajtóban, rossz szokásukkal most sem hagytak föl. Egy példa a sok közül rávilágít eljárásukra. Egyik cikkében Medgyes Lajos a költészet hivatásáról és méltóságáról ír: „Amely nemzetnek nincs költészete, az még a nyers természet kérgében alszik, vagy kivénült, mint a galyat nem hajtó agg tölgy.” A szerkesztők ennyit közölnek a fejtegetésből, a következő passzust már nem: „A költészet nem gyermekjáték; az épen oly kiváló elsőséget foglal a tudományok között, mint a mathesis. Valamint ez a külvilágot hozza az örök egység, bizonyosság és tisztaság elvére, úgy a költészet a belvilág ezer különböző s ismeretlen képeit szedi egységbe s teszi érthetőkké. Sőt amennyiben a mathesis csak az ész harmóniája, a költészet pedig harmóniája együtt véve szívnek és észnek, annyiban ez elsőbb s nemesebb amannál. Hát ha még hozzátesszük, hogy a mathesis csak kevesekre, a költészet pedig minden okos lényre nézve hatással bír, s hogy az csak tanít, az tanít és jobbít egyszersmind; ez csak az ész útját tisztítja meg, ez megnemesíti a szenvedélyeket is, s teremti az állatból az embert!”

E fontos és szép szakasz kihagyását nem indokolhatta a füzet szűk terjedelme (mit nyertek néhány sor törlésével?); itt a szövegtisztelet hiánya és a felelőtlen önkény működött (nemcsak itt, hanem szinte minden lapon többször, még versben is). Ez nem szövegkiadás, hanem szöveghamisítás.

Lukácsy Sándor

Mészöly Miklós: A pille magánya.

Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs, 1989. 228 l.

Az 1978-ban megjelent *A tágasság iskolája* és az *Érintések* című esszékötetekhez hasonlóan ez a gyűjtemény is értekezéseket, meditációkat, jegyzeteket és interjúkat tartalmaz. A jelenkori magyar próza kiemelkedő alkotójának művészetfilozófiai felfogása, a kortárs művészeti alkotások olvastán-láttán keletkezett gondolatai, pályatársak értékeinek felmutatása, történelmi meditációk váltakoznak a sokműfajú, néhány soros feljegyzéseket, hosszan rezonáló idézeteket, aforizmákat sorakoztató Naplójegyzetekkel. A műfaji és gondolati változatosság, az utánozhatatlan nyelvi megformálás, az írássokból áradó írói-emberi felelősség egyaránt magával ragadja az olvasót.

Az emberi létezés általános dilemmáival foglalkozó esszéeken kívül fontosak a kortárs irodalom új jelenségeiről, az előzmények motivációiról és a lehetséges távlatokról szóló fejtegetései. Hajnóczy Péter, Esterházy Péter és mások egyes műveiről adott olvasói reakciói mellett rendkívül nagy láttató erővel szól kortárs képzőművészek kiállításairól is. Különösen Bálint Endre művészete ragadta meg, de a társművészetek más kiemelkedő teljesítményeiről írt kritikái is sok új szempontot adnak a látott filmek újragondolásához. A közép-európai létről, a magyar történelem egyes eseményeiről (pl. Martinovics-per), az alkotás pszichológiai folyamatáról szóló közlései saját művei értelmezéséhez, befogadásához is hozzájárulnak.

R. Takács Olga

Mikszáth és a századvég-századelő prózája.

Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, Balassagyarmat, 1989. 80 l. (Discussiones Neogradienses 6.)

1987-ben, Mikszáth Kálmán születésének 140. évfordulóján Nógrád megye tartalmas rendezvénysorozattal emlékezett a nagy palócra. Ebbe a sorozatba illeszkedett a Mikszáth-emlékülés, melynek válogatott anyagát vékonyka kötetbe gyűjtötték.

A válogatás okozza, hogy a címben emlegetett „századvég-századelő prózája” al-témakör kicsire zsugorodott; csak Széles Klára Lovik Károly-elemzése (*Mikszáth Kálmán és a múlt századi novellisztika*) pillant előre, a Csáth Gézáról és Karinthy Frigyes-ről szóló fölolvadások – két értékes Mikszáth-tanulmánnyal együtt – technikai okokból kimaradtak. Így is értékes, a Mikszáth-kutatást főleg a részletkérdések dolgában előrelendítő könyvecske született.

A filológiai részletkutatás új eredményeiből két tanulmány ad ízelítőt. Praznovszky Mihály *Mikszáth, a pályakezdő újságíró* címmel példamutató alapos-sággal dolgozza föl a fiatal ügyvédgyakornok rövid, de későbbi sorsára, sőt művészetére is kiható szereplését a balassagyarmati lapokban, 1873-ban. Kmeczkó Mihály az adaptáció kérdését érintve fejti ki, mekkora szolgálatot tehet nemzetiségi területen a színház a klasszikus magyar próza hozzáférhetővé tétele, terjesztése ügyének (*Mikszáth-bemutatók tapasztalatai a Magyar Területi Színházban*).

Az irodalomtörténeti és poétikai megközelítés Széles Klaráén kívül négy tanulmányban dominál. Weber Antal *Mikszáth maximái* kapcsán arra a tanulságra jut, hogy Mikszáth alkalmi írásaiban, kisebb bevezetőiben is, a kedélyeskedés álcájában „fontos igazságokat mond ki”; „külön utat követett, s a hagyományosságra jellemző gesztusok mögött a korrallal együtt élő kritikus és ironikus, modern egyéniség lényege munkált”. Az író egyik – jelentőségéhez mérve ritkán és elnagyoltan emlegetett – kis-műfajával

foglalkozik Rejtő István (*A t. Házból – karcolat-típus írói és publicisztikai szemléletének kialakulásában*). Imre László regényelemzése újra bizonyítja, hogy rugalmas szempontrendszer és főleg az épen megőrzött, nyitott befogadói attitűd birtokában a legtöbbet olvasott és méltatott művekről is lehet újat mondani (*Epikai ritmus és kicsinyítő emocionális-vitalisztikus valóságélmény A Szent Péter esernyőjében*). Látszólag szűkebb, szakmai érdekű témát választ Nagy Miklós (*Mikszáth írói névadása*), de olyan nézőpontig jut el, ahonnan jószerivel az egész életműre távlat nyílik. Szemléjét egy bibliai példázat földidézésével fejezi be, amelyet a kötet többi szerzője és Mikszáth minden fogékony olvasója vállalhat: „Úgy jártunk, miként az Ószövetségben Saul, aki elindult, hogy megkeresse apjának nőstényszamarát, s egy királyságot talált.”

Csűrös Miklós

Minorita iskoladramák.

Sajtó alá rendezte Kilián István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 958 l. (Régi magyar drámai emlékek XVIII. század. 2.)

Az iskoladramák néhány év óta megélenkült kutatásának újabb szép eredménye ez a nagyszabású szövegkiadvány. Húsz drámát (ha a teljes mű nem maradt fenn: programot) közöl, egy XVII. századi kivétellel az iskoladramák virágkorából, a XVIII. századból. Kézirataik a székelyföldi Kanta, továbbá Miskolc és Nagybánya minorita rendházaiból kerültek elő. Témáik szerint tizenegy vallásos és kilenc világi tárgyú darab. A vallásosak közt van moralitás, misztériumjáték, hagiográfiai színmű, dramatizált bibliai história vagy példabeszéd; a profánok közül néhány jellemző cím: *A kölcsönös szerelem bilincse*, *Az Erdélyországban való borszükéről*, *Kincses Naso bált rendez*, *Zsákosi fűrfangjai és a két vén zsugori* (ez utóbbi Molière nyomán készült).

A kötet szerkesztője a szövegek betűhív közléséhez tömör, de elegendő és alapos jegyzetapparátust csatolt.

L. S.

Mocsár Gábor: Minden időben. Irodalmi önéletírás 1947–1957.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 550 l.

A szerző önéletírásának első kötete 1986-ban jelent meg, ez a második tíz év eseményeit sűríti össze rendkívül olvasmányosan. Jelenkorunk izgalmas évtizede volt ez a korszak, s Mocsár Gábor újságíróként, a Szabad Nép munkatársaként szerzett élményeit osztja meg velünk. Az elmúlt évtizedeket feltáró dokumentumkötetek, emlékező-

sek, vitáulések anyagai után is számos ismeretlen tényről szerzünk tudomást, az események más megvilágításba kerülnek, Rákosi Mátyástól Horváth Mártonig meghatározó személyiségek ideológiájáról, munkamódszeréről, egyéniségéről kapunk újabb adalékokat.

A korszak egyik legbefolyásosabb fóruma volt a Szabad Nép című napilap, amelynek szerkesztőségében Mocsár Gábor is dolgozott, járta az országot, riportjaival olykor nagy feltűnést keltve. A szerkesztőségi munka aprólékos bemutatása, az örökös, kötelező párttaggyűlések jegyzőkönyv alapján történő felidézése, a politikai élet rezdüléseinek azonnali hatása az újság életére, a munkatársakkal való kapcsolat, a személyes élet alakulása, az íróvá válás állomásai mind-mind beszédes adalék lehet nemcsak a kor történéseinek, irodalomtörténéseinek, nemcsak a sajtótörténet iránt érdeklődőknek, hanem a magyar történelemről, saját megélt történelmükről minél többet tudni akaró olvasók számára is.

Egy új nemzedék szemével pedig azért izgalmas ez a szépirodalmi formában megírt adathalmaz, eseménytörténet, kommentált információ, mert segít megérteni mindazt a szociológiai-társadalmi-politikai változást, amelyen ezekben az években ment át Magyarország. Például a Rajk-perről és a róla készült *Kék könyvről* Mocsár Gábor szuggesztív írói emlékezése nélkül is sokat tud már az érdeklődő olvasóközönség. Valószínű azonban, hogy ezzel az emlékezéssel s az e témáról Mocsár által olvasott művek kritikai befogadása ismeretében sokkal többet megért majd a per pszichológiájából, minden más perektől eltérő és máig ható tanulságából. De ugyanez érvényes a Petőfi-kör témakörére, és a kor számos nevezetes írásművére (cikkekre, regényekre) is.

Külön érdemes felhívni a figyelmet a Mocsár Gábor által szerkesztett 1957-es *Tiszántúli Kossuth Kalendárium* történetére.

Filmek, regények, tudományos elemzések mellett ez az önéletírás is fontos helyet foglal el a háború utáni évtized sokoldalú feltárásának folyamatában és a megválaszolható kérdésekre adható minél pontosabb felelet kikristályosításában.

R. Takács Olga

Monostori Imre: Németh László Tanú-korszakának korabeli fogadtatása.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 387 l.

A szerző a címben jelzett téma alapos, tárgyilagos feldolgozására vállalkozott 9 fejezetre tagolódó, bevezetővel és csaknem 1000 jegyzetet tartalmazó filológiai apparátussal kiegészített monográfiájában.

A Németh László-szakirodalomban érintett, de ilyen mélységben nem tárgyalt kényes problémákat teljeskörűen tekinti át, felhasználva az irodalomtörténet és a történet-

tudomány valamennyi legújabb kutatási eredményét. A történelmi közelmúlt tisztázásának igényével készülő munkák sorába tartozó tanulmány is hozzájárult a múlt egyik fontos kérdéskörének jobb megismeréséhez és megértéséhez.

A korszakban született regények (*Bűn, Gyász*) szövegelemzésén kívül a kor folyóiratainak, lapjainak feldolgozása, kéziratárak átbúvárlása, levelezések, más Németh László-művek, kortársak kapcsolódó művei, vitaanyagok tanulmányozása előzte meg ezt a munkát. Így a korszak valamennyi fontos társadalmi-politikai-irodalmi kérdése terítékre kerülhetett: a nemzetneveléstől a népi mozgalom kérdéseig, a publicisztikától az irodalomkritikáig, a kor meghatározó közéleti személyiségeinek az íróhoz fűződő kapcsolataitól a nemzetiségi kérdésekig, a sajtóban lefolyt vitáktól az utókor (pl. Lackó Miklós könyve) értelmezéséig.

Nem csupán Németh László egyszemélyes lapjáról, a *Tanú*ról és korabeli hatásáról kapunk elemzést, a szerző valamennyi fontos lap szellemiségének tömör bemutatását is elvégzi. A Németh László-írásokkal együttérző és az azokat támadó szerzőkről is mindent közöl, ami a témához szükséges.

Két kérdéskörnek: a Szekfű Gyulával folytatott vitának és a *Magyarok Romániában* című útinaplónak különösen nagy teret szentel, mert ezeken keresztül számos kérdés kibontására nyílik lehetőség: a történelemfelfogás különbözőségére, a korabeli Dunavölgyi gondokra, a népi mozgalom elért eredményeire, az Új Szellemi Front célkitűzéseire csakúgy, mint az erdélyi irodalmi mozgalmakra, a román–magyar kapcsolatokra, a különböző fórumok, mozgalmak, személyek közötti párbeszéd szükségességére. Szekfű Gyulához fűződő viszonyán kívül Németh László és Vas István, Féja Géza, Szabó Zoltán, Boldizsár Iván kapcsolatáról is dokumentált elemzéseket olvashatunk.

A harmincas évek szellemi életéről, egy kivételes írói teljesítmény fogadtatásáról példaszerű monográfia született, jó lenne, ha vitathatatlan eredményei minél előbb beépülnének a köztudatba, s ez a tárgyilagos hangvétel kapna helyet szellemi és tudományos életünkben.

R. Takács Olga

Nagy Sz. Péter: Citoyen portrék.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 229 l. (Zsebbe való kis könyvek)

A szerző nem véletlenül adta ezt a címet „a Nyugat második nemzedékének polgári íróiról” készült nemzedék-monográfiájának, íróportréinak. Elsődlegesen ideológiai és mentalitástörténeti szempontok érvényesítésével tekinti át Márai Sándor, Zsolt Béla, Hevesi András, Szerb Antal, Kolozsvári Grandpierre Emil, Remenyik Zsigmond és Déry Tibor munkásságát. A változatos regénytermésben közös meghatározó jegyeket

keres, a közös történelmi és társadalmi helyzetből fakadó reakciók gyökerét próbálja kikutatni, nem eléggé ismert értékek felmutatására vállalkozik.

Az írók társadalmi, szociológiai bázisa és története középpontjába a polgárság krízistudatát, világképét és egy fenyegető korban született válasz lehetőségeit helyezi. A közös jellemzők feltárása után külön-külön ismerteti meg a polgári önéletrajzzal és szociográfiával, a polgári lét megörökítésével, a rossz közérzet atmoszféráját rögzítő művekkel. Remenyik Zsigmondot a totális tagadás írójaként mutatja be, majd „átesztétizált polgári menekülésmódok”-ként értelmezi Déry Tibor, Pap Károly, Szerb Antal, Márai Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Zsolt Béla és mások egyes regényeit. Külön fejezetben összegezi a „második nemzedék” poétikai újdonságait, jelzi a világirodalmi párhuzamokat és a magyar irodalom más alkotóinak, irányzatainak ritka kapcsolódási pontjait és eltérő vonásait, vonzódásait is.

Nagy Sz. Péternek a kiválasztott írók, művek irodalomtörténeti értékelését felvállaló munkája úttörő jelentőségű, iránymutató lehet, befejezettek és végérvényesnek azonban már csak vázlatossága miatt sem nevezhető. Már van és bizonyára lesz is folytatása a szerző e témával foglalkozó munkásságának.

R. T. O.

Nemes Nagy Ágnes: Szó és szótlanság.

Összegyűjtött esszék, I. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 611 l.

A *Szó és szótlanság* a szerző első két esszékötetének (64 *hattyú*, 1975, és *Metszetek*, 1982) teljes anyagát tartalmazza. Nemes Nagy Ágnes prózája – az évek távlatából ez egyre nyilvánvalóbb – egyenrangúként foglal helyet költészete mellett, esszéíró művészetével a magyar esszé klasszikusai közt tartjuk számon. Akárcsak költészete, prózája is anyagszerűség és elvontság, érzékletes, személyes közvetlenség és tárgyias objektivitás paradox kettősségében születik.

Elsősorban mestersége „titkai”, belső törvényszerűségei érdeklik, a XX. századi „klasszikus modernség” költészetének folyamatai és jellegzetességei. A „vers mértánát” kutatva a költői nyelv legkisebb építőkövei – a rím, a ritmus, a költői kép, a hasonlat – felől indul, ezek fejlődését, megváltozott szerepkörét és jelentőségét méri fel. E közeli képektől jut el az objektív költészet törekvéseinek, alapvető jellegzetességeinek pontos és mégis érzékletes meghatározásáig. „Az objektív költészet a névtelent, a kimondhatatlant célozza meg, de a korrelatív, amit a névtelen mellé állít, nagyon is fogható, körüljárható. Úgy is mondhatnánk, hogy az ilyen költők a kimondhatatlan naturalistái.”

Nemes Nagy verselméleti fejtegetéseinek egyedülálló sajátossága az a személyes közvetlenség, amivel a – látszólag – száraz szakkérdésekről is mintegy elcseveg az ol-

vasóval. Verselemzéseit is ez az élményszerű közvetlenség jellemzi. Az olvasó a felfedezések, a szellemi kalandok izgalmát élheti át, végigjárva a szerzővel ismert, nagy versek eddig ismeretlenül maradt tájait. A Nyugat nagyjai mellett Csokonai, József Attila, Rilke és Saint-John Perse egy-egy versének elemzése szerepel a kötetben. A kötet íróportréiban, életrajzi visszaemlékezéseiben a költő „nagy öregek” előtt tiszteleg. A Kassákról, Áprilyról, Szerb Antalról és a Nyugatról szóló visszaemlékezésben elemző pontosság és beleérző szubjektivitás fog kezét, korfestő erő, élesszemű jellemábrázolás, a konkrét pillanat megragadásának képessége emeli túl őket az irodalom- és kortörténeti dokumentumok szintjén.

Az „irodalmi szénaboglyába” hányt, apró szösszenetek, határozottan megragadott, illanó impressziók a költői alkotás és élményszerzés belső pillanatait, az ihlet működésének mozgását világítják meg. Csöndes humor, olykor rezignált bölcsesség sugárzik ezekből az apró, mégis tág horizontú írásokból.

Erdődy Edit

Nemeskéri Erika: Cholnoky László.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 149 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 119.)

A három Cholnoky-fivér közül László az, akinek élete és műve a legkevésbé foglalkoztatta az utókort, annak megfelelően, hogy életében sem volt annyira elismert, mint Viktor az irodalomban, Jenő a földrajztudományban. Hatvan évnek kellett eltelnie, hogy nyomorúságos életének bevégződése után egy szakmonográfia vegye számba mindazokat az értékeket, amiket az utókorra hagyományozott, mindazokat a jellegadó vonásokat, amelyekkel a századelő magyar művészi mentalitását gazdagította.

Életműve és életrajza sokkal közelebb áll egymáshoz, mint a pályatársai esetében. Nem véletlenül tartotta oly sokra a vele annyira rokon sorsú Hajnóczy Péter. A köznevelési középosztály lehanyagolása számára megélt sors, nemcsak a XIX. századból átívelő tematika. A kifulladás és a széthullás (ennek morális és esztétikai következményeivel együtt) keveseknél példázatosabb, mint Cholnoky Lászlónál. Hősei – bevallottan – önarcképek, tematikája addig terjed, amíg élményvilága. Attól izgalmas ez az életmű, hogy egy szociológiailag pontosan leírható jelenséget a személyes sors démonikusan tud hitelesíteni. Történelem és lélektan, idegizgató modernség és a tradicionális magyar értékek tudata izgalmas epikus képleteket eredményez a személyes sors árán, érezzük olykor.

A kisonográfia komoly kutatómunka eredménye. Eddigél ismeretlen levelek, felkavaró vallomások, lapokban elfelejtődött írások felkutatása kellett ahhoz, hogy megbízható képet kapjunk magáról az életműről. Hiszen az író – s ez nem akármilyen életrajzi tény – nemcsak az alkoholizmussal, nemcsak a delírium és halál apoteózisával

jellemzi társadalmi közegének pusztulását, fizikai, történelmi és morális szétesését, hanem azzal is, ahogy a maga művére tekintett. Plágiummal és önplagizálással – az alkalmi remeklések mellett.

A. K.

Németh Andor: József Attiláról.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1989. 479 l.

Kuncz Aladár barátja és rabtársa az első világháború internálótáboraiiban, a *Fekete kolostorban*, Yeu szigetén. A bécsi emigrációban részese és kritikusa az avantgárd mozgalomnak, s ekként, mint az egy számat megért 2x2 szerkesztője, Kassák szerkesztőtársa. Déry Tibor és Karinthy Frigyes barátja, tanúja Déry és Karinthy felesége, Aranka szerelmi kapcsolatának, a *Pesti felhőjátéknak*. Barátja Arthur Koestlernek. Korai híve Franz Kafkának, akiről francia nyelven, *Kafka ou le mystère juif* címen monográfiát is írt. Kitűnő tollú, széles látókörű és naprakész tájékozottságú, biztos ízlésű kritikus és esszéista. Ám mindezeket túl és főleg: József Attila barátja, rendkívüli tehetségének egyik első felismerője, állhatatos hirdetője. Az alkotói pálya alakulásának kulcsalakja mint egzegéta, mint a költői műhelybe bejáratos, a még formálható művet tesztelő, azt első kézből ismerő bizalmas. Az életút tragikus lezárulása után pedig a költő keserű megdicsőülésének egyik legfontosabb előmozdítója, a hagyaték első gondozója, az életmű kétszeres monográfusa.

A költő és a kritikus barátságának emberi oldaláról önmagában véve nem lehet sokat mondani. A fásult, álmotag, szórakozott Németh Andor nemigen lehetett a költő egzisztenciális támasza, s aminthogy senki, ő sem segíthette barátját a démonaival folytatott reménytelen küzdelmében. Az egyetlen dolgot, amit megtehetett József Attiláért, azt viszont maradéktalanul teljesítette: finom esztéta ízlését, felfedezőkedvét, árnyalt és rugalmas esszéíró nyelvezetét a zseni szolgálatába állította. Megadta a költőnek azt, amiben életében olyan fájdalmas hiányt szenvedett: a teljes, majdnem feltétlen megbecsülést, amelyen rajta volt a hozzáértés hitelesítő pecsétje.

A kötet, amelyet Réz Pál rendezett sajtó alá, ennek a tevékenységnek a dokumentumait gyűjti egybe. Az első monográfiát, amely a *József Attila* címet viseli, franciaországi emigrációja idején, a világháború éveiben, a Marseille melletti Cassis-ban írta Németh Andor, s Cserépfalvi Imre publikálta 1944-ben. A második monográfia, a *József Attila és kora* a Csillagban jelent meg folytatásokban a negyvenes évek végén, de a szerző nem láthatta egyetlen kötetben kiadva. Első folyamatos publikálására a Németh Andor válogatott írásait tartalmazó, a Magvető Kiadó gondozásában 1973-ban *A szélén behajtva* címmel megjelent kötetben kerülhetett csak sor.

Ez a könyv tartalmazza élete végén készült emlékiratának nem teljes változatát, amelyben Németh Andor az ötvenes évekből visszatekintve, tehát más perspektívából, spontánabb, őszintébb hangnemben, egy sor stratégiai és illemtani szempontot félretéve fogalmazta meg emlékeit időközben halhatatlanná vált barátjáról. Jelen kötet közli az *Emlékezések József Attilára* vonatkozó részleteit is.

A két monográfia és az emlékezések részletei egy sor rövidebb terjedelmű írást, ahogy a cikluscím mondja, Tanulmányokat, kritikákat, cikkeket fognak közre. Túlryomó többségük már két korábbi gyűjteményben napvilágot látott: tartalmazza őket, elvegyítve más témájú írásokkal, az említett *A szélén behajtvva*, valamint a *Kortársak József Attiláról* című háromkötetes dokumentumgyűjtemény. Így a kötet zömmel korábban már publikált szövegek újraközlése. A Függelékben foglal helyet Németh Andorné emlékezése József Attilára, amely eredetileg a Szabolcsi Miklós által szerkesztett, 1957-ben már kiadás előtt állt, bizarr utóéletű, a nagyközönséghez végül csak a nyolcvanas évek végén eljutott *József Attila Emlékkönyvben* kapott helyet.

A Jegyzetben, a válogatás és a sajtó alá rendezés szempontjainak taglalása és az egyes ciklusokra vonatkozó fontosabb adatok felsorolása után Réz Pál még közlétesz a szerző hagyatékából néhány, József Attilával kapcsolatos ismeretlen, töredékes, hevenyészett feljegyzést is.

A kiadvány rendeltetése tehát nem új, ismeretlen források közreadása, hanem az, hogy a különböző keretek között korábban publikált anyagok, amelyekben Németh Andor József Attiláról értekezik és emlékezik, itt most együtt legyenek. A kiadás gyakorlati haszna nagy mind a kutatók, mind azon olvasók számára, akik a költőről személyesen érzékeny és ugyanakkor elmélyült, egyszerre élményszerű és szakszerű képet kívánnak kialakítani. Németh Andor írásai többnyire az olyan szakirodalmi dokumentumok sorába tartoznak, amelyek érdekességüket, tanulmányos voltukat, olvasmányosságukat akkor sem veszítik el, ha a kutatás megannyi ponton túllépett rajtuk, részben mert megemésztette, részben mert korrigálta, pontosította vagy elutasította a bennük foglalt állításokat.

A szerkesztőt nyilván kiadástechnikai megfontolások vezették, amikor a kötet élére a két monográfiát helyezte. A kronológiai szempont inkább amellett szólt volna, hogy a Tanulmányok, kritikák, cikkek ciklusba foglalt rövidebb írások megelőzzék a monografikus feldolgozásokat. Elvégre Németh Andor mindenek előtt József Attila kritikusa, s majd halála után örökségének gondozója. Az összegzés stádiumába csak egy bizonyos időbeli (és kényszerűen földrajzi) távlat birtokában jutott el.

A kronologikus előrehaladás előnyösebb voltát erősíti egy másik, belőle következő tényállás: Ha összehasonlítjuk az 1944-ben megjelent monográfia szövegét a korábbi cikkekkel, azt tapasztaljuk, hogy nemcsak az *Emlékek farkasvermében* című, az Újság 1938. febr. 6-i számában napvilágot látott cikk, (azaz a Szép Szó miskolci József Attila-emlékestjén elhangzott előadás szövege) ismétlődik meg benne, hanem Németh Andor

egész addigi, a költőről írott cikkeiből merít. Túlzás lenne azt állítani, hogy korábbi cikkeiből szerkeszti össze a monográfiát, de kétségtelen, hogy egyes részek igen csekély változtatással helyet kaptak a folyamatos pályaképben. A cikkek és a pályarajz ilyen viszonyát alighanem az a körülmény magyarázza, hogy Németh Cassis-ba magával vitte saját fontosabb szövegeit, s ottani elszigeteltségében más forrása nem is igen akadt. Ha vállalkozását teljesebbé akarta vinni, akkor önnönmagára kellett támaszkodnia.

Ezért az *Emlékek farkasvermében*, vagy a *Medáliák* kihagyását a jelen gyűjteményből nem igazán érezzük indokoltnak. Ami az utóbbit illeti, a Németh Andor által kialakított József Attila-kép leginkább a mának szóló, s Németh Andor felfedezői érzékenységére leginkább rávalló eleme szorult így sajnálatosan háttérbe. A munkásmozgalmi verseknek, a nagy világnézeti verstablóknak, a kései tragikus költeményeknek egyaránt akadt bőven szószólfója a József Attila-utóéletben. A *Medáliák*-korszak jelentőségére azonban Németh Andor hívta föl a figyelmet, és hosszú ideig egyedül ő volt az, aki jelentőségükhöz méltó módon értékelte ezeket a húszas évek végén írott darabokat. Az sem ártott volna, ha a jegyzet utal arra, hogy a *Medáliákat* taglaló későbbi fejtegetésekbe a szerző beleapplikálta egy, a húszas évek vége híres avantgárd folyóiratában, a *Dokumentumban* közzétett briliáns eszmefuttatását a tömény versről: a *Kommentárt*. Azaz: egykori ars poeticáját, amelyben akkor még szó sem volt József Attiláról, utóbb a költői életmű említett korszakában írott versekre alkalmazta.

Ugyanígy erősen sajnáljuk, hogy a *Kelj fel és járj!* című, 1938 februárjában megjelent cikk nem kerülhetett be a kötetbe. Németh Andor ugyanis itt közölte töredékesen a *Szabad-ötletek jegyzéke* címen ismert pszichoanalitikus naplót, kísérletet téve a megírás körülményeinek rekonstrukciójára. A *József Attila Összes Művei IV.* című kritikai kiadás lényegében ezt a töredékes közlést vette alapul, aminthogy a cikk megállapításai hivatkozási alapul szolgáltak a későbbi szakirodalom számára. Ezen túlmenően pedig az említett írás születésének körülményeiből lehet visszakövetkeztetni arra, hogyan alakult a költő halála után közvetlenül hagyatékának sorsa.

Csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy Németh Andornak vannak egyéb olyan szövegei is, amelyeket vagy a költőnek címzett, vagy pedig egy vele folytatott vita utóregzéseként íródott. Az előbbi a *Shakespeare, Kosztolányi és a pillanat* címet viseli, 1930 őszén keletkezett, s maga Németh hívja föl a figyelmet, hogy ez a barátjának szóló rosszálló figyelmeztetés, amiért az csatlakozott az illegális mozgalomhoz, s emiatt hűtlen lett a tiszta költészet eszményéhez. (A címzett nevének és az írás fogantató alkalmának elhallgatása több mint érthető, hiszen ennek ellenkezője felért volna egy rendőrségi feljelentéssel.) Az utóbbi pedig „a költő és kritikus vitája”-val, azaz Németh Andornak és József Attilának a Cobden Szövetségben 1937 februárjában lefolytatott polémijával kapcsolatos. Németh Andor pedig az *Ars poeticával* válaszolt barátjának.

Érdekes lenne utánanézni a gazdag, és igazán még feltáratlan Németh Andor-hagyatékban annak is, milyen más tárgyú írásaiban hivatkozik az író József Attila alakjára vagy valamely megfogalmazására, megoldására. A magyar olvasó számára teljesen ismeretlen dolog például, noha mind a szerző, mind pedig tárgya szempontjából sokatmondó tény, hogy a *Kafka ou le mystère juif* (Párizs, 1947) című monográfiában Németh József K-t, *A per* főhősét egy József Attila-versből vett idézettel jellemzi: „A törvény szemében, K. múltja folt nélküli. Nem változtat azonban ez azon a tényen, hogy mély büntudat nyomasztja őt, és következésképpen ugyanabban a szituációban van, amelyet egy nagyszerű magyar költő, József Attila ír le a következőképpen: Zord bűnös vagyok, azt hiszem, / de jól érzem magam. / Csak az zavar e semmiiben, / mért nincs bűnöm, ha van.”(84.) Ennek a rövid utalásnak a jelentőségét az adja, hogy a legelső egyike, amelyek József Attilát Kafka kapcsán egy olyan kontextusban helyezik el, amelyben az egzisztencialista bölcsélet képviselői, Kierkegaardtól Heideggeren át Sartre-ig helyet foglalnak. Németh Andor tehát pontosan tudta már azt, aminek évtizedekkel később Bori Imre, Gyertyán Ervin, majd mindkettőjüknél nagyobb hangsúllyal Németh G. Béla szerzett érvényt. Németh Andor természetesen azt is tudta, hazatérve emigrációjából, hogy ennek a képnek, a kései József Attila-képlet őséinek az akkori Magyarország kulturális életében nem sok esélye van a fennmaradásra.

Mindezzel kiegészíthető és korrigálható lett volna a gyűjtemény, de így, ebben a formájában is szép és hasznos hozzájárulás mindkét XX. századi alkotónk emlékének ápolásához.

Tverdota György

Németh László: Életmű szilánkokban.

Tanulmányok, kritikák, vallomások. I–II. Sajtó alá rendezte Grezsa Ferenc. Király István bevezető tanulmányával. Magvető–Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 671, 546 l. (Németh László munkái)

Az író életműsorozatának utolsó két kötetét Grezsa Ferenc gyűjtötte össze, rendezte sajtó alá és látta el igen alapos jegyzetekkel. A teljességre törekvés jegyében itt minden olyan írás helyet kapott, amely a sorozat eddigi köteteiből különböző okokból kimaradt. A hagyatékából, lapokból, egyéb helyekről újonnan előkerült műveken kívül az eszmei problémák miatt hosszú ideig meg nem jelentethetett számos cikk, tanulmány is most olvasható kötetben először. Nagy író minden műve számon tartandó, az esetleges, alkalmi írások, zsengek, ki nem érlelt, be nem fejezett írások is, ezért ezekből is találhatunk néhányat a vaskos kötetekben. Németh László írói fellépésétől, 1925-től kezdve írt, nyilvánosságra szánt, különféle műfajú műveit tartalmazza a gyűjtemény, amely

nem kritikai kiadás, de az életműsorozatot teljessé teszi. Az öt nagy fejezet az 1925–1931, 1932–1937, 1938–1944, 1945–1952, 1953–1972 közötti időszakokban született, mintegy másfélszáznyi írás szoros időrendjét követően alakult ki.

A Németh László-irodalom hivatkozásából ismert, folyóiratokban fellelhető írások közül külön is felhívjuk a figyelmet a Makkai Sándor, Beczassy Judit, Pap Károly könyvéről írott korai kritikákra, az 1936-os Válaszban közölt *Nyugat és Bizánc* című nevezetes tanulmányra, a kötetben először itt olvasható tantervre, színházi írásokra (többek között Darvas József drámájáról). Az 1956-os történelmi napokban készült *Emelkedő nemzet* című emlékezetes cikk, az 1972-ben írt *Szerettem az igazságot* című vers, az 1962-ben keletkezett, de a Valóság című folyóiratban csak 1986-ban közölt *Ha én miniszter lennék* című, Aczél György felkérésére született program, az utolsó vigjáték (*Harc a Jólét ellen*) is most kerül első ízben kötetbe.

„Felnőtt, nagykorú, gondolkodó olvasónak valók ezek az írások” – állítja a könyvtanulmány terjedelmű, *Németh László gondolatvilága* című bevezető írója, Király István. Németh László az esszét tartotta legfontosabb műfajának, ezeket „eszmei kritikával kell olvasni”, tanácsolja az író gondolatrendszerének belső szerkezetét, összefüggéseit marxista meggyőződéssel feltáró Király István. (A kiadvány a keletkezési időpontot nem tünteti fel, valószínűleg 1988-ban vagy 1989-ben fogalmazta meg az elmúlt évtizedek egyik vezető irodalomtörténésze ezt az alapos, gazdag szempontrendszert mozgósító tanulmányt.) Megállapításaival lehet vitatkozni, a hangsúlyokat lehet máshová helyezni, azonban az összefoglaló, rendszerező, értékelő elemzés mindenképpen segít eligazodni a Németh László-esszék világában. A Németh László-művet nagyra becsülnők és az azt kirekeszteni, elítélni kívánók számára egyaránt tanulságos, továbbgondolásra érdemes érvrendszert kínál. A magyar kultúra és irodalom jövőjét felelőséggel szemlélő, a Németh László-életművet végre eredeti forrásból megismerő befogadók egy jellegzetes olvasattal szembesülhetnek. Találó ellentétpárokat emel ki, kimutatja a „közösségelvű és személyiségelvű világkép felelését, a szolgálatetika és önmegvalósításetika feszültségét”, aláhúzza a Németh László-életművet átható legfőbb érték gondolatot: a minőség eszméjét. Mérlegeli a nemzettudat és személyiség tudat változatait, a magyarságféltesből fakadó „súlyos, fájdalmas tévedéseket” is (faji kérdések).

Leszögezi, hogy Németh László író volt, nem politikus, tehát eszerint kell utópiáit, a „magyar műhelyre”, „Kert-Magyarországra” vonatkozó elgondolásait megítélni. Szépirodalmi műveiből kibontakozó emberségeszmenye, a „felfelé” törekvést, a jót, szépet, igazat ábrázoló regényei és „erjesztő eszméket”, ösztönzéseket kifejtő esszéi egyaránt a magyar irodalom nagy örökségéhez tartoznak.

R. Takács Olga

Németh László: Sorskérdések.

A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Grezsa Ferenc. Juhász Gyula utószavával. Magvető– Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 852 l. (Németh László munkái)

A gyűjtemény a két nagy kiadó által közösen gondozott életműsorozat utolsó darabja. A szerkesztést jóval halála előtt maga az író végezte, a tanulmányokat, esszéket tartalmazó kötethez ő írta az előszót is. A kötet azonban az író életében nem jelent meg, csaknem másfél évtizeddel halála után Grezsa Ferenc végezte el a szöveggondozás és a jegyzetírás munkáit.

Juhász Gyula történész utószava *Németh László, a politikai gondolkodó* címmel hosszú és alapos tanulmányban elemzi az életmű összefüggéseibe ágyazottan a kötet írásából kibontakozó elveket, szándékokat, tévedéseket. Míg az előszót író Németh László éppen arra kéri az olvasót, hogy ne politikai írásokként értelmezze esszéit, Juhász Gyula mindenképpen politikai sugallatokat hordozó tanulmányokként fejt fel azokat. Az olvasó felkészültsége, értékrendje, ízlése szerint maga döntheti el, hogy miként itéli meg a mindeddig vagy egyáltalán nem, vagy csak nehezen hozzáférhető írások tartalmát.

A fiatalabb generációk sokkal többet tudnak az írások kiváltotta vitákról, az elutasításról, a súlyos elítélésről, mint magukról az esszékről, hiszen azoknak csak kiragadott, negatív részletei, kifejezései kerültek be a köztudatba, s azok alapján rendkívül sötét kép formálódott ki az íróról, harmincas évekbeli szerepéről, a tragikus történelmi sorsfordulók által még nehezebben megérthető és elfogadhatatlan történelmi tévedéseiről.

Amint az előszóból megtudjuk, ezek az 1927 és 1943 között született, ideológiai tartalmú írások az író munkásságának körülbelül huszadát alkotják, s szinte mégis több szó esett róluk, mint az egész életműről. Ő maga is belátta tévedéseit, s azt szerette volna, ha nem a súlyos következményekkel járó mondatok, hanem életműve alapján ítélik meg kritikusan, olvasói.

Juhász Gyula tárgyilagosan, lelkiismeretesen tárja fel a tanulmányok keletkezéstörténetét, összefüggéseit a kor valamennyi égető kérdésével, a történelmi helyzettel, Németh Lászlónak a kor szellemi életében elfoglalt helyével együtt. Lackó Miklós *Szerep és mű* című könyvében szintén hasonló feladatra vállalkozott néhány éve, Juhász Gyula rendszeresen utal is az ő elemzéseire, következtetéseire, de még tovább viszi az ott elkezdett gondolatokat. Rendkívül mély szövegelemzéssel, értelmezéssel tájékoztatja az olvasókat a *Sorskérdések* központi gondolatairól. Részletesen kifejti Németh László gondolatrendszerének általa kiemelt három fő alkotóelemét: a *faji szemléletet*, a *minőségyszocializmust* és a *harmadik úttal* összefoglalt bonyolult kérdéskört.

A történelmi háttér (zsidótörvények, középosztály-probléma, asszimilációs vita, ellenforradalmi rendszer – nagybirtok, klerikalizmus, zsidó nagytőke –, magyar radika-

lizmus és zsidóság viszonya, népi írói mozgalom, az ország nemzetközi kapcsolatai, a háború kitörése és számos fontos történelmi tény) bemutatása, dokumentálása, értékelése után és közben elemzi Németh László *Kisebbségben, Mi a magyar?, Népi író, Magyar radikalizmus* című, a legtöbb ellentmondást és félreértést hordozó írásait, elismerve az író által helyesen közvetített, kifejtett gondolatokat, de keményen bírálva az intoleranciát, a kellően végig nem gondolt gondolatok, metaforák kártékonyosságát, a zsidókérdés megítélésének súlyos következményeit. Németh László *hig-magyar, mély-magyar, jött-magyar* kifejezéseinek tartalmát ismertetve, az óriási sajtóvisszhangot kiváltó nézeteken, írásokon kívül idézi azokat a mondatokat is, amelyek szintén az írótól származnak, és szintén nem hagyhatók figyelmen kívül, pl. „*A magyarság sosem volt és ne legyen taszító ököl, hanem becsületesen kinyújtott kéz.*”, *A magyarságot sorsa és helyzete más népekre utalja. Vagy megtanul összefogójuk lenni, vagy elpusztul. S hogy erre képes-e, annak egyik legfőbb próbája a zsidókérdés.*”

Ennek az ismertetésnek a keretében nem tárgyalható meg a kötet valamennyi fontos kérdése, ez a szakkritikára vár. Itt azt aényt kell hangsúlyoznunk, hogy ennek a gyűjteménynek a kiadásával Németh László teljes életműve a filológusok kezébe kerülhetett, csonkítatlan, pontos szövegek és eligazító, elfogulatlan tanulmány állnak rendelkezésre, a jegyzetanyag is példásan pontos és hasznos.

R. Takács Olga

Németh Magda: Levelek apámnak.

Csokonai Kiadóvállalat, Debrecen, 1989. 311 l.

Németh László négy lánya közül az egyik, Magda 1956. november 16-án távozott Magyarországról. Férje szerepet vállalt munkahelyének munkástanácsában, és a megtorlás elől sok más honfitársával együtt elhagyta az országot, s külföldön teremtett új otthonát, egzisztenciát. Kanadában telepedtek le, ott végezte el az egyetemet, pedagógusként dolgozott, ott születtek gyermekei, s élte a külföldre került magyar értelmiségi családok mozgalmas életét. Édesapja 1975-ben bekövetkezett haláláig rendszeresen leveleztek, mind az író, mind Magda levelei közérdeklődésre tarthatnak számot. 1988-ban meg is jelent Németh László *Levelek Magdának* című gyűjteménye, s az olvasók érdeklődése hívta életre a gyűjtemény címettségének az édesapjához írt leveleiből válogatott kötetét.

A levél egy kanadai magyar értelmiségi család élettörténeteként, Kanadáról, az ot-tani iskolai, egyetemi viszonyokról, szellemi életéről, utazásokról, a kétnyelvűségben felnövő gyermekek fejlődéséről szóló naplóként is érdekes olvasmány. De más szempontból, Németh László életrajza, gondolatainak továbbélése, hatása miatt is dokumen-

tumértékű az irodalomtörténészeknek és az életművet ismerő olvasóknak. Tovább árnyalja az apáról, a pedagógusról, a műhelygondjairól beszámoló íróról kialakított portrét. Életműve formálásában, esszéírásában, a magyarországi és határon kívül élő magyarsággal foglalkozó közéleti gondolkodásában is fontos élmény- és ihletforrás volt ez a levelezés, Magda lánya életében való osztozás. A levelezésben számos közismert személyiség neve is felbukkan (pl. Kerényi Károlyék), a kor szellemi életéről, a nemzetközi kapcsolatoknak a mainál jóval nehezebben fenntartható módozatairól, a magyar politika áttételes hatásairól is fontos adalékokat tudhatunk meg a levelekből.

Az időközben megjelent gazdag Németh László-szakirodalom jóvoltából sok minden ismerősnek tűnik (színházi bemutatók, könyvmegjelenések sorsa, betegségek, utazások stb.), mégis jó, hogy egy szokatlanul bensőséges nézőpontból is betekinthetünk az író családjába, műhelyébe, hallhatjuk műveinek sajátos, a szakmaitól eltérő visszhangját, megismerkedhetünk Magda könyvajánlásaival, utazásainak színes leírásaival.

R. Takács Olga

Pándi Pál: Úton Bolyai Farkas drámáihoz (Az ember és a dráma). Jegyzetek a 19. század elejének magyar drámáiról.

Akadémiai székfoglaló 1986. május 26. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 103 l. (Értekezések, emlékezések)

Az Erdélyi Múzeum 1814-ben meghirdetett drámapályázatának fő motíváló tényezője volt, hogy a nemzeti öntudatot és műveltséget erősítse megfelelő színvonalú, eredeti magyar drámák megjelentetésével, ahol a nagyobb hangsúly a pályázatra benyújtott művek minőségére került, mert – írja Döbrentei Gábor, a pályáírás szervezője – „a Publicum nem hazaszeretetből olvas (és valójában megkínzott hazafiság volna rossz magyar könyvet csak azért olvasni, mivel magyar), hanem azért, hogy tanuljon vagy magát mulassa...” Erre a pályázatra nyújtotta be Katona József mellett Bolyai Farkas is *Öt Szomorú Játékát*. Pándi Pál ezekkel a drámákkal, illetve röviden más egykorú darabokkal (Gombos Imre: *Az esküvés*, Ungvárnémeti Tóth László: *Nárcisz, vagy a gyilkos ön-szeretetet*) foglalkozik. Vizsgálati szempontja az volt, hogy fogalmi, gondolati elem mennyire épül be szervező a cselekmény és jellemalakulás folyamatába, vagy kerül kívülre, válik pusztán (retorikus) betét-jellegűvé. A tárgyalt öt szomorújáték (*Pausanias, II. Mohamed vagy a ditsőség' győzedelme a szerelmen, Kemény Simon vagy a hazaszeretet áldozatja, A Virtus győzedelme a szerelmen és A szerelem győzedelme a Virtuson*) és a később keletkezett hatodik, *A párisi per* című „érzékeny játék” közül Pándi Pál részletesebben a *Pausaniasszal* foglalkozott, mint olyannal, mely „Katona Bánk bánja mellett e kor legjelentősebb magyar drámája”. A megjelölt kuta-

tási szempont ennél a drámánál némiképp módosult, Pándi itt azt vizsgálta, hogy „a lényegként exponált szituációs gondolat kiépíti-e a maga adekvát drámai világát?” Ennek a folyamatnak elemzése képezi a tanulmány magvát. Értékes adalék a Bolyai filozófiai-esztétikai műveltségére vonatkozó, általa olvasott művek számbavétele Rousseau-tól Fichtéig. A tanulmány végén Pándi visszatért az Erdélyi Múzeum pályázatára, s a kiírás óta megváltozott viszonyokban kereste annak az okát, hogy Bolyai drámái nem kapták meg az őket okkal illető elismerést.

Sz. G. Z.

Péter László: Móra Ferenc.

Városi Tanács, Kiskunfélegyháza, 1989. 187 l.

A szerző – Móra Ferenc biográfusa és életművének kutatója – a kis példányszámban megjelenő, Bodor Miklós grafikáival illusztrált kötetben a város jeles szülötté, a népszerű író életrajzát és irodalomtörténeti értékelését nyújtja. A nehéz műfaji problémát sikerült úgy megoldania, hogy a könyv diákok, az író még mindig nem eléggé ismert és elismert életművét bűvároló kutatók, irodalmárok, publicisták, társadalom- és politikatörténészek számára egyaránt érdekes olvasmánnyá váljon. Az életrajzi regény fordulatait és a kutató fantáziáját is megmozgató gondolatokat ötvözi óriási tárgyismeretre és korrekt adatokra alapozva.

Áttekintve a mozgalmas életpályát, elemzi az író legfontosabb műveit, különböző funkcióit, a „nemzeti szolgálómester” meghatározás mögötti tartalmakat éppen úgy, mint Móra összetett egyéniségét. Bemutatja Mórának az 1919-es év alatti változatos és áldozatos tevékenységét, Szeged közművelődésében szerzett érdemeit. Jellemzi újságírói magatartását, témáit, kortársaihoz fűződő kapcsolatait, írói munkamódszerét. Folyamatosan utal az egész életművet árnyaló versekre és mesékre, a magyar irodalom klasszikus ifjúsági műveire.

Valamennyi fejezet közül kiemelkedik az *Aranykoporsó* című regény korabeli és későbbi értelmezéseinek bemutatása, új szempontok érvényesítése az elemzésben, nemzetközi párhuzamok megvonása, történelmi analógiák felfedése.

Péter László megállapításait kikezdzhetetlen bizonyítékokkal: levelek, kritikák és emlékezések jól válogatott idézeteivel támasztja alá. Az író utóéletének kevés teret szentel, mivel ez újabb, hasonló terjedelmű tanulmányt igényelt volna. Aki megismeri Péter László könyvét, Móra Ferenc műveinek újraolvasásához, rejtett értékeinek felfedezéséhez, az életmű elmélyültebb tanulmányozásához és minden szinten történő népszerűsítéséhez kap indítást és kedvet.

A kötetet életrajzi adatok, Móra-bibliográfia és kötetben előforduló nevek mutatója (Juhász Zsuzsanna munkája) egészíti ki.

R. Takács Olga

Pomogáts Béla: Irodalmunk szabadságharca 1956.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Az alcím „egy esztendő irodalmi életének krónikáját” igéri, de a kötet többet ad olvasójának. „A közelmúltnak mintha két magyar történelme volna”, mondja a szerző, és ő nem a tankönyvekből ismert hivatalos verziót írja le, hanem azt a másikat, amelyik „elfelejtett és elzárt újságlapokon, gépirásos fogalmazványokban és mindenek előtt a kortársak emlékezetében rejlik.”

Dokumentumokat idéz föl, publicisztikákat, írószövetségi állásfoglalásokat, egykori vitákat. Gyakran citál, és ez a feldolgozott anyag természetéből következik, sőt nélkülözhetetlen módszernek mondható, hiszen sokáig zárolt, esetleg elhallgatott szövegekről van szó.

Előzmények fejezetcimmal az „író-ellenzék” kialakulását mutatja be, azt a már 1948–1949-ben kezdődő, majd folyamatosan megerősödő folyamatot, amelynek során az írotársadalom hatékony politikai erővé izmosodott, és sikeresen szállt szembe a dogmatikus és szektáriánus eltorzulásokkal. A rákosista vezetés élesen támadta az „író-ellenzékert”, keveset lehetett tudni a szovjet 20. kongresszus által is elősegített új fordulatokról. Pomogáts adatai az ellenzéki írók bátor és utólagosan is hiteles helytállását bizonyítják, amely gyakran az elfogatás vagy a pártból való kizárás veszélyével járt, és igazából csak az 1956. szeptemberi közgyűlésen diadalmaskodott. Ez volt október közvetlen előzménye. A Petőfi-párt – a Nemzeti Parasztpárt jogutódaként – október végén jelentős politikai erővé válik. A népfelkelés leverése után az írók drámai utóvédharcot folytatnak, a november 12-i kiáltvány, majd a decemberi íróközgyűlés dokumentumai ma is megrázó hatásúak.

Pomogáts higgadtan, de az ügghöz méltó legjobb értelemben vett pártossággal tárgyalja az eseményeket, amelyekben már voltaképpen nem lehet különválasztani az irodalmat és a politikát. A Függelék időrendi táblázatot, az események fontosabb szereplőiről szóló információt és válogatott szakirodalmat tartalmaz.

Csűrös Miklós

Poszler György: Eszmék – Eszmények – Nostalgiaik.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 566 l.

Az irodalomtörténetész-esztéta Poszler György elsősorban a nyolcvanas évek második felében készült írásaiból ad válogatást ebben a kötetben.

Rónay László Vigília-beli beszélgetése Poszler Györggyel „Rendhagyó bevezetés”-ként áll az esszék sorának élén. A személyes vallomás az életpályát meghatározó gyermekkorról, a nyomasztó egyetemi évekről, a tudományos pálya rendhagyó alakulásáról megelőlegezi azokat a gondolatokat, amelyeket a kötet írásai a szépirodalom és bölcselet határán mozgó esszéekben bontanak ki.

Az Eszmék írásai a végveszélybe került európai kultúra kiemelkedő teljesítményeit veszi számba, az Eszmények az értékteremtő és értékőrző „gondolkodó magyarok” sorát mutatja be, a Nostalgiaik a filozófia, a művészet és az esztétika az embert embernek magtartó szerepét, lehetőségét vizsgálják: „Az ember legfőbb etikai méltósága..., hogy az önmagában értelem nélküli világnak saját szellemi erejéből értelmet ad. Vagyis az értelemadásban etikum, szép és jó összefonódik... A művészet világa... emberre néző, ember alkotta és emberarcú világ. Amelyben az ember kreatúra és kreatör, titokfejtő és meg nem fejtett titok, első ok és végső cél. Azaz a művészet nem egyszerűen az ember magáról való tudata, földi öntudata, hanem magáról való ideálja, kozmikus önérzete is.”

R. J.

Protestáns iskoladrámák. I/1, I/2.

Sajtó alá rendezte Varga Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 1539 l.

A Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. századi sorozata (szerkeszti Kilián István és Varga Imre) a minorita iskoladrámák kötete után újabb, még nagyobb szöveggopusszal gyarapodott: ötven protestáns (evangélikus, unitárius, református) iskoladráma kiadásával.

Az iskolai színjátszás, melynek hagyománya a XVI. századra nyúlik vissza, erkölcsi és pedagógiai célok jegyében honosodott meg és divatozott. Az iskolai ünnepélyeken előadott darabokat tanárok írták, diákok játszották. Szövegükben ritkán csillannak föl irodalmi értékek; a verselés többnyire gyarló, a színpadi játék sem lehetett magas színvonalú; jónéhány darab nem is dráma, inkább csak „beszélgetés”. A műfaj jelentősége mégis igen nagy: a templomi prédikációkon kívül csak az iskoladrámának volt *közön-sége*. A *Szigeti veszedelmet* kevesen olvasták, az iskolai színelőadást sokan megnézték. Ezek formálták koruk ízlését, ezek adnak képet koruk ízléséről.

Az iskoladramák tematikája roppant széles: bibliai, mitológiai, világhistóriai, magyar történeti, sőt a népeletből vett tárgyakat egyaránt földolgoztak. Mint ma a tévénezők többsége a kedvelt sorozatokból szerzi történeti ismereteit, hasonlóképpen az akkori közönség az iskolai játékokból értesült Dido és Nagy Sándor vagy az embert utáló Timon históriáiról.

A két vaskos kötet szerkesztője, Varga Imre, nagy és hasznos munkát végzett a szövegek gondos, betűhív kiadásával. Jegyzetei bőbeszédűség nélkül közlik a műre, szerzőjére, a forrásra és az előadásra vonatkozó tudnivalókat.

L. S.

Realizm v lityeraturah sztran Centralnoj i Jugo-Vosztocnoj Jevropü pervoj Tretyi XX v. Hudozsesztvennijje poizski. Oszobennosztyi zavityija. (A realizmus a közép- és délkeleti Európa országainak irodalmaiban a XX. század első harmadában. Művészi keresések. A fejlődés sajátosságai.)
Nauka, Moszkva, 1989. 269 l.

A kötet tanulmányai a XIX. század végi – XX. század eleji bolgár realizmusról, a társadalmi-lélektani dráma fejlődéséről a horvát irodalomban 20–30-as években, a transzilvániai próza hagyományairól, a XX. század elejének cseh satirájáról és a 20–30-as évek cseh költészetéről szólnak. Vannak a kötetben „monográfiai” jellegű dolgozatok is: F. Számek prózájáról, J. Iwaszkiewicz alkotói módszeréről.

A magyar irodalommal a kötetben két tanulmány foglalkozik.

Jelena Maszlennyikova a *Móricz Zsigmond alkotásai és szociográfiai műfaj a magyar irodalomban* című munkája az irodalmi szociográfiát a harmincas évek tényirodalmának kontextusában vizsgálja. Móricz Zsigmond olyan műveit elemzi, mint a *Sárarany*, *A fáklya*, az *Úri muri*, *A boldog ember*, az 1918–1919-es évek riportjait, mindig kiemelve a szociográfia szempontjából fontos vonásokat: a parasztságnak mint a nemzet alapjának felfogását, és annak a tudatát, hogy a magyar falu sürgős és radikális segítséget igényel. A forradalmi évek újságírói cikkei sokat tettek azért, hogy a művészség szervesen olvadjon össze a társadalmi és politikai problémák konkrét felvetésével.

Illyés Gyulának a *Puszták népe* című szociográfiáját véve például a szerző azt elemzi, hogyan valósultak meg ebben a könyvben azok a művészi elvek, amelyeket Móricz Zsigmond dolgozott ki. „A paraszti életmód és beszédmód figyelembevétel, tényszerűség, amely nem zárja ki az elemző készséget, az író állandó jelenléte, a világosan kiérezhető rokon- vagy ellenszenve”: mindez meghatározza a két szerzőnél életművük mély realizmusát és népies jellegét.

A fent jelzett témát tulajdonképpen folytatja Natalia Kurennaja a *Népi írók mozgalma és Darvas József korai művei* című tanulmányában. A szerző a „népi írókat” az akkori magyar irodalom más irányzatai között elemzi.

A „népi írókat” nem elégitette ki se a „Nyugat” esztétizmusa, se a „nemzeti klaszszicizmus”, „ugyanakkor politikai vonatkozásban még nem voltak eléggé érettek ahhoz, hogy tudatosan vonuljanak át a forradalmi írók táborába.”

Továbbiakban N. Kurennaja a szociográfia műfaji problémáit fejtegeti, összehasonlítja a dokumentum-irodalommal. A magyar szociográfia jellemző vonásait a szerző abban látja, hogy az írók, a szociográfia alkotói, egész társadalmi-irodalmi áramlatba szerveződtek, s ugyanakkor a magyar szociográfia csak a parasztság problémáival foglalkozott.

N. Kurennaja nyomon követi a népi írók mozgalmának fő szakaszait és eseményeit, külön szól Szabó Dezső hatásáról, a Márciusi Front programjáról, a „Magyarország felfedezése”-sorozat indításáról. A következőkben a szerző Darvas József írói útját jellemzi a *Fekete kenyér*, a *Vizkeresztől Szilveszterig*, *A legnagyobb magyar falu*, az *Egy parasztszalád története* című művek elemzése alapján azt állítva, hogy Darvas a népi írók egyik legmarkánsabb képviselője volt.

Jurij Guszev

Reformgondolkodás Magyarországon a XIX. században.

Horváth István: Sréter János (1806–1842), Praznovszky Mihály: Kubinyi Ferenc (1796–1874), Kovács Anna: Nagy Iván (1824–1898). Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 1989. 240 l.

Történetírásunk (és irodalomtörténet-írásunk is) bővelkedik fehér foltokban, azaz egy-egy korszak kevésbé ismert, de fontos személyiségeiről nincs monográfia, sem biográfia, legfeljebb egy terjedelmesebb tanulmány, sőt sok esetben csak egy lexikoncikk vagy még az sem. Éppen ezért minden olyan kiadványt, mely az ilyen hiányok, mulasztások pótlását szolgálja, örömmel kell vennünk, kivált ha igényes szaktudományi teljesítmények. Ezek közé sorolhatjuk a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatóságának kiadványát is, mely a megye három reformkori alakjáról közöl pályaképet. Figyelemre méltó a korszakváltás is, hiszen akkor a megyei politika az országgal egyenrangú, s Nógrád az ország egyik legaktívabb, legfontosabb megyéje volt.

Sréter János fiatalon, 22 éves korában másodjegyző, majd 1832-ben, amikor Kölcsey megkezdte követi munkáját az országgyűlésen, Sréter már első aljegyző, s 1838-ban, Kölcsey halálának évében főjegyző (mint Kölcsey volt korábban a maga megyéjében). A megyei közigazgatásban a reformországgyűlések törvényeinek, határozatainak

híve, s azok végrehajtásának legfőbb szorgalmazója. Horváth István Sréterről szóló műve, a rövidebb életrajzi vonatkozású részeket leszámítva, voltaképpen a reformkori Nógrád megye közigazgatási, politikai életét tárgyalja, utalással Sréternek a megye beligazgatási állapotáról készült, 1842-ben megjelent munkájára. Fontos és érdekes adalékokat kapunk az 1830-as évekbeli vármegyei közigazgatás adózási rendszeréről, az úrbéli viszonyokról, az igazságszolgáltatásról, a megye szociális, kulturális és egészségügyi intézményeiről és a politikai élet vitáiról, színtereiről. Hiányolható, hogy nem foglalkozik a Szinyei által említett (*Magyar írók élete és munkái*), Sréter alapította tanítóképző intézettel, melynek feladata a magyar nyelv terjesztése volt, s melynek nyolc évig Sréter volt a titkára, pedig erre a kulturális intézményeket tárgyaló fejezetben lett volna mód.

Jelentős adósságtörlesztés Praznovszky Mihály Kubinyi Ferencsel foglalkozó munkája, arról a Kubinyiról, aki Kisfaludy Károly Aurorájának megjelenését anyagilag is támogatta, ugyanígy sokat tett a Nemzeti Múzeum megalapítása érdekében, s (nemcsak ezért) 1849 után kilenc évi várfogságra ítéltetett. Kubinyi nevével az egykorú hivatalos dokumentumokban, naplókban, magánlevelekben gyakorta találkozhatunk, ezért is rendkívül fontos, hogy megbízható és a lehetőség kimerítő pályakép álljon rendelkezésünkre. Praznovszky Mihály a politikus, a közéleti Kubinyi Ferenc megismertetésére törekedett, illetve, ami legalább ennyire fontos, Kubinyi személyén keresztül annak a mentalitásnak a bemutatására is, mely a reformkor nemzedékére (vagy legalábbis minta- és mértékadó legjobbjaira) jellemző volt. A politikai pálya megértéséhez nélkülözhetetlen személyiségrajz után Praznovszky mint a megyei, majd az országos politika nagyon aktív résztvevőjét mutatja be Kubinyit, részletesebben foglalkozva Wesselényi, majd Kossuth ügyében kifejtett szervezőmunkájával (1837–38). Hosszabban legmozgalmasabb éveiről, 1847–1848-as politikai tevékenységéről ír.

A harmadik tanulmány tárgya Nagy Iván munkássága, akit pusztán családtörténeti munkája alapján szoktunk emlegetni, pedig mint történelmi forráskiadványok közreadója, sőt Nógrád megye történetének (I. köt. 1000–1544) írója is jelentős tudós. Kovács Anna, a tanulmány szerzője elsődleges céljának nem a tudományos munkásság vagy egy életrajz monografikus feldolgozását tekintette, hanem a változó történelmi-társadalmi körülmények között kialakult értelmiségi pályák egy változatának felvázolását. Így Nagy Iván hosszú életútjából azokra a mozzanatokra helyezett nagyobb hangsúlyt, melyek művelődése, életműve szempontjából meghatározóak lehettek, pontosabban azt vizsgálta, hogy az adott körülmények között a művelődésnek milyen feltételei álltak rendelkezésre, s ezekből a lehetőségekből Nagy Iván mit választott és miért. Kevésbé ismert és figyelemreméltó a Nagy Iván irodalmi kapcsolatairól szóló rész, barátsága Szontagh Pállal, Madách Imrével (felhívja a figyelmet a *Tragédiával* kapcsolatos levélváltásukra) és Szilády Áronnal.

Mindhárom tanulmány levéltári kutatásokon alapuló, forrásértékű munka. Hasznos lett volna egy közös névmutató elkészítése, hiszen a tanulmányokban a megyei és az országos politikai élet számos képviselőjének a neve említődik meg, s ezek visszakeresése elég körülményes.

Szabó G. Zoltán

Remény és emlékezet. Tanulmányok Kölcsey Ferenc születésének 200. évfordulójára.
Szerkesztette Taxner-Tóth Ernő és G. Merva Mária. Kölcsey Társaság, Budapest–Fehérgyarmat, 1990. 155 l.

Komolyabb tanulmánykötet Kölcsey munkásságáról utoljára 1974-ben jelent meg a *Hymnus* megírásának 150. évfordulója alkalmából, az 1973-ban rendezett tudományos konferencia előadásainak anyaga alapján *A Hymnus költője* címmel. Az újabb évforduló, a költő születésének bicentenáriuma szolgáltatott alkalmat egy újabb konferenciára, s ezen a Kölcsey-kutatás újabb eredményeiről adhattak számot a résztvevők.

A kötet három nagyobb tematikai egységre tagolódik, az elsöben műelemzések olvashatók. Weber Antal *A komikumról* című Kölcsey-tanulmány eszmetörténeti háttérét elemzi, ezt követi Lukácsy Sándor tanulmánya a *Vanitatum vanitas*ról, mely a vers keletkezéstörténete szempontjából fontos forrásra, a Jacopone da Todinak tulajdonított *Cur mundus militat* kezdetű énekre hívja fel a figyelmet, kitekintéssel a vanitasirodalom toposzaira. A harmadik tanulmány, Baróti Dezső elemzése *Szabadság és szerelem* címmel Kölcseynek *A szabadsághoz* című ódájával foglalkozik. Felhívja a figyelmet a szabadság-szimbólum francia vonatkozásaira, s megállapítja, hogy a Kölcsey-vers inkább a forradalminak tekintett változathoz áll közelebb.

A második tematikai egységben két tanulmány olvasható. A Kölcsey–Wesselényi-barátsággal foglalkozik Szabó G. Zoltán *A Kölcsey-napló Wesselényije és a Wesselényi-napló Kölcseyje* című írása, mely az *Országgyűlési napló* és Wesselényinek ebben a vonatkozásban publikálatlan naplójegyzetei alapján kíséri nyomon kettejük politikai elvbarátságból mély emberi kapcsolattá váló viszonyának folyamatát. A második tanulmányban Fenyő István azt a személyiséget és életművet befolyásoló hatást elemzi, melyet Kölcsey gyakorolt Szalay Lászlóra és Eötvös Józsefre. Szalay a költő patvaristája volt 1831 októberétől 1832 februárjáig, de később is – mint értékes levélváltásuk bizonyítja – kapcsolatban maradtak. Fenyő István azonban e személyes kapcsolat elemzésén túl kimutatja Kölcsey kritikus szemléletének és főként *Parainesis*ének hatását Szalay műveiben. Hasonló elemzést olvashatunk Eötvösről, aki Kölcseyről tartott emlékbeszédében méltónak bizonyult mesteréhez. A tanulmány címe: *Kölcsey és a centralisták*.

A kötet harmadik részébe azok a tanulmányok kerültek, melyek valamely Kőlcseyvel kapcsolatos dokumentummal foglalkoznak, szövegközlések vagy azokkal összefüggő eszmefuttatások.

Taxner-Tóth Ernő egy eddig ismeretlen jelentés szövegét közli, melyet Kőlcsey az 1831. október 17-én lefolyt viharos megyegyűlésről írt Vécsey Miklós főispáni helytartónak. A jelentést megelőző tanulmányában Taxner-Tóth Ernő Kőlcsey politikai tevékenységének egy kevésbé ismert részét, Vécsey Miklóssal való kapcsolatának történetét dolgozta fel. Csorba Sándor harmincnégy levél szövegét közli megfelelő jegyzetekkel és bevezetéssel, melyeket Bay György, a Csekéhez közeli Beregsurányban élő irodalomkedvelő, verselgető birtokos, főszolgabíró, majd első alispán írt Kőlcseynek. Fontos adalékok ezek a levelek a költő csekei életének ismeretéhez. (Kőlcsey válaszlevelei elkallódtak vagy lappanganak.) A tanulmány címe: *Bay György levelei Kőlcsey Ferenchez. Takács Péter Szatmár megye albizottságának véleménye az Országos Bizottság urbáriális jelentéséről* címmel a jelentés szövegét közli rövid bevezetővel. Ez a jelentés Barta István *Kőlcsey politikai pályakezdetek* című nagyobb tanulmányának (Századok 1959.) anyagát egészíti ki. A kötet utolsó írásában *Kézirattárak mélyén* címmel Ratzky Rita számolt be a pozsonyi Egyetemi Könyvtárban folytatott kutatásairól, melyek során megtalálta az első Kőlcsey-összkiadás hatodik kötetének, az *Országgyűlési és megyei beszédeknek* teljes kéziratát cenzori javításokkal. A beszédek teljes szövegét egyéb kéziratokból ismerjük, de cenzúra- és kiadástörténeti szempontból rendkívül értékes felfedezésről szól Ratzky Rita beszámolója.

Szabó G. Zoltán

Rónay György: Napló I–II. (1945–1975).

Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Reisinger János. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 699, 863 l. (Rónay György művei)

Rónay György egész életében hihetetlen munkabírással, bámulatra méltó időbeosztó képességgel dolgozott. Életművének megkezdett gyűjteményes kiadása meg sem közelíti még a teljességet, amely pályájának valamennyi eredményét képes felmutatni. Műfordításai, az általa szerkesztett folyóiratok, kötetben meg nem jelent nagyszámú tanulmánya és még sok egyéb jelzik a szinte felmérhetetlen teljesítményt.

A halála óta különböző folyóiratokban és esszékötetekben megjelent emlékezések alapján lassanként egyre jobban kirajzolódik: mennyi időt, milyen sok energiát áldozott a pályatársakkal való kapcsolatra, műveik körüli bábáskodásra, értő és felbecsülhetetlen segítségre.

A regények, verskötetek sokaságán túl, szerteágazó tevékenysége közben még naplórásra is szakított időt. 1945-től 1975-ig, csaknem 1978-ban bekövetkezett haláláig kisebb-nagyobb rendszerességgel írta jegyzeteit, s azokból életében egyetlen egyszer sem publikált részleteket. Az írói naplók számos változata közül az övé leginkább a „műhelynapló” műfajjal jellemezhető. Nem az események rögzítése, kommentálása az elsődleges benne, hanem az alkotó embert ért hatások, a művek megszületéséhez vezető állomások feljegyzése, a gondolkodási folyamatok, a világból jövő impulzusok feldolgozása foglalkoztatja. De mint a magyar szellemi életben és a katolikus egyház életében egyaránt kiemelkedő szerepet betöltő, feddhetetlen jellemű és példamutatóan nyitott személyiségű ember, nem vonulhatott elefántcsonttoronyba, így a mindennapi lét eseményei is beszüremkednek áttételesen ezekbe a feljegyzésekbe.

Az ezoterikus tünődéseket, a megoldandó gyakorlati műfordítói gondokat, az izgalmas olvasmányok kommentárjait, a dédelgetett írói tervek kialakulását, megvalósulási folyamatát vagy halasztásra kényszerülésükön érzett keserűségét nagyon is konkrét történelmi helyzetben és irodalmi közegben éli meg, s az ezekről adott jelzései is fontos dokumentummá értek az idők folyamán.

A terjedelmes naplót sajtó alá rendező Reisinger János nagy ismeretanyaggal, hozzáértéssel készített előszavából sok fontos információt megtudunk a napló keletkezési körülményeiről, tematikájáról, Rónay György kivételes személyiségéről. Érdemes figyelmesen átolvasni, mielőtt a filológusok, társadalomtörténészek, irodalmárok, az író műveit ismerők és becsülők számára különösen érdekes feljegyzésekbe kezd valaki. Így pontosan tudni fogja, hogy a *Naplóból* egy szellemi-erkölcsi mértékrendszer körvonalai bontakoznak ki. A létkérdések megválaszolása, az erkölcsi élet indítékainak keresése és tisztázása teszi kivételes olvasmánnyá.

A több ezer oldalból egy rövid ismertetés semmiképpen nem tud érdemleges részeket kiemelni, csak jelezhet néhány, az olvasáshoz fontos szempontot: a világnézeti kérdések kezelését (marxizmus, kereszténység), a hívők és nem hívők közötti párbeszéd jelentőségét, az új francia irodalom kiemelkedő alkotásainak nyomon követését, az emberiség alapkincseihez tartozó művek máig ható érvényét bizonyító gondolatokat, a Vigília irodalmi rovatának szerkesztése közben felmerült értékelési szempontokat, a születő kortárs művekre reagáló érzékenységet.

Sajnálatos, hogy a *Napló*hoz nem készült többféle mutató is, amely megnövelhette volna irodalomközvetítői-tanítói becsét, és még nyilvánvalóbbá tette volna az ismeretek tárházaként, lelkiismeretes szakmunkaként is kiemelkedő értékét.

R. Takács Olga

Sík Sándor: Szegedi klasszikusok.

Szerkesztette és bevezette: Péter László. Somogyi-könyvtár, Szeged, 1989. 26 l.

Sík Sándor születésének századik évfordulójára a Somogyi-könyvtár ezzel a kis, Péter László által szerkesztésében és bevezetőjével készült füzetrel emlékezett a szegedi egyetem hajdani tanárára, költőre, szerkesztőre. Három tanulmányt tartalmaz: *Tömörkény István; Móra Ferenc, a költő és Juhász Gyula*. Mindhárom szerző „szegedi klasszikus”, s egyben az egyetemes magyar irodalom klasszikusa is, amint azt Sík Sándor tömör, élvezetes, meggyőző elemzése is bizonyítja. A korokban kapott értetlen bírálatokat Sík Sándor megcáfolja, s mindhármuk művét magasra értékeli.

Tömörkény Istvánban a művészi alázatosságot becsüli, Móra Ferenc tudós polihisztorsága mögött kimutatja a lírai alkatot, Juhász Gyuláról kijelenti: „... nagy költő, a magyar szellem legtisztább, legelőkelőbb és legmélyebb képviselői közül való”.

R. T. O.

Sík Sándor válogatott költeményei.

Válogatta és az utószót írta: Rónay László. Vigilia, Budapest, 1989. 385 l. (Vigilia könyvek)

A költő életművéből Rónay László válogatta a legmaradandóbbnak ítélt, s a keresztény hitet legszebben kifejező költeményeket, s ő készítette a kötethez csaknem húsz lap terjedelmű utószót. *A szavak inflációjától a megtalált szóig* című tanulmány Sík Sándor életpályáját a kezdetektől, a korabeli katolikus költészet bemutatásán keresztül, a világháború alatt keletkezett költeményekig, az időskori versekig vázolja fel. Elemzi a hit költőjeként számontartott Sík Sándort, külön részt szentel a Rómában írott verseknek, bemutatja Kierkegaard hatását. A három nevezetes katolikus költő: Sík Sándor, Harsányi László és Mécs László közös és eltérő vonásait is jól érzékelteti. Jelentős része a tanulmánynak az *Éjszaka 1943-ban* című vers elemzése, de fontosak a katolikus irodalom megteremtéséért folytatott küzdelem adalékai, az 1945-ös tevékenység, a Vigilia főszerkesztőjeként elért eredmények és az időskori költészet jellemzése is. A megértés, a békesség, a szeretet költőjeként ismert Sík Sándor versei előtt, előszóként a költő saját művészetéről írott megkapó és tanulságos vallomását olvashatjuk.

A tíz kötetből, valamint az 1946 és 1963 között folyóiratokban megjelent versekből válogatott anyag hiteles képet nyújt Sík Sándor költői munkásságáról.

R. Takács Olga

Sinka István: Fekete bojtár vallomásai.
Püski–Csokonai Kiadó, Budapest–Debrecen, 1989.

Az 1942–1944-ben Budapesten megjelent első kiadás után Püski Sándor 1987-ben jelentette meg New Yorkban ezt a döbbenetes erejű életrajzi művet.

A jelenlegi kiadás utószavában Püski Sándor leírja: az író meghatalmazása alapján „a személyhez kötött sérelmek és keserőségek áramlásában általánosító részeket töröltem”. Ezek a részek tették a könyv első megjelenése után még két és fél évtizedig élt író életét rendkívül nehézé, szinte mindvégig politikai és irodalmi tilalom alatt lévővé. Súlyos ideg- és izomsorvadása miatt sokat szenvedett, s fájdalmasan élte meg, hogy valójában kevesen értékelték méltóképpen ezt a megszenvedett önéletrajzt. Egy nemzedékhez el sem jutott írása, sokak számára reveláció volt az 1987-es kiadás, amely teljes mértékben elfogyott. Ma már az irodalomtörténet számon tartja Sinka István kivételes mélységű, rendkívüli munkáját, amely olyan világot fedez fel az irodalom esz-kozeivel, amelyről kevesen hoztak hírt. Jó, hogy ez az új kiadás is segít a valódi értékek megismerésében, számontartásában, az elfogultságok oszlatásában.

R. T. O.

Sinka István: Mezitláb az utolsó padban. Publicisztikai írások.

Válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Medvigy Endre. Miklya Jenő előszavával. Sárréti Múzeum – Szeghalmi Péter András Gimnázium – Eötvös Kiadó, Budapest, 1989. 247 l.

A kötetet Medvigy Endre fáradhatatlan gyűjtőmunkája hozta létre, ő válogatta és szerkesztette az anyagot, az utószóként hozzáillesztett tanulmányt is ő írta. Az előszóban Miklya Jenő, a Sárréti Múzeum igazgatója számol be a költőre vonatkozó írásos és szóbeli emlékek gyűjtéséről, utóéletéről. A sárrétiak megőrzik a bihari, békési pórok népi énekesének és a *Fekete bojtár vallomásai* alkotójának emlékét, s szeretnék, ha ez a kötet nemcsak az ő tisztelgésük lenne a húsz éve halott író előtt, hanem a magyarul olvasók mind újraolvashatnák a dokumentumértékű írásokat, s az irodalomtörténészek számára pedig félreértéseket tisztázó lehetne ez a gyűjtemény, amelynek borítóját egy Buday György-metszet díszíti.

Két fejezetcím alá sorolta be Medvigy Endre az írásokat: I. Üzen a tanya (újságcikkek beszédek, 1931–1964), II. Poétasors a Nagyalföldön (1934–1968). Az életmű nemcsak a 13 verseskötet, egy kétrészes önéletrajzi vallomás, 3 novelláskötet, egy kisregény, hanem beletartozik a 110 újságcikk, 20 újságnyilatkozat is. A publicisztikai írásokból Medvigy Endre csak azokat közölte újra, amelyek nem tartoznak a személyeskedő, vagdalkozó, indulatos írások közé. A kötetbe került írások szociográfiai és dokumentumértéke a népi irodalom legjobb alkotásaihoz méltó. Önéletrajzi jellegű

vallomásai megdöbbentő erővel tárják elénk a mezitláb az utolsó padban ülő tehetséges gyerek keserves életét, a cselédsors tűrhetetlen mélységeit, a „harmadrangú emberi fokon” élők érdekében szóló írástudó felelősségét. Medvigy Endre kommentálja az egyes írásokat, megírja keletkezéstörténetüket, szól visszhangjukról, stilisztikai értékükről, a korban betöltött szerepükről.

A kötet példás filológusi munkával teszi teljessé egy jelentős alkotó életművét és jelöli ki Sinka István helyét a huszadik század magyar irodalmában.

R. T. O.

Sylvester János: Grammatica Hungarolatina, Sárvár, 1539.

Közéleteszi Kószeghy Péter, Szörényi László tanulmányával. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XXII.)

A Varjas Béla által alapított nagymúltú sorozat (melynek jelenlegi szerkesztője Kószeghy Péter), régi kívánságot teljesített a jeles erasmista nyelvész úttörő jellegű grammatikájának hasonmás kiadásával.

Maga a mű egyetlen eredeti példányban maradt fenn (OSZK), későbbi kiadásai viszont részint pontatlanok, hibásak, részint igen csekély példányszámúak (mint Molnár József munkája, ELTE, 1977), ezért a régi magyar könyvritkaságok hasonmásai között célszerű volt megjelentetni. Annál is inkább, mivel a nemzetközi szakirodalom is számontartja és nagyra értékeli.

Szörényi László tanulmánya részint összegzi az eddigi kutatások (Balázs János, Szathmári István, Turóczi-Trostler József és mások) eredményeit, sok tekintetben viszont gyarapítja is azokat új megfigyelésekkel s a nemzetközi grammatikatörténeti szakirodalom bevonásával. Hangsúlyozza, hogy a Sárvárott közzétett nyelvten előtanulmány az Újszövetség-fordításhoz, ezért egyesül benne két törekvés: a latin nyelv elemi ismereteinek összefoglaló előadása egyfelől, a fordítás stilisztikájára vonatkozó elvek rögzítése másfelől. Szól Szörényi Sylvester grammatikai nézeteiről, könyvének hagyományosan Donatuson alapuló szerkezetéről, helyesírási törekvéseiről, a magyar névelőhasználat általa felvázolt elveiről. Az évezredek latin örökség birtokában lévő, de a hazai nyelv rejtelmeit is sikerrel fejtegető tudós alakja rajzolódik ki végül is a tanulmányból, amely méltán értékeli magasra Sylvester teljesítményét, s meggyőzően jelöli ki helyét a legjobb európai erasmista filológusok sorában.

Bitskey István

Szabó Ferenc: Szomjúság-forrás.

Olvásónapló, versek és tanulmányok. Róma, 1989, 277 l.

1968 óta Szabó Ferencnek, a Vatikáni Rádió magyar adásai vezetőjének folyamatosan jelennek meg könyvei, szinte minden évben egy-egy kötete lát napvilágot. Többségükben gyűjteményes munkák ezek, felölelik az adott év írói termését, verseket, műfordításokat, teológiai és irodalmi tanulmányokat egyaránt. A *Szomjúság-forrás* a szerző 18. önálló kötete, s egyben jele is a kiemelkedő írói termékenységnek és sokoldalúságnak. A könyv három nagy egységre tagolódik. Az első a szerző 1987. május 7. és 1989. február 26-a között készült olvasmánynaplóját, valamint három kiemelkedő katolikus költő műveinek értelmezését és néhány művük fordítását tartalmazza. Láthatóan nagy hatással voltak ők Szabó Ferencre, mind eszmei, mind esztétikai szempontból. Keresztes Szent János (San Juan de la Cruz) 16. századi spanyol misztikusnak, a Siglo de Oro legnagyobb költőjének „jegyesi misztikáját” vizsgálja egy terjedelmesebb tanulmányban, majd négy versének fordítását adja. A Paul Claudel és Pierre Emmanuel-versfordítások előtt Az „örök női” című tanulmányt olvashatjuk, amely főként teológiai-filozófiai reflexiókból és elmélkedésekből állt össze.

A kötet második része a szerző új verseit tartalmazza, a harmadik pedig – Új távlatok címmel – írókról, költőkről, filozófusokról szóló megemlékezéseket, könyvszemléket és kisebb értekezéseket foglal magába. Közülük hungarológiai szempontból néhány kisebb Pázmány-írás, a Rónay Györgyre való emlékezés, valamint három magyar költő (Jatzkó Béla, Sajgó Szabolcs S. J. és Simándi Ágnes) méltatása tarthat számot fokozottabb érdeklődésre.

Összességében a kötet hű tükrökre Szabó Ferenc sokszínű szellemi tájékozódásának, jó illusztrációja a gondolkodását tápláló európai (főként francia) katolikus eszmekör recepciójának s egyben méltó folytatása is egyre gyarapodó életművének.

Bitskey István

B. Szabó György: A tér és idő árnyékában.

Az írásokat egybegyűjtötte, sajtó alá rendezte, az előszót írta és a jegyzeteket készítette Bosnyák István. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1989. 331 l. (B. Szabó György művei)

B. Szabó György jugoszláviai magyar író esszéit, tanulmányait életében nem adta ki kötetben, folyóiratok, napilapok, tanulmánykötetek lapjairól gyűjtötte össze életművének kiváló kutatója, Bosnyák István. Az eddig megjelent *Élmény, szerep, hivatás* és a *Tér és idő* című köteteket egészíti ki a jelen kiadás képzőművészeti és irodalomtörténeti jellegű anyaga.

B. Szabó György eddig kellően nem eléggé méltatott munkásságának jelentős írásait olvashatjuk újra. Az öt ciklusba rendezett változatos anyag nemcsak tartalmában, műfajában is meglehetősen gazdag: útiesszék, képzőművészeti kritikák, irodalompolitikai és tudománypolitikai glosszák mellett fontos irodalomtörténeti tanulmányokat, filológiai kutatásokat összefoglaló műveket és egy egyetemi jegyzetnek készült terjedelmes munkát kapunk kézhez.

Az 1955-ben készült, a Német Szövetségi Köztársaságban tett utazást megörökítő útinapló tanulságai is fontosak, a baloldali, elkötelezetten pártos értékelést is érdemes irodalomtörténészeknek újraolvasni: *A magyar irodalomtudomány a felszabadulás után* címmel 1960-ig tekinti át a nagy eredményeket és sok, mára elavult munkát szülő korszakot.

Gárdonyi Gézaról, Swiftől, Petőfi elbeszélő költészetéről szóló dolgozatai között olvasható a mai napig izgalmasnak számító, 1953-as keltezésű tanulmánya József Attila ismeretlen verseiről.

A tananyagként használt, tudománytörténeti jelentőségű, 1952–1953-ban kezdett, majd 1960-ban napvilágot látott *Régi magyar irodalom* című írása a magyar irodalmi hagyaték felülvizsgálatára vállalkozik, a korban kötelező és jellemző pártos kitételek, sallangok leszámításával ma is érvényes értékelésekben gazdag. További kutatásra érdemesnek tartja Janus Pannonius költészetét, pontos műfaji összefoglalást ad a magyar nyelvű világi költészet évszázadairól, a kódexekről és a régi magyar irodalom más, alapvető műveiről és további kutatásra érdemes jelenségeiről. Külön irodalomtörténeti vizsgálódás tárgya lehetne a korban keletkezett, hasonló témájú jegyzetek és összefoglaló munkák (Klanciczay Tibor műve, a Bóka László–Pándi Pál szerkesztésében megjelent *A magyar irodalom története 1848-ig* című kötet stb.) egybevetése B. Szabó György nagyszabású, nemzedékek tájékozódását meghatározó írásával.

A jó filológus szerző hagyatékát értő, szintén alapos filológus kutató teszi közzé; minden adatnak utánajáró, minden fontos tudnivalót rögzítő, névmutatóval kiegészített jegyzetapparátus teszi teljessé a kiadványt.

R. T. O.

Szajbély Mihály: Csáth Géza.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1989. 278+28 l. (Nagy magyar írók)

Régen esedékes könyv a Szegeden oktató és kutató Szajbély Mihály munkája. Mintegy negyedszázada, Illés Endre kötetkiadása óta (*A varázsló halála*, 1964) a századelő gazdag tehetségű, ám szomorú torzót és bizarr legendákat hátrahagyó művésze egyike azoknak a hagyomány-elemeknek, amelyekre a legújabb próza oly előszeretettel hivatkozik, akiket ősei közt tart számon. Érdemes tanulmány tárgya lehetne annak bemuta-

tása, hogy Csáth és unokafivére, Kosztolányi (akinek szerepe a Csáth-kultusz létrejöttében közismert és érthető) milyen esztétikai és világgép-konstituáló elemek révén lett mintaadó a posztmodern magyar epika meghatározó törekvéseiben. Csáthnál mindenképpen szerepet játszhat az ízlés sokoldalúsága, amely egyaránt tudta asszimilálni a szélsőséges naturalizmust és szimbolista hangulatlírát, a zenét és a természettudományos világértelmezést. Szajbély könyve azért szükségszerű fejleménye a Csáth-filológiának, mert már egy nagyon gazdag anyagfeltáró munkára tudott építeni. Elsősorban a délvidéken élő Dér Zoltán érdemét kell kiemelni. Kutatásai során olyannyira megsokasodtak „a bibliográfiai tételek” (*Csáth-Géza-bibliográfia*, Újvidék, 1977), hogy esély kínálkozott a legendákhoz közelebbi életmű szakszerű méltatására, az egy tucatnyi novellareklémzésével elhíresült író nagyon gazdag életművének rendszeres feltárára. Szajbély Mihály kismonográfiája magas szinten oldotta meg a vállalt feladatot. Csáth sokoldalúsága őt is arra készítette, hogy a zenetörténeti értékelést éppúgy megkísérelje a zenész Csáthot vizsgálva, mint a lélekgyógyászt ismerve a pszichológiatörténetit. A filozói józanság nemcsak a művek értelmezésekor, a magyar történeti háttér megrajzolásakor, az európai mentalitástörténeti kapcsolatok bemutatásakor hoz megbízható eredményeket, hanem a kultikus elemekkel telítődő életrajz empátiát és szakmai szigorot egyeztető ismertetésekor is.

A. K.

Szokolczay Lajos: Ótágú síp.

Tanulmányok, esszék, kritikák. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 527 l.

A szerző a hetvenes, nyolcvanas évekbeli, különböző fórumokban megjelent írásait gyűjti össze e kötetében. Egész munkásságára és előző, *Dunának, Oltnak...* című kötete is jellemző meghatározó elveit követve a kortárs magyar irodalom jeles alkotóinak pályáját, műveit elemzi. Melyek ezek a meghatározó elvek? A magyar irodalom teljességére való figyelés, a határokon belül és túl magyar nyelven született irodalmi értékek felmutatása, írói szerepek, magatartásformák jelentőségének felismertetése, a felelősség és a minőség kérdéseinek elkötelezett vizsgálata.

A címválasztás is pontosan utal a különböző országokban, műfajokban alkotó szerzőkről írt esszék, kritikák egybefűző gondolatára, Illyés Gyula metaforájának az egység magyar irodalomra vonatkozó érvényességére.

A mintegy félszáz, változó terjedelmű, kisebb, aktuális ismertető, mérlegelő szándékot és nagyobb ívű pályaelemzést is vállaló írás beszédes, metaforikus című ciklusokba rendezetten kínál megerősítést, olykor vitapontokat az olvasónak: A homályból, Har-

madik honfoglalás, Új Atlantisz, Sípok, árkok, Közösségből közösségbe, Valóságlátomás.

Évtizedekig kevésbé ismert vagy el nem ismert szerzők (Dsida Jenő, Kós Károly, Rónay György, Tűz Tamás), az erdélyi irodalom kiemelkedő írói (Székely János, Kányádi Sándor, Sütő András, Szöcs Géza és mások), vajdasági magyar költők (Tolnai Ottó, Ladik Katalin) mellett fontos helyet kapnak a hazai irodalom képviselői közül azok, akik a közösségi érzést, a hagyománytisztelet és újítás egyensúlyát, erkölcsi és művészi igazságok tisztaságát sugárzó művekkel gazdagították ezekben az évtizedekben irodalmunkat (Illyés Gyula, Nagy László, Illés Endre esszéketetei, Sánta Ferenc, Örkény István novellái stb.). A nyugati magyar irodalom fontos kérdéseivel foglalkozó művekről és alkotóiról szóló írások (*Antológiák, monográfiák, Cs. Szabó László önéletrajza, Domahidy András regényei* stb.) teszik teljesebbé és gazdagabbá a gyűjteményt.

A korszakról adott jellegzetes keresztmetszet bontakozik ki a művek, alkotók szeretetét, sokszínűséget és a szakmai hibák szigorú kritikáját ötvöző, írásokból.

R. Takács Olga

Szegedy-Maszák Mihály: Kemény Zsigmond.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 396 l.

Könyvtanulmányában Szegedy-Maszák Mihály poétikai alapozású részletelemzések egységes egészet alkotó sorozatában dolgozza föl a magyar irodalomtörténet egyik legtöbbet vitatott, legbonyolultabb alakjának életművét. Érdeemes először a felhasznált szakirodalom válogatott jegyzékét fellapozni, amely ezúttal jócskán eltér a szokásostól, és részben megvilágítja a szerző témamegközelítési módját, a munkájában alkalmazott metódust. A Keményről szóló tanulmányok felsorolását gazdag eszmetörténeti, poétikai és retorikai irodalomjegyzék egészíti ki, a magyaron kívül angol, francia, német és orosz nyelvű olvasmányoké. Már ez sejteti, hogy Szegedy-Maszák az életrajzzal keveset foglalkozik, nyilván azért, mert Papp Ferencről Nagy Miklósig lelkiismeretes filológusok sok mindent feltártak belőle, de főleg mert a megközelítési szempontja más: a világkép, a stílus és a műfaj érdeklő, szemlélete mű-középpontú. Bahtyin Dosztojevszkij-könyvét tekinti példának. Célkitűzését és feladatvállalását így jellemzi: „Tekintettel arra, hogy Kemény alkotói fejlődését a romantikától a realizmushoz vezető folyamatként lehet értelmezni, munkám elején a két irányzat szigorúan történeti elemzésére teszek kísérletet. Ezután kerül sor azoknak a műfajelméleti fogalmaknak meghatározására, amelyek segítségével azután az egyes regényeket értelmezem, megjelölve az életmű kibontakozásának irányát.”

A realizmus 19. századi változatának meghatározásában René Wellek definíciójából indul ki, és Balzac, Trollope, Fontane egy-egy mintaszerű művét tekinti összehasonlítási alpnak. (Orosz példáról a cirill írásból eredő technikai nehézségek miatt mond le.) A romantika és a realizmus viszonyát dialektikusan szemléli, egyszerre mutatja meg kapcsolatukban a folytonosságot és a különbözőséget. A műfaji megfontolások főként a történetmondás mibenlétére és milyenségére irányulnak, továbbá az idő- és a térszerkezet, valamint a megformáltság, a „szövegszerűség” kérdésére, meg a nézőpont és elbeszélő helyzet, az összetett és az ún. „egyszerű formák” kapcsolatára. Szegedy-Maszáék figyelembe veszi, de nem kezeli tabuként a befogadásesztétika téziseit (pl. fölveti az újraolvasás kérdését, de jelentőségét nem abszolútizálja).

Stilustörténeti és poétikai szempontjai rögzítése után tér át a szerző a műelemzésre. Nem teljességre tör, hanem reprezentatív típusok bemutatásával rajzol meg egy fejlődési folyamatot. Legfontosabb kulcsfogalmai a biedermeier, a romantika és a realizmus, illetve az esztétikai minőségek közül a (romantikus) irónia és a tragikum. Az elemzések szakszertűek, sokrétűek és alaposak, nem egyszerű dedukciói a stílustörténeti és műfaji alapelveknek, hanem az egyes művek megkülönböztető sajátosságát, önálló világát, individualitását is bemutatják. A nagy történelmi regények értékrendjének sokat vitatott és végleg aligha eldönthető kérdésében Szegedy-Maszáék *A rajongókat* teszi az első helyre. Kemény értekező műveit főleg máig gyűrűző vita-hullámokat keltő eszmei tartalmak szempontjából szokták elemezni; ettől a hagyománytól Szegedy-Maszáék sem szakad el teljesen, de nagy nyomatékkal alkalmazza a poétikai elemzés módszerét is, például az *Értekezés és történetmondás határán: a politikai jellemrajz című* alfejezetben. A regények és esszéik tanúsága alapján arra a következtetésre jut, hogy Kemény törekvései a korszerű európai irodalom áramába tartoznak: „ugyanúgy a különböző nyelvek párbeszédében kereste a regény lényegét, mint végső pályaszakaszában Dickens, vagy mint a következő évtizedekben Dosztojevszkij, (...) benne láthatjuk azt az író, ki minden magyar kortársánál határozottabban és tudatosabban törekedett a korszerű elbeszélő próza, a lélektani regény megteremtésére.”

Csűrös Miklós

Székely László: Bétsi utazásomról.

Kísérő tanulmánnyal közreadja Németh S. Katalin, Szeged, 1989. 128 l. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 24.)

Székely László (1716–1772) erdélyi köznemes, memoáriró és fordító nem tartozik a szélesebb körben ismert és számontartott literátorok közé. Részletesebben nemrég Németh S. Katalin mutatta be önéletrírását (Irodalomtörténet, 1986. 610–637), most pedig

ugyancsak ő adta közre a kézirat (OSZK Quart. Hung. 4312) egy jelentős hányadát. A *Bétsi utazásomról* című részlet (címével ellentétben) nem is elsősorban az utazást írja le, hanem a szerző három hónapos bécsi tartózkodásának részleteit. Székely László 1743. dec. 22-én érkezett meg a császárvárosba, ahol a „terézianus” Bécs életének számtalan mozzanatát örökítette meg. Németh S. Katalin utószava találóan nevezi a művet helyzetrajznak, amely a vendégeskedés, a társasági élet, a szokások és erkölcsök leírásában igen gazdag. A naplószerző nem végzett előzetes stúdiumokat Bécsről, nem használt útikönyveket, csak spontán, ösztönös módon írja le tapasztalatait. De épp ez adja meg jelentőségét is: az életnek olyan szféráiba nyújt betekintést, amelyek zárva maradnak azok előtt, akik a politika és a történelem nagy eseményeire koncentrálnak a köznapi élet részletei mellett. Így válik a most kiadott mű „mentalitástörténeti” adalékká, művelődésünk múltjának értékes forrásává. Használhatóságát névmutató és szójegyzék növeli.

A szövegkiadás egyrészt élvezetes olvasmány, amely egy erdélyi köznemes szemével láttatja a korabeli Bécsset, másrészt a művelődéstörténet több területéhez is bőséges adatanyagot szolgáltat, így tudományos haszna sem csekély.

Bitskey István

Szörényi László: "Multaddal valamit kezdeni."

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 299 l. (JAK-füzetek 45.)

A Kölcsey-idézetet című választó kötet 1973 és 1989 között keletkezett, több korszakot és témát felölelő írásokat gyűjt egybe. Amint a tartalmas előszóból megtudható, a tanulmányok azzal a határozott céllal készültek, hogy múltunkkal tudjunk valamit kezdeni. „A múlt nem automatikusan s nem is homályba vesző `törvényszerűségek` révén épült be nemzeti tudatunkba. A múlt elfeledhető, sőt elfeledtethető. Újra az emlékezetbe idézni az értelmiségi dolga...”

Irodalmunk nagy alakjai: Berzsenyi Dániel és Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor és Táncsics Mihály, Arany János és Jókai Mór, Krúdy Gyula és Kosztolányi Dezső művei kapcsán tárgyalja a nemzeti identitástudat, az írói világnézet, a politika és etika bonyolult kérdéskomplexumait, tanulmányaiban a higgadt érvelést nagy hőfokú intellektuális szenvedéllyel párosítva. Az eszmetörténeti kutatások a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején termékenyítették meg a magyar irodalomtörténetet is. Ezeknek az e nemben is úttörő tanulmányoknak is ez az egyik legfőbb értékük a konkrét műelemzések, világirodalmi párhuzamokon, mikrofilológiai kérdések megoldásán túl. Az egyes művekből (pl. Vörösmarty *Zalán futásából*, *Szózatából*, Táncsics önéletrajzából, egy Arany-eposzából, Kölcsey *Hymnusából*, egy Jókai-regényből, Petőfi utolsó verséből,

Kosztolányi egyik regényéből stb.) jelentőségükön, irodalmi értékeiken túl történetfilozófiai magatartásmodelleket, a katasztrófaeszme hatását, a pszichoanalitikai modell és a trianoni gyász okozta traumát, az aktuálpolitikai gondok művekbeli megjelenését mutatja ki.

Minden írás komoly filológiai apparátussal támasztja alá állításait, elgondolkodtató és meggyőző érveit. Az írások, életművek eddig homályban hagyott pontjait Szörényi László merész új szempontokból világítja meg, mindig érdekes képzettársításokkal, világirodalmi és magyar irodalmi párhuzamokkal tágitja elemzéseit, s szellemi felfedező útjaira magával tudja ragadni a szűk szakmabelieken kívüli olvasókat is, fogalmazásmódjával pedig sikeresen tágította a mára már természetessé vált kimondhatóság akkori határait.

A kötet legnépszerűbb, megjelenése idején és azóta is nagy érdeklődést és vitát kiváltó írása a magyar szerzők szövegeinek *Szöveggondozás – magyar módra* című textológia-történeti áttekintése, az általa „delfinológia”-ként definiált (és az elnevezést pontosan megmagyarázó) szövegvizsgálat, a kártékony és ártalmas csonkítás elveinek bemutatása, a csonkítások felkutatása és az eredeti szövegek helyreállítása. Koronként áttekinti a tabukat, s a latin szerzők magyar fordításaitól József Attiláig izgalmas, kommentált szöveggyűjteményt állít össze.

Az egyes tanulmányokhoz kapcsolódó, a JAK-füzetekben szokatlanul terjedelmes jegyzetapparátus további ismereteket közöl.

R. Takács Olga

Szvatkó Pál: Indogermán magyarok.

Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Kiadó, Budapest, 1989. 82 l. (Gondolkodó magyarok)

A Magvető Kiadó közismert sorozata egyik utolsó füzetének megjelentetése 1989-ben még bizonyos merészséget kívánt. A szerző ugyanis, akinek 1938-ban keletkezett tanulmányát Szigethy Gábor közreadta, 1956-ban elhagyta Magyarországot és 1959-ben bekövetkezett haláláig Szenci Pál néven mint a Szabad Európa Rádió munkatársa dolgozott. Szvatkó Pálként azonban különböző felvidéki lapoknál volt a háború előtt újságíró és németellenes magatartása miatt 1944-ben deportáltak és csak 1945-ben térhetett vissza ismét Magyarországra.

Önálló füzetként megjelentetett tanulmánya először az Apolló című folyóiratban láttott napvilágot, a következő évben Veres Péter ugyanott vitába is szállt vele. Szigethy Gábor a függelékben ezt a reagálást is közli, utószavában pedig Kodály Zoltán, Babits Mihály, Illyés Gyula, Cs. Szabó László korabeli véleményét tanúztatja. A germán orien-

táció helyett az indogermán kapcsolatok hangsúlyozásával Szvatkó Pál 1938-ban a nyugat öréneke nevezte magát, a megmaradás egyik lehetséges változatát rajzolva meg, tudván, hogy „csak a három vonal összefogása jelentheti a magyar szellem kiteljesedését”.

Németh S. Katalin

Takács Imre: Poeta benedictus.

Kisprózai írások. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 368 l.

Szépirodalmi igénnyel megformált kordokumentum és szociográfiai ismeretek tárháza a költő kisprózája. Önéletrajzi emlékeit felelevenítve Takács Imre a gyermekkorában faluhelyen még élő hagyományokat örökíti meg színesen, élvezetesen: a gazdálkodás munkafázisai, a búcsújáró helyek, a disznóölések hangulata, mára elfeledett ételek és sok más egyéb elevenedik meg a gyermekkorát, szülei alakját felidéző lapokon. A pillanatképek, emlékképek, önvallomások alapján egy szuverén költőegyéniesség gondolkodásmódját, az irodalomról vallott nézeteit, a kortárs irodalomhoz fűződő viszonyait ismerjük meg. Nagy szeretettel ír a népzenei, néptáncos hagyományok újraélesztésén érzett örömről, általa nagyrabecsült képzőművészekről (Orosz Jánosról, Szervátiusz Jenőről), Hofer Tamás és Fél Edit magyar népművészetet bemutató könyvéről, saját kötődéséről a fűrés-faragás, szobrászkodás, festés örömeihez. Több interjúban fejt ki költészete ihletforrásait, az általa is művelt és megújított hosszúvers műfaji kérdéseit, a Bartók-modell jellemző vonásait,

Az 1956 és 1986 között született, négy fejezetbe rendezett írások közül az utolsó, címadó ciklus irodalomtörténeti érdekességű: Illyésről, Móriczról, Veres Péterről, Nagy Lászlóról és Pilinszkyről szólnak ezek a méltató emlékezők. Figyelemre méltóak a Kortárs című folyóirat munkatársaként felfedezett fiatal költőkről szóló értékelései, Csalog Zsolt munkásságának nagyrabecsülését sugalló kritikája, Esterházy Péter Majkpusztán élt nagyanyjáról készített portréja és az Új Írás sorozatában megjelent *Tárgyaim* című írása.

R. T. O.

Tamás Attila: Illyés Gyula.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 324 l. (Kortársaink)

Béládi Miklós, Izsák József, Tüskés Tibor könyvei, Domokos Mátyás tanulmányai után újabb fontos opusszal gazdagodott az Illyés-irodalom. Tamás Attila módszerének

újszerűsége, hogy a portrét kitűnő műelemzésekre (elsősorban verselemzésekre) építi, s a biográfia, a korrajz elemei, az írói alkat és személyiség tanulságai ezeknek alárendelve jelennek meg. A sok műfajban alkotó Illyés munkásságából a lírát emeli ki, ennek a (Fejtő Ferenc szavaival) „megtévesztően sokoldalú költészetnek” valamennyi fontosabb változását figyelembe veszi. A sorozat jellegéből, terjedelmi korlátaiból is következik, hogy az életmű minden fontos területéről nem tud hasonló részletességgel szólni. Zársvárában maga a szerző sorolja, hogy mi mindenről lehetett volna még írni. Illyés prózájáról, esszéírásának kiemelkedő darabjairól Tamás Attilának még nagyon sok mondandója lett volna. A műfordításokról viszont ő maga vallja be, hogy megítélésükben nem érzi magát kompetensnek. A kisonográfának az is nagy érdeme, hogy szerzője (ha nem is elsőként, de mindenképpen a legkövetkezetesebben) vállalja a „tárgyilagos mérlegelés” követelményét. A szigorú tárgyilagosságra Illyés drámáinak értékelése a legjobb példa: „ezek csak ritkán közelítik meg legjobb költői alkotásainak színvonalát. El soha nem érik.” A *Kegyenc* jelentőségét nem vitatja, de távolról sem tartja remekműnek.

Illyés lírájának fejlődését olyan versek elemzésével érzékelteti Tamás Attila, amelyek az adott periódus domináns poétikai, retorikai alakzatait mutatják. Olyan csomópontokat emel ki, mint az új tárgyiasság kialakulása az első kötetekben, vagy az elbeszélő-leíró költemények lírai realizmusa. A *Rend a romokban* (1937) nyitóversében (*Fogoly*) az 1932-1936 közötti törekvések szintézisét láttatja. A *Kacsalábonforgó Vár* című híres költeményt a realista művek tágasabb együttesébe sorolja. Ebben a műben „az új tárgyiasság szikár ténykultusza” a népmesei szemlélet elemeivel, Kosztolányira emlékeztető impresszionisztikus dekorativitással és bizonyos konstruktivista vonásokkal ötvöződik. A *Szálló egék alatt* (1935) verseiben József Attila költészetével párhuzamos jelenségeket (elidegenedés, a semmivel való szembenézés) vesz észre, „a szinte tárgyyszerűen konkrét látomáselemek kimetszése” pedig Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes hangját előlegezi. A számvetés versesköteteiként tárgyalt *Kézfogásokban* (1956) és az *Új versekben* (1961) verstípusokat különít el Tamás Attila, s itt találjuk a megkezdhetetlen *Egy mondat a zsarnokságról* és a *Bartók* elemzését. A *Dőlt vitorlával* (1965) kezdődően prózai elő- és utószavak sokaságában is vall Illyés az egyetemes létösszefüggések iránti érdeklődéséről. „... meggyőződése szerint a költőnek nem személyesnek kell lennie, inkább arra kell törekednie, hogy »lét-mélységűen általános« legyen az, amit mond...” Tamás Attila nem titkolja, igen közel áll hozzá ez az ontológiai líra, s az utolsó periódus költői megújulását igen nagyra tartja. A vers és próza közötti határvonalak elhalványulása éppúgy újdonsága ennek a korszaknak, mint a külföldi líra áramlatainak (T. S. Eliot) merészebb befogadása.

„... Illyés munkássága olyan keresztúton jött létre – írja Tamás Attila –, ahol a távolból érkező vonalak között nemcsak az eltérések, hanem néha az ütközések is nagyok lehettek. És ahol természetyszerűen léptek működésbe olyan erők is, amelyeknek maga a

szabályozás a feladatuk.” Tamás Attila – személyes érdekeltségét nem tagadva – imponáló esztétikai és műelemzői érzékenységgel írta meg kismonográfiáját.

Olasz Sándor

Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára.

Szerkesztők: Kulcsár Péter, Mader Béla, Monok István. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1989. 157 l.

Jelen kötet tizenkét volt tanítvány tanulmányát tartalmazza. Írásaikkal Karácsonyi Béla “tanári és tudósi szellem”-e előtt kívánnak tisztelni.

A történelem tárgykörébe tartozik Maróti Egon, Szádeczky-Kardoss Samu, Szegfű László, Kristó Gyula, Almási Tibor, Pach Zsigmond Pál dolgozata. Csernus Sándor a Hunyadi-mitosz kérdését vizsgálja meg XV. századi francia történeti irodalmak alapján. Hunyadi János alakja, törökellenes harcai jól nyomon követhetők a korabeli krónikákban, s e munkák alapján a “Blancq Chevallier” mítosz megvizsgálásával néhány új információval ismerkedhetünk meg. *Ötvös Péter* tanulmánya forrásközlést jelent. Pálffy Miklós, miután gróf lett, a magyar főrendek közé került, így a családnak szüksége lett egy “nemzedékrendi táblára”. Istvánffy Miklósnak egy nemrég előkerült német nyelvű levele bizonyítja ezen szándékot, másrészt pedig a Pálffy-család genealogiájának elkészítésének a megbízásához ad fontos információt.

Az irodalmi vizsgálódásokhoz tartozik Dér Terézia és Mader Béla tanulmánya. Dér Terézia J. C. M. Grimm egyik munkája alapján vizsgálja az “apo koinou” szerkezetet, s ennek előfordulásait Horatius műveiben. 188 helyet talált, ami alkalmas a e kategóriába való besorolásra. Grimm értelmezése első látásra elfogadható, azonban több megszorítást is kell tenni, a vitatható eseteket tisztázni kell, amely hozzájárulhat azon kód eloszlásához, ami a klasszikus görög–latin nyelv tömörítő–rövidítő, kihagyásos szerkezete körül kialakult. Mader Béla pedig a 19. század magyarjainak nemzettudatát alakító s meghatározó elemeit vizsgálja meg a Tudományos Gyűjtemény alapján.

Könyv- és könyvtártörténeti kutatásokat végeztek a következő szerzők. A Bibliotheca Corviniana történetében maig vannak fehér foltok. Maig kérdés, hogy vajon Mária királyné, II. Lajos özvegye vitt-e magával könyveket Budáról a mohácsi csatavesztés után. Mária királyné könyveit kutatva, a fellelhető levéltári forrásokat számbavéve – ami kilenc inventáriumot jelent – nem igazolódott be az a feltevés, mely szerint korvinnak kerültek volna Budáról Németalföldre, állapítja meg Monok István. Keveházi Katalin a gyulafehérvári Batthyány könyvtárban található magyarországi obszerváns ferencsek krónikájának kéziratát vizsgálja meg magának a krónikának, a krónikák kéziratainak és a szerzőknek a számbavétele alapján. Ezen krónika megismeréséhez azonban csak a meglévő és elérhető szövegek mélyreható vizsgálata vezethet. A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár Batthyány Ignác által összegyűjtött ősnymtatványainak

nagy része a bécsi egyetem egykori filozófiai fakultásáé volt. Hogyan kerültek ezek a kötetek Gyulafehérvárra, hogyan kerültek az egykori váci püspök és bécsi érsek, Migazzi Kristóf tulajdonába? Többek között ezen kérdésekre is választ kapunk Kulcsár Péter tanulmányából.

Zvara Edina

Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról.

Az Országos Széchényi Könyvtárban 1986. február 13–14-én rendezett konferencia előadásai. Szerkesztette: Szelestei N. László. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1989. 371 l. (Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai – Új sorozat 3.)

18 magyar kutató cikke olvasható e kötetben, amely összekapcsolódik az Országos Széchényi Könyvtár nevezetes középkori kódex-kiállításával. A tanulmányok fontosak és sokrétűek. Érintik a teljes magyar művelődéstörténet és az egyes fontos emlékek, kötetek problémáit. Így esik szó a *Halotti Beszéd* retorikájáról, a kánonjogi és liturgikus jellegű kódexekről, könyvtárakról és az ottani „könyvkölcsönzési” gyakorlatról és „olvasókról”, nevezetes sacramentariumról, breviariumról, pálos rendtörténetről, himnuszhasználatunk forrásairól, az Érsekújvári Kódex és az ún. „Esztergomi rövid krónika”, a wolfenbütteli zsoltároskönyv miniaturáiról, egy 15. századi müncheni imádságkönyv sok magyar vonatkozásáról, egy tankönyvben található fogalmazási példakőről, a Janus Pannonius 12 elégiáját is tartalmazó olmtüzi kódexről, egy bécsi kódexnek az Árpádházi szenteket bemutató ábrázolásairól. Részletes hely- és személynévmutató zárja a kötetet, amelyben több igen hasznos (ám nyomdatechnikailag primitív és nem is szép) kép található.

Mínthogy újabban több könyv- és könyvtártörténeti, művelődéstörténeti áttekintés készült, jó összehasonlító alapunk van. E tanulmánygyűjteményben rendkívül fontos felismerések olvashatók, amelyek sok kérdésben pontosabb, mások esetében a köztudottól eltérő művelődéstörténeti összefüggésekre utalnak. Középkori könyveink értelmezésének új korszakához érkeztünk el. Ennek méltó nyitánya e munka, amely azonban célja és létrejöttének körülményei következtében sem adhatott még szintézist, csupán felhívhatta a figyelmet ennek lehetséges távlataira. Még a kiállítás sem mutathatta be a teljes magyar középkori könyvanyagot, a dolgozatok pedig egy-egy művet csak néhány kérdéssel összefüggésben vizsgáltak. Feltűnő a szempontok közül, hogy ausztriai, bajorországi és csehországi kollégákkal milyen jó, intenzív kapcsolatokat építettek ki szakembereink. Biztos lesz mód arra is, hogy valamilyen más alkalommal a most még hiányzó művelődési áramlatok, könyvtípusok és műfajok is terítékre kerüljenek. Eset-

leg akkor is, ha ma már ezek kézbevehető emlékei nem találhatók meg hazai könyvtárainkban vagy ezek kiállításain.

Középkori írásos- és könyvkultúránk kutatása egyre magasabb színvonalú és minden figyelmet megérdemel. Ezt bizonyította e kötet is.

Voigt Vilmos

Telekiek Alapítványa.

Az Akadémiai Könyvtár az alapítástól az önálló könyvtárépületig. 1826–1988. Összeállította Fekete Gézané. MTA Könyvtára, Budapest, 1989. 199 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Új sorozat 24/99/.)

Az 1988-ban megjelent akadémiai könyvtári „képeskönyvet” 1989-ben ismét ünnepi kiadvány követi, az új épület 1988. november 3-i fölavatása alkalmából: az intézmény fejlődéséről és funkcióinak némi változásáról tudósító gyűjtemény. Az anyag nagy része másodközlés, a Magyar Tudományban, a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásban és a Könyvtárosban megjelentek újraközlése. Bővülést jelent az új könyvtári enteriőr néhány fotója, az avatásról készült pillanatok fotografikus rögzítése.

Az Akadémia eljövendő kutatói számára is tartogat az összeállító meglepetést, de a könyvtörténet búvárlója is segítséget kap azzal, hogy a függelékben az MTA Könyvtáráról egy szelektív bibliográfia található. A tárgymutatót, a szerzői névmutatót, az 1950–1988 között az intézmény kiadásában megjelent művek bibliográfiája, és a fak-szimile kiadások irodalma zárja.

Baricz Zsolt

Trenck Frigyes báró Emlékezetes élettörténete.

Válogatta, fordította, az összekötő szövegeket, jegyzeteket és az utószót írta Zsigmond Gyula. Európa Kiadó, Budapest, 1989. 407 l. (Emlékezések)

Trenck Frigyes, az utókor által magyarosított keresztnévű porosz báró emlékiratait hamar megismerhette a magyar olvasóközönség. Ungi Pál, a pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztője már eredeti megjelenése után egy évvel, 1788-ban kiadta magyarul mindhárom kötetet, a kétszáz év múltán újrarendelt kiadás – Zsigmond Gyula munkája – már csak válogatást tartalmaz. A kalandos életű katonatiszt, aki végül is Párizsban vérpádon végezte, kapcsolatban állt a magyar nemességgel, röpiratokban támogatta az 1790-es országgyűlés rendi követeléseit. Egyik költeményét a Martinovics-per során

kivégzett Laczkovics János fordította magyarra, ugyanakkor ismeretes Kazinczy nem túl hízelgő véleménye is a nemzetközi hírű kalandorról.

Zsigmond Gyula Trenck-kiadása a gyakran ismétlődő részek kihagyásával, tömörítéssel készült, az utószó szerint ezek a részek „nemcsak az eltérő tipográfiáról, hanem a fogalmazás módjáról is felismerhetők”. Sajnos, nem eléggé, a tipográfiai elkülönítés csak új bekezdést jelent, a folyamatos olvasást meglehetősen zavarja az eredeti szöveg és a fordító magyarázatainak összeolvadása. A jegyzetek ugyancsak ömlesztve közlik a szómagyarázatokat, névazonosításokat, illetve a megértéshez szükséges történeti ismereteket. Mivel Trenck élettörténete a népszerű visszaemlékezéseket közreadó Emlékezések sorozatban jelent meg, tehát nem tudományos igénnyel készült, az olvasó legfeljebb jó szórakozásra, de magyarázatok hiányában ismereteinek bővítésére nem számíthat.

Németh S. Katalin

Tudóslevelek művelődésünk külföldi kapcsolataihoz 1577–1797.

Szerkesztette: Herner János. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1989. 153 l. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 23.)

A szegedi Adattár sorozat egy személyhez kötött levelezés-összeállítását (*Johann Jacob Grynaeus magyar kapcsolatai*) e kötetben már ismertettük, a következő kiadvány több szerzőhöz köthető tematikus gyűjtemény. A 220 évet átfogó válogatás nyolc levelezést feldolgozó közleményt tartalmaz, nagy részük a magyar protestáns későhumanizmus korszakából illetve képviselőitől való, de olvashatunk itt nyugati egyetemek vezető professzoraitól (David Pareus, Johannes Polyander) és erdélyi főúri mecénástól (Bánffy György) is levelet. Jóllehet a kötet írásait a tudatos szerkesztés mellett a véletlen megtalálás lehetősége szervezte egymás mellé, az összeállítás mégis bizonyíték arra, hogy a tudóslevelezés kutatása nem elhanyagolható feladat. Az egymás mellé szerkesztett tanulmányok eltérő módon – részben helyesen az adott anyaghoz alkalmazkodva – oldják meg feladatukat. Van, aki rövid bevezetővel és jegyzetekkel ellátva adja közre a leveleket (Szelestei Nagy László), mások tanulmányba ágyazva közlik azokat (Heltai János, Monok István). Gömöri György latin levélközléseire magyar fordítás is társul, Hubert Ildikó csupán rövid bevezetővel látja el a betűhíven kinyomtatott magyar leveleket. Mivel az egyes tanulmányok, levélkiadások rendkívül széles körben mozognak és sok kevésbé ismert XVI–XVIII. századi személyt illetve periférikusnak tűnő szakirodalmat sorolnak fel, jó lett volna, ha az Adattár szerkesztői a kiadványt ezáltal nem folyóiratként, hanem tanulmánykötetként kezelik, amelyhez a tudományos továbbbélést segítő névmutató is társul.

Németh S. Katalin

Túlélő képek. Kántor László íróportréi. 34 erdélyi író vallomása.
Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1989. 168 l.

Kántor László, a Kolozsvárott felnőtt ifjú fotóművész (Kántor Lajos fia) nemes céllal készítette ezt a kivételesen érdekes albumot: „a hiteles erdélyi irodalom iránt” kívánja felkelteni az érdeklődést. Volt már néhány ilyen kezdeményezés, amelyben fényképek és írások együtt mutatták be az erdélyi irodalom legnevesebb alkotóit, de sok évtized telt el az ilyen kötetek (pl. Beke György) megjelenése óta.

Az itt szereplő 34 alkotó közül – a képek készültéig – egyik sem távozott el hazájából, valamennyien Romániában élnek vagy éltek (a kötet megjelenése óta, sajnos, többen már nincsenek az élők sorában). Kántor László valamennyiükkel személyes kapcsolatot teremtett, és a jellemző fotók készítése közben új írásokra tudta ösztönözni a szerzőket, vagy – néhányuk súlyos betegsége miatt – jellemző régebbi írás kiválasztását kérte tőlük e kötet számára. Így nemcsak fényképalbum, hanem önvallomásokból, versekből kikerekedő szöveggyűjtemény is született szándékból. Balogh Edgár a legidősebb szerző, a további megkérdezettek Horváth Imre, Méliusz József, Böződi György, Gáll Ernő, Sütő András, Szász János, Beke György, Fodor Sándor, Domokos Géza, Szócs István, Székely János, Kányádi Sándor, Bajor Andor, Szabó Gyula, Bálint Tibor, Pusztai János, Palocsay Zsigmond, Lászlóffy Aladár, Kántor Lajos, Páll Lajos, Szilágyi István, Lászlóffy Csaba, Gálfalvi György, Király László, Farkas Árpád, Ferenczes István, Balla Zsófia, Markó Béla, Mózes Attila, Egyed Péter, Visky András, Tompa Gábor, Kovács András Ferenc. Mindegyikük írásában van megszívlelendő üzenet, emberi tartásról tudósító ismeret, a magyar irodalom állapotáról adott jelzés. Együttesen egymást erősítik ezek a gondolatok, vélemények és példázatok, s hitelesen rögzítenek egy átmeneti állapotú, súlyos gondok között létező irodalmi-társadalmi valóságot.

R. Takács Olga

A Vallás- és Közoktatási Minisztérium színházi iratai. 1945. február–1945. december.
Válogatta és szerkesztette Dancs Rózsa. Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1989. 736 l.

A kötet levéltári forrásokat tartalmaz, néhány esetben az egykori sajtóközleménnyel kiegészítve. A dokumentumokat időrendben közli. A válogatás az Új Magyar Központi Levéltár anyagára épül. A források alapján kirajzolódik a színházi élet újjászervezésének története a háború utáni Magyarországon. A kötet a budapesti színházak mellett a vidéki színházak működésére vonatkozó iratanyagokat is közli. A közölt szövegeket a szerkesztő szükség szerint kiegészítő magyarázatokkal látta el.

Erdődy Edit

Varannai Aurél: Toll és bilincs.

Egy liberális újságíró élete. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989. 504 l.

Varannai Aurél (1900–1989) önéletrajzát 1966-ban fejezte be. A testes kötet egy olyan életútról beszél, mely a századeleji „régijó világban” kezdődött, polgári jólétben, francia nevelőnővel, gondtalan gyermekkorral. „Második generációs” értelmiségi volt, az apja verekedte fel magát a királyi közjegyzőségig, abban a korban, amikor „az emberek nem voltak jobbak, de erkölcsi gátlásaik voltak. Egészséges képmutatás – *pia fraus* – nyomta el a felekezeti, nemzetiségi vagy osztálygyűlölet olyan erőszakos megnyilvánulásait, amelyek veszélyeztethették volna a látszólagos társadalmi békét” – írja. Ezek a liberális illúziók összeomlottak a Monarchia bukásával. Ekkor kanyarodik el Varannai Aurél életútja a nyugati szabványtól. Igaz, hogy még eljutott a Sorbonne-ra és a londoni Economist pesti tudósítója lett, és itt még bírálhatta Imrédy Béla politikáját, de 1939-ben már rövid időre internálták. A háború után a Reuter hírügynökség pesti tudósítója; ez az út is a börtönbe vezetett. Kiszabadulása után nemsokára kitelepítették, majd 15 évre ítélték. A forradalom előestéjén szabadult. Ezután végre békés évek következtek, könyvkiadói lektorként dolgozott.

A békés években angol–magyar irodalmi kapcsolatokkal foglalkozott, főként Sir John Bowring magyar kapcsolataival. Gondosan készített névmutatóval kiegészített emlékezései széles ívben ölelik fel a kort, melyben élt. A rutinnal és igényesen megírt könyv főként gazdag (bár olykor pontatlan) információs anyaga miatt tarthat számot érdeklődésünkre; életbölcsségei egy hosszú élet termékei.

Czigány Lóránt

Varga Zoltán: Későn okosan?

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989. 282 l.

A magyar és a világirodalom elmúlt két évtizedének figyelemreméltó alkotásait elemezve Varga Zoltán a modern ember kínzó sorskérdéseire keresi a választ. Számára igazán az a fontos, milyen válaszokat kínál az irodalom zaklatott világunk emberének külső és belső gondjaira, a környezetszennyezéstől és környezetpusztítástól kezdve a neuraszténias kényszerhelyzeteken át a szerelem, a gyűlölet, a hit és a hitetlenség rivalizálásában, a hatalom és a történelem alakulásában, s mindezekkel szemben a mindenkori megmaradás igényének bonyolult hálózatában jelentkező élethelyzetekre.

Pilinszkyt olvasva Varga Zoltán a költő szeretet-igényes őszinteségét csodálja, s ebben úgyszólván egyedülállónak tekinti őt. Úgy véli, az ironia és a cinizmus szinte kötelező érvényű tartozéka lett a modern ember életének, s az életre tekintő irodalomnak.

„Napjainkban ugyanis – írja a szerző – az ironikus reagálás már nem csupán a dolgok előkelő elidegenítését célozza, ideértve az intim érzelmek szemérmes elfedését is, hanem a dolgok mélyebb átélésének elutasítását is jelentheti, következésképpen a felelősség előli menekülés, illetve, a lelkiismeret szorítása esetében, az engedékeny önfeloldozás eszközének szerepét is játszhatja – egy, manapság már ugyanúgy kiveszőben lévő érzés, a büntudat szinte azonnali semleges ítéelésének lehetőségét kínálva.”

Pilinszky János költői életművét azért tartja százados jelentőségűnek, mert benne a maguk közvetlenségében vannak jelen a legtisztább érzések, köztük a büntudat is.

Súlyosabb azonban a történelmi méretű büntudat hiányának társadalmi-politikai következménye. A kötet címadó, Bakunyinról szóló esszéjében Varga Zoltán a pusztításnak kétféle, a nietschei és a bakunyini – a nihilista és a bolsevik – lehetőségeit látja, elemzi azok megjelenési formáit, s szomorú eredménynek tekinti, hogy kései okosságunk képes ítékezni az életellenes magatartások felett. Keserűen állapítja meg, a „bakunyini utópia a maga tudományiszonyával valahogy vészjósló antiutópiának is hat egyben”. Olyan antiutópiának, mely tragikus történelmi helyzetekben civilizációs kérdéssé nő, jól példázzák ezt századunk baloldali társadalmi és kulturális forradalmi.

Másutt mutat rá a szerző: az utópia veszélye abban rejlik, hogy a múltbéli történelmi valóság jövőbeli jóvátétele érdekében az utópiák hívei pragmatista megfontolással, a jelen valóságában alkalmaznak erőszakot. E társadalmi méretű (s politikai súlyú) gond erőteljesen befolyásolta korunk irodalmát is.

A szerző széles látókörű köteté tanulságaként keserűen állapítja meg, mit sem ér a kései okosság. Mit sem ér, ha visszatekintve tisztán látjuk: az életet valamennyi emberi kérdésével együtt életellenes szándékok, erők és kényszerek csúfolták meg. Mégis ez a legtöbb, amit ma megtehetünk, kései okosságunkban igyekszünk visszaszerezni szellemi méltóságunkat. A szellemi méltóságot, amit az irodalom, lényegéből eredően mindenkor megőrzött s felkínált gyáva és rettenetes korok elesett emberének.

Varga Zoltán – akinek gondolkodói magatartását humánus tartalmú bölcséleti üzenetek irányítják, alakítják és formálják – *Későn okosan?* című tanulmánykötetében a művek ürügyén fogalmazta meg mindazt, ami korunk emberét megalazza és felemeli, hallgatásra vagy hitvallásra kényszeríti.

Mák Ferenc

Várkonyi Nándor: Petőfi arca.

Széphalom Könyvműhely, Budapest, é.n. [1989? 1990?] 22 l.

A kis füzet már második kiadása a neves tudománytörténész és klasszika-filológus nevezetes tanulmányának. Ebben egy felfedezés történetét mondja el a szerző, aki az

egyetlen hiteles Petőfi-arcmás azonosítását végezte el rendkívül kitartó, aprólékos filológiai munka alapján. (Sajnos, a tanulmány megírásának évét a kiadvány nem tünteti fel.) Az utóbbi évtizedekben, években már ez az 1847-ben készült daguerrotípija alapján készült Petőfi-arckép látható minden róla szóló kiadványban, tankönyvben, Várkonyi Nándor munkájának eredménye az irodalmi köztudat elemi, alapvető részévé vált, bizonyító eljárása nem volt hiábavaló. A Széphalom Könyvműhely remekül időzítette a kis kiadvány megjelentetését azokban az időkben, amikor Petőfi sírjának keresése ürügyén a sajtóban igen sokat szerepelt a költő. Ez a tanulmány és a benne közölt képanyag kommentár és vita nélkül, önmagában meggyőző érv azon irodalomtörténészek mellett, akik kizárják a személyazonosítás körüli bizonyíthatatlan állítások igazát Petőfi halálának körülményeiről. Várkonyi Nándor számos levél, cikk, emlékezés és más dokumentum alapos vizsgálatából vonja le következtetéseit, meggyőz bennünket arról, hogy miért csak ez a mára közismert kép lehet a valódi Petőfi-arcmás. Az irodalomtörténeti jelentőségű tanulmány közzététele módszertani tanulságai okán is szerencsés gondolat volt.

R. T. O.

Vékás János: Szeli István-bibliográfia.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989. 107 l.

Szeli István önéletrajzi vallomásával egy időben készült el irodalomtörténeti, kritikai és közírói munkásságának bibliográfiája is, melynek összeállítását a nemzetiségi kultúránk és irodalmunk múltját és jelenét mindenkor szívügyének tekintő, s olykor tétlen intézményeink feladatait is magára vállaló újságíró, Vékás János vállalta. Körültekintő kutatásai nyomán a bibliográfia közel ezer tételében végre teljes nagyságában, s ezen belül is teljes árnyaltságában áll előttünk Szeli István életműve. Mi több, a bibliográfiából az is kiderül, hogy ez a hatalmas opusz a Budapest–Újvidék–Belgrád–Zágráb térségben bontakozott ki, s a majdani méltatások minden bizonnyal azt is kimutatják, mennyiben alakította e dimenzióban és múltjában egyaránt hatalmas térség, tapintható hagyományával magát az életművet; azt az életművet, melynek gondolati határait egyrészt a távoli múltban Petrarca, Jean Jacques Rousseau, Friedrich Schiller, Zrínyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály, Arany János és Eötvös József, másrészt az időben közeleső szellemi tartalmakban. Thomas Mann, Ady Endre, Babits Mihály, Ivo Andrić és Miroslav Krleža világában kell keresni, hogy ezen belül is meghatározott helyet kapjon a jugoszláviai magyar irodalom és művelődési élet megannyi alakja, eseménye, író-alkotó egyénisége. Mindebben egy klasszikus hagyományokon nyugvó szellemi nyitottságot kell látni, szellemi nyitottságot minden kulturális

érték iránt, legyen az akár sok évszázadnyi távolságra, vagy napjaink érinthető közelségében; egy a fontos, hogy emberi méltóságunkat, mindenkor tiszta szándékainkat szolgálja. Szelei István sok évtizedes alkotói tevékenysége során nem jelentkezett közeli világunkban olyan érték, amely iránt ne lett volna nyitott, s amelyet azonmód ne épített volna be európai örökségen nyugvó gondolatvilágába. Így lett az életmű egyre gazdagabb, egyre szerteágazóbb, tartalmában pedig jellegzetesen közép-európai. Közép-európaiságának igazi bizonyossága mélyen átélt humanizmusában rejlik.

Vékás János körültekintő bibliográfiai munkájának lényegéről mindennél egyértelműbben tanúskodik a tény, hogy a nyomtatásban megjelent művek, illetve méltatások mellett az Archiv felvételeket és a Nyomtatásban meg nem jelent kéziratok valamennyi fellelhető egységét besorolta, s ezzel ténylegesen is magát a teljességet kísértette meg. A vállalt feladat összetettségéről a kötethez írt Előszóban vall: „úgy éreztük, hogy a jugoszláviai magyar szellemi élet alakulásának elmélyültebb elemzéséhez nélkülözhetetlen bibliográfiák hiánya és az ilyen jellegű intézményes munka nehézsége miatt az egyéni kezdeményezés szűk korlátai között is vállalni kell a teljesség igényét...” Szárnyaszegett bibliográfiai ténykedésünk és próbálkozásaink lehangoló valóságában igazi értéket jelent Vékás János szakmailag is kifogástalan munkája. Az interjú formájában készült önéletrajzi vallomás és a bibliográfia együtt szolgálja Szelei István hatalmas életművének tudományos igényű áttekintését.

Mák Ferenc

Veres Péter: Mit ér az ember, ha magyar. Levelek egy parasztfiúhoz.
Püski Kiadó, Budapest, 1989. 240 l.

Veres Péter 1940-ben jelentette meg ezt a negyvenkét levélből álló gyűjteményt, a leveleket egy tehetséges parasztfiúnak címezve azzal a céllal, hogy saját tapasztalatai alapján, nevelő szándékkal „a gondolat birodalmába kalauzolja”.

A levél műfaja mind a magyar, mind a világirodalomban nagy múltra tekint vissza. Veres Péter is úgy vélte, hogy ebben a formában tudja a leghatásosabban kifejezni a magyar parasztságot segítő nézeteit. Megjelenése idején ez a romantikus, nemzetépítő szándékú dokumentum más megítélés alá esett, mint az utána következő évtizedekben, amikor egyáltalán nem is jelenhetett meg. Veres Péter tiszta szándékait, jóakarátát, a magyarság sorsáért aggódó tettekkészségét mára talán már ellenfelei sem vitatják, s e művet is úgy ítélik meg mint a népi mozgalom egyik pozitív programját. A szövegből romantikus, naiv forradalmári meggyőződés bontakozik ki, amelyet a parasztságból kiemelkedő író egyszerű, közérthető, olvasmányos stílusban, saját megélt tapasztalatait megosztva kíván továbbadni.

Korának égető társadalmi gondjait veti fel a levelekben, az egyes levelek címei pontosan jelzik, mit tartott fontosnak a baloldali eszmével való megismerkedésről, a magyarság felismeréséről, a parasztságról, az ipari munkásságról, az értelmiségi ifjúságról, a nemzeti középosztályról, szomszédainkról, nemzetiségeinkről, nyelvünkről, népdalainkról, irodalmunkról, a magyar képzőművészetről, az őstehetségekről, a magyar színjátszásról, a szerelemről és a házasságról, a magyar nép jelleméről és tehetségéről, a hatalomról, az akaratról, a cselekvésről, a politikusokról, a pszichológiai kérdésekről (ösztön és tudat, bátorság, gyávaság, a tömegek befolyásolhatósága), a nép neveléséről, az árulás lélektanáról, a jóhiszemű reformerekről, a törtetők és a lázadók közötti különbségekről, a machiavellizmusról, az ellenfelekkel szembeni magatartásról („A közösség örök érdeke legyen a haladás és igazság kollektivistái híveinek”).

Az utolsó levél felteszi a kérdést (amely a kötetcímben kérdőjel nélkül áll): „Mit is ér hát az ember, ha magyar?”, s a válasz a következő: „Annyit, amennyit magvalósít önmagából. Annyit, amennyit becsületben, okosságban, bátorságban, emberségben adni tud a világnak.” Ez a program nem lett időszerűtlen, nem irányul senki ellen, a jószándékot nem kezdte ki az idő, még ha az elmúlt évtizedekben a történelem és a napi politika tanulságai nem igazolták is Veres Péter reményeit, s a parasztság helyzete nem úgy változott meg, ahogyan ő képzelte. Ma minden olvasó maga döntheti el, miben igazolta vagy cáfolta az idő az író-politikus nézeteit.

R. Takács Olga

A vers szószólói.

Válogatta, szerkesztette, bevezette Böhm Edit. Múzsák Kiadó, Budapest, 1989. 311 l.

A versmondásra vonatkozó elgondolások, vélemények, kérdésfelvetések, szakmai elemzések szinte teljes anyagát egybegyűjti ez a kötet. A tizenkét fejezetből álló szöveggyűjtemény elé írott tanulmányban Böhm Edit felveti a versmondással kapcsolatos valamennyi fontos kérdést: önálló művészeti ág-e? Ha igen, hol helyezkedik el? Milyen szerepe volt bizonyos korokban, mi a jövője? Még egyértelmű neve sincs a műfajnak: szavalás, szavalóművészet, vers- és prózamondás? A következő definíciót rögzíti az előszó: „A szavalóművészet az irodalmi műalkotások élőszóbeli, művészi megjelenítése, előadása.” Nem azonos a retorikával, nem azonos a színészettel. Akik erre a feladatra vállalkoznak, magányos művészek maradnak. Mit kellene tanítani nekik, hogy minél közelebb kerüljenek a fontos, húsz-harmáncévenként újra felvetődő elméleti, műfaji kérdésekhez?

A szemelvénygyűjtemény az 1830-as években született írásokkal kezdődik, a fogalmak keresésétől a gyakorlati tanácsokig, a vers és az előadói egyéniség érvényesülésének kérdéseig öleli fel a témakört; közöl lexikoncikkeket és visszaemlékezéseket, köl-

tők vallomásait és előadóművészek tapasztalatait, kritikákat és a nyelvműveléssel kapcsolatos szakmai elemzéseket, művészeti vezetők terveit, az 1960-as évek sikereiről szóló beszámolókat. A szerzők közül érdemes felsorolni néhányat: Hevesi Sándor, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Ascher Oszkár, Muharay Elemér, Hont Ferenc, Szendrő Ferenc, Illyés Gyula, Bicskei Gábor, Somlyó György, Gáti József, Deme László, Latinovits Zoltán, Palotai Erzs, Jancsó Adrienne, Surányi Ibolya, Méliusz József, Sütő András és még mások tollából olvashatunk erről a határterületről, a művészet nélkülözhetetlen ágáról tanulságos véleményeket, továbbgondolásra érdemes javaslatokat, megszenvedett élménybeszámolókat, nagy sikerekről szóló tudósításokat.

R. T. O.

Weöres Sándor: A sebzett föld éneke.

Károlyi Amy utószavával. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1989. 100 l.

A karcsú, szép kiállítású kis kötet a költőnek az életműkiadásban és általában még sehol meg nem jelent korai verseit, szövegeit, fordításrészleteit tartalmazza. Weöres Sándor munkássága tanulmányozóinak, olvasóinak valódi szellemi élményt nyújtanak ezek a „fonalak, amelyekből az élet szövőszéke szötte meg az életművet” –ahogyan ezt a kötet utószavát író költő- és élettárs, Károlyi Amy mondja. Értőn tárja fel a Weöres-versek világának „kézzelfoghatóságát, plaszticitását, groteszk fafaragását”, s mutatja ki Hamvas Béla inspirációját. A hetvennél több verset és néhány prózai töredéket egy ismeretlen, eddig nem közölt, Hamvas Bélához címzett levél is kiegészíti.

R. Takács Olga

Zimonyi Zoltán: Öt közelkép.

Tanulmányok. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Művelődési Osztálya és a Magyar Írók Szövetségének Észak-Magyarországi Csoportja, Miskolc, 1989. 191 l.

A kötetről a szerző azt írja: „...kiérezhető talán belőle az irodalom egésze iránti elkötelezettség, s az erőfeszítés a kényes kérdések higgadt, elemző, előítéletmentes megközelítésére”. A tanulmányok közül a *Perüjrafelvétel?* című terjedelmes írás Féja Gézaról rajzol közelképet a kortársak visszaemlékezései, cikkei, levelei alapján. Az ellentmondásos, néhány negatív tulajdonságával számos ellenfelet szerző íróról a tények alapján mutatja ki a szerző, hogy igen sokszor igaztalan vádak érték, s megítélése többször is változott egy-egy kortársánál (pl. Fejtő Ferenc esetében is). A számos dokumen-

tum alapos elemzése után azt a következtetést vonja le Zimonyi Zoltán, hogy így árnyaltabban láthatjuk a kort, Féja pályáját, erényeit és hibáit, „tudjuk, hol tévesztett utat, tanuljunk botlásaiából, hogy felismerjük a történelemben újra meg újra felállított csapdákat, amelyeket neki nem mindig sikerült kikerülnie”. A tanulmány a legtöbb új megállapítást a Bajcsy-Zsilinszkyhez fűződő viszony feltárásában teszi, de fontos adalékokkal egészíti ki az Új Szellemi Frontról eddig megjelent elemzéseket is. Fontos írás az a műelemzés, amelyet Zimonyi Zoltán Németh László *Sámson* című drámájáról készített. 1945 tavaszán írta az első változatot az író, 1957-ben véglegesítette. Aprólékos filológiai munkával bizonyítja azt az állítását, hogy „A Sámson-történetben Németh megtalálta sorsmetaforáját, a mítoszt toposzként használta fel”, „a szörnyetegség, hősiesség, sőt szentség között tántorgó élet jelképe volt számára”. A tanulmány foglalkozik az életmű azóta is legtöbbet vitatott kérdésével, a zsidósággal kapcsolatos állásfoglalásokkal, szövegekkel is, higgadtan és tárgyilagosan, fontos tanulságokat közvetít a téma iránt érdeklődőknek. Ugyancsak Németh László életművére vet egy pillantást a *Németh László élete képekben* című kötettről szóló hosszabb recenzió. A két utolsó tanulmány irodalmi folyóiratainkról ad körképet, az egyik az irodalmi folyóiratok szerepét vizsgálja a nyolcvanas évek szellemi életében, a másik pedig a *Napjaink* című miskolci (azóta megszűnt) folyóirat 1962 és 1977 közötti versrovatát értékeli. Ezek egy korszak irodalomtörténeti vizsgálatához szolgálhatnak majd jó adalékkul jövőendő kutatók számára.

R. Takács Olga